

БАТАН
СОВЕТЪМУ

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ ТАТИ

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1985

С 56 **Ватан советиму: Альманах тати.** — Махачкала: Даг. кн. изд-во, 1985. — 88 с.
Советская Родина.

Э имисалине альманах дерафдет жуър-бежуъре произведеннегъо: стихигъо, ихдилотгъо, очеркгъо ве статьягъо, комигъоки нуьвуьсде оморет э товун жоборде жофой одомигъой совети, бирорне дусди омбаремиллетлуье хэлгъгъой вилеет иму, э товун эню одомигъо, комигъоки эшгълуье бэхш вегирденуьт э вокурдеигъой коммунисти, гъовхо берденуьт эри шолуми ве дусди хэлгъгъо.

Ведилуье жигере э альманах гирденуьт произведениегъо, гуьнжунде оморетгъо э гIуьзет 40-сали Буьзуьрге Бесгъуни хэлгъ совети э Келе ДовгIой Ватани.

Э альманах гьемчуьн дарафдет е ченд пушоте дефус зере неоморетгъо ово-сунегъой хэлгъ тати.

ББК 84 Татск

В 4702520000 — 18
М 123 — 85 118—85

© Дагкнигоиздат, 1985 г.

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Сборник татских писателей

На татском языке

Рецензент *Н. Гилядов*
Редактор *Х. Авшалумов*
Худож. редактор *М. Аронова*
Техн. редактор *В. Гаджиева*
Корректор *А. Семендуев*

ИБ 1467

Сдано в набор 21.01.85. Подписано в печать 26.03.85.
Формат 70×90¹/₁₆. Бумага тип. № 3. Гарнитура «Литературная». Печать высокая. Усл. печ. л. 6,4,
Уч-изд. л. 6,2. Тираж 500. Заказ 368. Цена 40 коп.

Дагестанское книжное издательство Государственного комитета Дагестанской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.
367025, Махачкала, ул. Маркова, 55.

Типография им. С. М. Кирова Государственного комитета Дагестанской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.
367025, Махачкала, ул. Маркова, 55.

Э ГҮҮЗЕТ 40-сали БУЪЗУЪРГЕ БЕСГЪУНИ

Хьизгьил Авшалумов

40 сали БЕСГЪУНИ ЭН ХЭЛГЪ СОВЕТИ Э КЕЛЕ ДОВГІОЙ ВАТАНИ

Имисал 40 сали кейки гьинормендлуье гьушунгьой совети томом дербедогьун сохде, бесгьун дори лап беде секонелуье дуьшмен вилеет имуре ве эн азадхогье хэлгьгьой гьуьломе — Германией фашистире.

Э Гьэрорномей эн ЦК КПСС э товун 40 сали буъзуьрге Бесгьуни эн хэлгь совети лугьонд ве гьертарафлуь нушу доре омори зурбое мэгІэной эни бесгьуни, комики минкин до хэлгьгьой вилеет имуре неки эри пиш, терг сохде хунхуре талавурчигьой фашистире эз вегирде хоригьой вилеет иму, гьемчун азади овурде эри хэлгьгьой Европа эз муьрс фашизма, хилос сохде хэлгьгьой гьуьломе эз секоней энү. Унегьуре 40 сали буъзуьрге Бесгьуни эн хэлгь совети э гьэршуй гитлеровски фашизм, чьуьтам гуфдире оморениге э Гьэрорномей ЦК КПСС, гьисди неки келе шоре мигьид эн бирорие хэлгьгьой вилеет иму, у гьисди гьемчун келе шоре мигьид эри эз зир муьрс фашизма хилос биретгьо хэлгьгьой Европа, эн гьеме пушолуье прогрессивни инсонет, гьовхо берденуьтгьо эри шолуми, демократия, э гьэршуй довгІо.

Ченд эрхэгьош оmore рафдуьтге э зиндегуни гьич эз ёр хэлгь совети, эн хэлгьгьой гьуьлом нирав, пузмиш нибу и чор салине келе гьээоблуье довгІо, комиреки хэлгь иму, неденишире э келе четинигьо, гурундишье, э игиди ве жобордиревоз бердебу э гьэршуй фашизм.

22 июнь 1941 сал гьушунгьой Германией фашисти эз некуми шицире оmoreбируьт э сер вилеет иму. Метлеб угьо э сер вилеет иму э довгІо оmoreи бу — нисд сохдеи власть советире, порядкагьой социалистимуре, вегирде буле хоригьой вилеет имуре, гьирмиш сохде омбардеки хэлгьгьой советире, угьонигере чарунде э гьульети, норе э вилеет иму огьоети эн муьлкедоргьо ве капиталистгьой немцире.

Германией фашисти э серберэхьи хунхуре Гитлеревоз те ебо э сер вилеет иму э довгІоревоз оmore, у вегирдебу, оккупировать сохдебу ченд вилеетгьой Европаре: Австрияре, Чехословакияре, Албанияре, Белгияре, Нидерландияре, Люксембурге, Данияре, Югославияре, Грецияре. У бесдебу союз довгІои э Италия, Венгрия, Румыния ве Болгарияревоз. Дешенде э дес хуьшде гьеме овгьотгьо ве девлет эни вегирде хоригьоре, вилеетгьоре, Германией фашисти гуьрд сохдебу лап омбаре гьушунгьо, хьозур сохдебу омбаре ерэгьгьо ве техникай довгІои. Гьечи, меселен, пушой гьушунгьой энү э сер вилет иму оmore, э лешгер эн

Германия дебу 8 миллион 500 гьозор одоми (169 пехотни дивизиегьо, 21 танкови дивизия, 14 моторизированни дивизиягьо, 10 уызге дивизиягьойге ведиеш. Гьеме жэгъми — 214 дивизиягьо).

Фашистгьой немцире увэхди бируйт 11 гьозор танкгьо ве штурмовые тупгьо (орудиегьо), 11 гьозори 100 самлоетгьо, э куьнди 78 гьозор орудиегьо ве минометгьо, 155 эз зир гъов рафденуьтгьо гемигьой довгъои.

Те ебо э сер иму э довгъо оmore пропагандай фашисти хьэрекет сохдебу эри келе нехогъи ве дуьшмени дегесунде э дуьл солдатгьошу, могьлугъ ишу э гьэршуй хэлгъ совети, эн строй социалистиму. Э гьечиревоз угьо хьозур сохдебируйт э гьэршуй хэлгъ иму солдатгьошуре чуйн бирэхьме хунризгьо, талавурчигьо, одомикуьшгьо.

Эри эжиге овурде вэхъшие хунризе ве талавурчие плангьошуре Германией эн фашисти ве союзникгьой эну фуьрсоребируйт э довгъо э сер иму 190 дивизиягьошуре (5 миллион 500 гьозор гьушунгьошуре), 3 гьозори 712 танкгьо, э куьнди 5 гьозор самолетгьо, 47 гьозори 260 тупгьо (орудиегьо) ве минометгьо, 193 гемигьой довгъои. Лешгер фашистгьоре неки омбаре гужлуье ерэгъгьо бируйт, угьоре гьемчун бу синогоъи довгъо сохдеи э гьэршуй вилеетгьой Европа.

Командованией фашистуре имид бу эри э гьэд е ченд мегъ, те зисду сер гирде оmore, э кумеки келе лешгер ве келе техникай довгъошуревоз эри эжиге овурде плангьошуре.

Гьич э торих вилеет иму, э торих инсонет небири гьечи ингъде гьушунгьо э ингъэде гужлуье ерэгъэвоз сер гируйт довгъоре э гьэршуй эн е вилеет. Унегуьре довгъой эн Германией гитлери э гьэршуй вилеет иму бу лап келе ве гьэзоблуье довгъо. Вилеет иму, азадихогъе хэлгъгьой энэ гьечиревоз демундуьт э зир келе секонеи.

Довгъо эз тараф Германия бу — талавурчие, империалистически довгъо. Эз тараф иму и бу — довгъой хэлгъи, довгъо эри дошде жун, саламати, азади хэлгъгьой вилеет имуре, власть советимуре. Унегуьре и довгъо бу Келе довгъой Ватани эн буьзуьрге хэлгъ совети э гьэршуй фашизм.

Гьелбет, лап гурунд ве четин бу эри женг берде э гьэршуй эни жире гужлуье ве хунризе дуьшме, комики эз некуми шишире оmoreбу э сер иму.

Э суьфдеи сал эн довгъо дуьшме вегирд хэйли хоригьо, шегьергьо ве дигьбонгьоймуре. Вилеет иму увэхди герек гьисдигьо гьэдер гьеле хьозур небу э довгъо. Унегуьре, неденишире э келе игидигьой эн гьушунгьойму э фронт э гьэршуй эн талавурчигьой фашисти, гьушунгьой Германия дануьсдуьт вегирде, оккупировать сохде хэйли хоригьоймуре. Э вегирде хоригьой вилеет иму фашистгьо сер гирдуьт эри гировунде келе таламишигьо, могьлугъэ э зир муьрс дешенде, гьирмиш сохде, шегьергьо ве дигьбонгьоймуре э бирэхьмиревоз вечарунде, дегъуногъ сохде. Гьечи оккупантгьой фашисти сухундебируйт, вечарундебируйт 70 гьозор зиьд дигьбонгьоймуре, 32 гьозор промышленни корхонегьоре, е ченд сад шегьергьоймуре, 5 гьозор зиьд МТС-гьо, колхозгьо ве совхозгьоре. Э вегирде хоригьой вилеет иму хунризе фашистгьо куьшдебируйт 6 миллион зиьдте мердгьо, зенгьо ве гъизилгьоре, э куьнди чор миллион э дес ишу офдоре э есири солдатгьо офицергьо ве уызге одоми-

гьойгей советире. Омбаре одомигьой совети куыште оморебируйт э концлагергьой фашисти.

Ченд миллион одомигьой совети ерэгъэ э дес вегирде, э жун хуыште рэхъм неберде, э игидиревоз ве жобордиревоз женг бердуйт э фронтгьой довгюи э гъэршуй беде дуьшме. Э пушой жергегьой гъэлхэндчигьой Ватан дебируйт коммунистгьо ве комсомолгьо. Э вэхд довгю э фронт рафдебируйт 1 миллион 500 гьозор коммунистгьо, э гIэрей энугьо — партийни, советски, профсоюзни ве комсомолски рэхъберчие корсохгьо. Э куьнди нимей гъэдер орденгьо ве медалгьо гьобул сохдебируйтгьо э довгю бируйт коммунистгьо ве комсомолгьо. 65 процент эз гьемей жэгIми солдатгьо ве офицергьойму, гьобул сохдетгьо гIуьзетлуе нум Игид эн Союз Совети э довгю э гъэршуй талавурчигьой фашисти, бируйт коммунистгьо ве комсомолгьо.

Э фашистгьо вегирде хоригьой вилеет иму, э тыл энугьо женг берденбируйт э сегъмсуьзи ве игидиревоз омбаре десдегьой партизани, подпольни организациегьо эз коммунистгьо, комсомолгьо ве уьзге патриотгьойгей совети.

Довгю э гъэршуй фашизма бирмунд зурбое игиди, жоборди, келе ватанхсгьи эн одомигьой советире. Гьемишелуьг э ёр хэлгъ мимунут гьинорменде коргьо, игидигьой энижире жоборде кукгьо ве духдергьой хэлгъ совети, доретгьо жун хуышдере эри азади ве мозол эн Ватан, чуйн Н. Ф. Гастелло, Л. М. Доватор, Д. М. Карбышев, З. А. Космодемьянская, И. А. Лазар, А. М. Матросов. И. Ф. Панфилов, Ю. В. Смирнов, Е. И. Чайкина ве угьониге.

7 миллион одомигьой совети эри сохде игидигьошу э фронт, женг берден э гъэршуй дуьшме гьобул сохдет орденгьо ве медалгьой Союз Совети, 11 гьозор 603 одомире доре омори гIуьзетлуе нум Игид Союз Совети, 104 одомире доре оморебудуь гиле гIуьзетлуе нум Игид Союз Совети, э гIэрей энугьо гьемчун — тэгIрифлуе летчике, гьинорменде кук догъистонире Амет-Хан Султане. Келе полководец эн лешгер иму Маршал Г. И. Жуков, тэгIрифлуе летчикгьойму И. Н. Кожедуб ве А. И. Покрышкин се гиле гьобул сохдет гIуьзетлуе нум Игид Союз Совети.

Э гIэрей орденгьо ве гIуьзетлуе нум Игид Союз Совети гьобул сохде солдатгьо ве офицергьойму э вэхд довгю деруйт одомигьой эн жуьрбежуьре миллетгьой Ватан советиму. И гьисди шогьоди эн муьхъкеме дусди бирорие хэлгъгьой совети, комигьоки э е жун, э е дуьл хосденуйт Ватан ишуре. И дусди бирори эн хэлгъгьой вилеет иму лап келе зэхмлуе ерэгъ бу э гъэршуй дуьшменгьо.

Довгюй хэлгъгьой совети э гъэршуй талавурчие фашистгьой немци сер гирде оморебу 22 июнь 1941 сал ве верасдебу энжэгъ э рузгьой май 1945 сал. Э советско-германски фронт гIэре недоре довгю сохденбируйт э гъэршуйму эз 190 те 270 дивизиегьой эн дуьшме.

Неденишире э ижире келе гьувотгьо, гъэзобигьой дуьшме, жоборде лешгер иму дануьсд неки дербедогъун сохде дуьшмене, азад сохде фашистгьо вегирде хоригьоймуре, гьемчун овурд азади эри э зир муьрс фашистгьо дебируйтгьо хэлгъгьой Европа: эн Польша, Чехословакия, Югославия, Албания, Румыния, Австрия, Болгария ведиеш, э Восток кумеки сохд э хэлгъгьой Китай ве Корея эри хилос бире эз зир муьрс японски империализма.

Гъемишелуыг э торих инсонет мидомунут келе зэхмгьой эн буъзуурге лешгер иму, зере оморебируытгьо э гъушунгьой дуьшме э куьндигьой столицай вилеет иму — эн Масков э вэхд зимисду 1941—1942 салгьо, э Сталинград, кейки гъушунгьой совети ведебурра ве томом дербодогъун сохдебируыт гъушунгьой фашистире, 2 февраль 1943 сал вегирдебируыт э есири 91 гъозор солдатгьой дуьшмене, 2500 офицергьо ве 24 генералгьоре, гъемчун фельдмаршал Паулесе ведиеш.

Э гъеме бирорие хэлгъгьой советиревоз э еки женг бердет э гъэршуй талавурчигьой фашисти одомигьой эн омбаремиллетлуье Догъисту, э ГӀэрей энугьо гъемчун — хэлгъ татиму.

Солдатгьо ве офицергьо — догъистонигьо э гъеме фронтгьой Келе довгӀой Ватани женг бердет э жоборди ве гъинормендиревоз. Э салгьой довгӀо Догъисту фуьрсореву э жергей лешгер иму сад гъозор одоми зиѐдте. Колхозгьо, совхозгьо, корхонегьойму доренбируыт чуй фронте герекиге. Ченд гъозор кифлетгьоре, вирихдебируытгьоре эз фашистгьо вегирде хоригьо, догъистонигьо гъобул сохдебируыт э хоришу, жиге, мескен ве кор доробируыт угьоре, чуйн куьнде дусдгьо, суьгъде одомигьой еки кумеки сохдебируыт э угьо.

45 солдатгьо ве офицергьо-догъистонигьо гъобул сохдет эри келе игидигьошу э довгӀо гӀуьзетлуье нум Игид Союз Совети. 30 гъозор зиѐд догъистонигьоре, бэхшвегиргьой Келе довгӀой Ватанире доре омори орденгьо ве медалгьой совети.

Дуй гиле Игид Союз Совети Амет-Хан бэхш вегирди э 150 воздушни женггьо. Э хьэрмэхгьой хуьшдеревоз у э еки пуч сохди 19 самолетгьой дуьшмере, ю хуьшдению — 30 самолетгьоре.

Э гъемей вилеет иму мэгӀлуьми келе игидигьой эн подводник Игид Союз Совети Магомед Гаджиев, женг бердебугьо э гемигьой довгӀою дуьшменевоз э дуре Баренцови дерьѐгъ. Подводни гемигьо э рэхъбери энуревоз батмиш сохдебу 27 гемигьой фашистире.

Солдатгьо, офицергьо-догъистонигьо, ве одомигьойгей эн де миллетгьойгей вилет иму чуйн бироргьой эн е келе кифлет э жуьргӀэтиривоз женг сохденбируыт э гъэршуй дуьшме. Гъемин дусди бирори эн хэлгъгьой Ватан иму бу лап муьхъкеме ерэгъ эри зэхм зере э дуьшме.

Лап хубе нишоней дусди-бирори э де хэлгъгьой вилеет имуревоз, э буъзуурге хэлгъ урусевоз гъисди игиде коргьой кук догъистони эн Магомед Абдулманаров.

Э вэхд гъэзоблуье женггьо э Крым командованией эн часть, эжеки гъуьллугъ сохденбу Абдулманаров, фуьрсореву э разведка нуьгъ лап жуьргӀэтлуье солдатгьоре. Э гӀэрей энугьо дебу гъемчун Магомед Абдулманаров. Угьо э разведка биреки, офдоребируыт э окужением эн келе подразделением фашистгьо. Разведчикгьойму бердуйт женг э угьоревоз те песини патрон ишу варасде. Угьо э и женг гъеме гурунд яра-луь бире, офдорут э дес фашистгьо. Гъемей энугьо, неденишире э яра-гьошу, э пушой гӀэжел офдореишу, хуьшдере чуйн игидгьо гирдуйт э пушой дуьшме. Неденишире э гъелебулегьой дуьшме, угьоре гӀэзиет дорегьо, еки энугьош хогъин неведиромо э Ватан хуьшде, э доре шов-гӀой хуьшде. Эз Магомед бэгъэй э уревоз бируытгьо разведчикгьо гъеме урусгьо бируыт. Немецки офицер куьнд оморе эз Абдулманаров, тиж, э синемеширевоз денишире э у, муту:

— Угьо, гуюм, гьеме урусгьоют, кесгьо, ёдгьоют эритуь, туь эйчуь жугьоб нисе доре?

Магомед жугьоб эн офицере невогордунд.

— Эз коминжой туь? — пуьрси офицер.

— МэгІлуьми эз коминжоимге, — жугьоб до Абдулманапов. — Гьемейму кукгьой эн е деде-Ватаним.

— Туь коммунисти? — гене пуьрси офицер.

— НэгІ, коммунист нисдуьм, оммо мере воисденбу мируьм чуьн коммунист.

— Гьери винуьм, чуь мугуиге туь, туьре гьейсэгІэт сер гирдимге эри тике-тике сохде, — э хьуьршевоз гуфди фашист.

Э буйругьи эн офицеревоз фашистгьо гирдуьт Абдулманапове, венгесдуьт э хори, сер гирдуьт эри гІэзиет доре, э синей ю векендуьт ас-дара...

Жовоне игид муьрд э зир дес энугьо, оммо те песини нефес хуьшде дуьруьсд ведиромо э Ватан хуьшде, э бирорие дусди эн хэлгьгьой вилет. Эри игидие кьргьой энэ фронт, э гьэршуй эн дуьшме Магомед Абдулманапове доре оморебу гІуьзетлуье нум Игид Союз Совети.

Келе нишонегьой игиди бирмундет э гьэршуй талавурчигьой фашисти э фронт ижире Игидгьой эн Союз Совети — догьистонигьо: Саадулла Мусаев, Валентин Эмиров, Михаил Осипов, Кади Абакаров, Шамсулла Алиев ведиеш.

Э вэхд довгІо фэхьлегьо, колхозчигьо, комсомолгьо ве пионергьой Догьисту кура сохде ве доробируьт 350 миллион монет э фонд эн оборонай вилет, фуьрсоробируьт 150 вогун бэхшгьо ве жуьрбежуьре чигьо эри фронт.

Э гьеме одомигьой советиревоз, эн Догьистуревоз, активлуье жире бэхш вегирди э Келе довгІой Ватани одомигьой эн хэлгь татиму. Омбаре кукгьой хэлгь иму э вэхд довгІо ерэггэ э дес вегирде э гьинормендиревоз женг бердет э гьэршуй эн дуьшме. Эри э гьинормендиревоз женг сохдеи э фронт э гьэршуй талавурчигьой фашисти хэйли одомигьой хэлгь имуре доре омори орденгьо ве медалгьой довгІои. Дуь тате — Шетиел Абрамове ве Исай Илазарове эри келе гьинормендигьо бирмундеи э фронт доре омори гІуьзетлуье нум Игид Союз Совети.

ДовгІо сер гирденге Шетиел Абрамов бу студент эн Грозненский нефтяной институт. Жогьиле кук-студент эри хуьшде ниет сохдебу эри хунде, вегирде сенигІэт инженер нефтире, доре песде гьеме гьувот ве данани хуьшдере эри зиёд сохде нефт ведешендеире эз мэгІдонгьой нефти эри промышленность вилет. Оммо довгІо мешет бисдо э ниетгьой жовоне кук. ДовгІо сер гирденге у рафд э жергей Ватане гьэлхэнд дошдегоргьо.

Шетиел Абрамов гирошд гьемей довгІоре. У ченд юо э фронт яралуь бири. У довгІоре сер гирдебу командир эн стрелкови взвод, оммо пушой довгІо верасде у бу командир эн батальон.

Э вэхд довгІо Шетиел Абрамов дарафдени э партия. И коре у келе гІуьзетлуье гьозие хьисоб сохденбу э зиндегуни хуьшде.

Подразделением энуре командование лап э четине ве гурунде участкагьой женг фуьрсоренбу. Командованием энэ дануьсденбу, ки Шетиел э игиди ве фегьмлуьи хуьшдеревоз мидануь бегьем сохде гуф-

дире гьер заданиере, ченгъэде у четин бисдогеш. Ротай энү бэхш вегирдебу э гъызгъине женггъо э гъэршуй фашистгъо э Баренково, Запорожье, Одесса. Ротай энү бу еки эзу подразделениегъойму, комики эз гъеме суьфде гиросдебу нуькерей Южни Бугаре, куьнд оmore расиребу э кин Днепр.

У э солдатгъой хуьшдеревоз женг сохди э хори Польша, э хэлгъ комики гъедерсуьз келе гъэзобгъо овурдебируьт хунхуре фашистгъо. Песде у батальоне рэхъбери сохденге, батальон энү э штурмевоз вегирдебу э Познань сэхде муьхъкеме гъэлебенди фашистгъоре. Инжо батальон энү нисд сохдебу чорсад ве вегирдебу э есири гъозори пенжсад фашистгъоре, хэйли ерэгъгъой энугъоре. Хуьшдени Шетиел бирмундебу нишоней игидире и гъэлебенди фашистгъоре э вегирдеки.

Шетиел э батальон хуьшдеревоз женг сохдебу э гъэршуй дуьшме э хори эн Германия. Батальон энү бу еки эз пушолуье зарбуье подразделениегъо, комики, лов-тум сохде оборонай фашистгъоре, шишире дерафдебируьт э имперски канцилярией Гитлер. Эри сохде игидигъой энү э довгъо, батальон энү э жобордиревоз довгъо бердеи э Берлин Шетиел Абрамове доре оmoreбу гъуьзетлуье нум Игид Союз Совети.

Довгъо верасде бэгъдо Ш. Абрамов вогъшдени э Грозный, хундени э уинститут, песде бирени кандидат геолого-минералогически гъилмгъо.

Чуьн сегъмсуьзе жоборде кук Ватан совети бирмунди хуьшдере э фронт э гъэршуй хунризе дуьшменгъо фэхълей эн чекме гъуьч сохденигъо фабрика э Нальчик Исай Илазаров. Ченд бо у э лап четине вэхд эн довгъо, кейки э сер позициегъойму воруже хуно тигъи биренбируьт гъэтош эн дуьшме, Илазаров эз гъеме пушо э пой вэхуьше, нишон бирмунде э хьэрмэхъгъой хуьше, берди угъоре э атака э сер позициегъой эн дуьшме.

Э товун келе игидигъой энү ченд бо нуьвуьсде оmoreбу э фронтовой гозитгъо, нуьвусдебу командиргъой энү эри кифлет энү. Э еки эз гъэзоблуье женггъо у муьрд эз гурунде яра. Нум энү, игиде коргъой энү гъемишелуьг мимуну э ёр хэлгъ. Э нум эн Игид Союз Совети Исай Илазаров э шегьер Нальчик гъисди куче.

Зурбои, легендарнини гъинорменди эни дуьрусде кук хэлгъ иму, эловлуье патриот совети Александр Мардахаев. Довгъо сер гирде оmoreнге у бу командир танк. Танкови дивизия, э комики гъуьллуьг сохденбу Мардахаев, э де гъушунгъойгеймуревоз зимисду 1941 сал гъэзоблуье женггъо берденбу э гъушунгъой фашистиревоз э куьндигъой Масков. Немцгъоре ёгъин имид бу, ки те хиникигъо сер гирде угъо Маскове мегируьт гуфдире. Кура сохде омбаре гъушунгъо, танкови соединенигъо, самолетгъо ведиеш угъо э мегъ октябрь 1941 сал оmore расиребируьт э куьндигъой столицай вилеет иму. Гозитгъой фашистгъо у вэхдигъо э келегедиревоз нуьвуьсденбируьт, ки офицергъой энугъо э дурбиревоз диренуьт гуфдире кучегъой Маскове. Фашистки командование пуш-пушоки тогъин сохдебу комендант эн Масковеш эз офицергъошу.

Оммо суьфдеи келе ~~зэхме~~ э гъушунгъой фашисти зеруьт гъэлхэндчигъой эн Масков, э гъэрей комигъоки дебу жоборде танкист комсомолец Александр Мардахаев. Э еки гъызгъине женггъо танк энү пуч сохд чор танкгъой фашистире, дуь противотанкови тупгъой дуьшмене, хэйли солдатгъой энугъоре. Фашистгъо сухундуьт танк энуре. Фашистгъо-

ре имид бу э гъэд танк деруьтгъо экипаж танкистгъой совети, люк танке вокурде, медировт эз дегесире танк, увэхди фашистгъо е микуюшуйт угъоре, енебуге э есири мегируйт. Люк эн танк эз расдиш вокурде омо. Оммо у вокурде омо танкистгъо эз дегесире танк эри ведироморе нэгI. Танк дегесиренге, Александр не экипаж энуре эз дуре ве туьхьмек эн гIэтош минкин небисдо эри эз тиракгъой танк дире дуьшмене, эз рэхьое люк дире биренбу. Александр юш шэгIмелере хуно сухде-сухде берд диеш пушово дегесире танк хуьшдере э сер позициягъой фашистгъо. Угъо э мэхьтели ве э келе сегьмевоз эдембируьт вирихде эз пушой луьп гирде танк энур. Э гьечиревоз у рафд э сер штаб энугъо, э сухдекиш, те песини нефес дери э ю, Александр Мардахаев не экипаж энур омбаре зарали зе э дуьшме. Эри эни келе гьинорменди энур Александр Мардахаев э Указ Президиум Верховни Совет СССР-евоз у муьрде бэгъдо уре доре оморебу Орден Ленин.

Нишоней игиди бирмудет э Келе довгIой Ватани Александр Ханукаев, Мугъдоши Хизгиллов, шогьир иму Монувэхь Дадашев ведиеш.

Александр Ханукаев э вэхд довгIо бу офицер. Гьушунгъой фашисти э гъэд хэйли мегьгъо ведабурранге шегьер Ленинграда у бу еки эз гьэлхэндчигъой эни шегьер. Инжо шев-руз келе гьэзоблuye женггъо ги-рошдебируьт. 30 август 1941 сал гьушунгъой фашисти вегирдуйт э дес ишу песини магистрале-рэхьэ э ён Ленинград, э гьечиревоз угъо селт ведебуррууйт шегьере.

Ленинграде эри вегирде фашистгъо хьисоб сохденбируьт эн суьфдеи ве егьинлuye везифешу, чуйн лап келе промышленни ве культурни центр вилеет имуре. Э плангъой командованией фашистиревоз гьетте гьушунгъой энугъо вегирде Ленинграде, угъо миёсде зури-зури фуьрсоре оморе э кумеки эн де гьушунгъойгей фашисти, комигьореки воисденбируьт те зимисду сер гирде вегируйт Маскове, егIни, э и тегьеревоз зенуйт песини зэхм ишуре э государствому. Эри рэхьбери сохде э сер Ленинград оморебируьтгъо гьушунгъой фашистире, Гитлер тогIин сохдебу еки эз лап ведилuye военначальникгъой хуьшдере генерал-фелдмаршал фон Лейбе. Э ён Ленинград оморе расиренге, Ленинграде эз гьер тараф ведебурранге, фашистгъо теслих сохдуйт эри э штурмевоз вегирде шегьере. Оммо боруй пулатире хуно поисдебируьтгъо э гьэлхэнди эн шегьер солдатгъо ве офицергъойму негьишдуйт дуьшмене дироморе э шегьер. Те 25 сентябрь 1941 сал 190 гьозор солдатгъо ве офицергъой фашисти э сер Ленинград оморебируьтгъо, е куьшде, енебуге яралуй сохде оморебируьт. Омбаре техникай эн дуьшме пуч сохде оморебу.

Дие шегьере вегирде недануьсденки, фашистгъо сер гирдуйт гьер руз эз чорсад артиллерийски батареегъо эри тупгъо, снарарядгъо шенде э сер шегьер. Самолетгъой энугъо шенденбируьт гьер руз бомбагъо эз дивисди пенжогъ те гьозор килограмм гурундишу э сер хэлгъ зигьисденбируьтгъо чендтебэгъэи хунегъо, мэхьэлегъо, болницегъо, заводгъо, фабрикгъо, музейгъо. Гьэлхэндчигъо ве одомигъой Ленинграде эри хурде нун небу, бегьем эри хурде гIов небу. Неденишире э гиснеигъо, тешнеигъо, пучигъо гьэлхэндчигъой Ленинград э гIэрей энугъо Александр Ханукаев э келе игиди ве гьинормендиревоз женг берденбируьт э гьэршуй бирэхьме фашистгъо. Александр Ханукаев лап суьфдеи одоми бу э

лешгер иму, э глэрей гьэлхэндчигьой эн Ленинград, комики э сегьм-
суьзи ве келе игиди хуьшдеревоз дануьсд очмиш сохде сур эн лап беде
бомбай эн фашистгьоре, механизмай энуре, те у ебо лов бире. И бу
ужире келе бомба, механизм комики лап бешгъэ бу, эз механизм эн де
бомбагьойге, фашистгьо шенденбируьтгьо э сер Ленинград. И бомба
омбаре заралигьо овурдебу эри мотълугъ ве хуьшдени шегьер. У лов
биренбу эз се сэгIэт те се руз бэгъдо. Гьерки оморенбу эз подрывник-
гьо, у бомба те ебо лов бире, уре хэтосуьз сохде, бомба гье усэгIэт лов би-
ренбу, подрывникгьоймуш пуч биренбируьт. Александр суьфдеи одоми
бу, комики, неденишире э сегьмлуьи эни кор, э келе фегьм ве игидире-
воз те ебо бомба лов бире, дануьсде сур механизмай энуре, уре хэто-
суьз сохде. Эри эни кор уре э вэхд довгIо кандидатски диссерта-
ция нунуьвуьсдеки доре оморенбу кандидат эн военно-технически гIилм-
гьо ве орден.

ГьейсэгIэт Александр Ханукаев келе гIилмчини, профессори, автор
эн хэйли научни книгогьои.

Те довгIо сер гирде оmore Монуьэхь Дадашев нуьвуьсдебу э еки
эз стихотворениегьой хуьшде ижире гофгьо:

Муьхькем венорей туьфенге э душеме,
Тижэ хэнжеле бесдей э кишдме,
Эз серхьэдгьойму куьнд ниев дуьшме
Шор хуьром фуьрсуй ригазеш чуьшме
Э сер хушбэхде гIээзизе Ватан.

ДовгIо сер гирде оморенге, гьушунгьой фашисти серхьэдгьой Ватан
имуре пузмиш сохде, э сер вилеет иму шишире оморенге, Монуьэхь
гьэлем шогьири хуьшдере норе, вегирдени э дес ерэгъ довгIоире, э
жуьргIэтиревоз женг сохдени э гьэршуй талавурчигьой фашисти. Э еки
эз гьэзоблуье женггьо э 1943 сал Монуьэхь Дадашев до жун хуьшдере
э кор бесгьуниму, пиш сохдеи оккупантгьой фашистире эз хори сове-
тиму.

Чуьн эловлуье патриот совети, игиде кук эн гIээзизе Ватан социа-
листиму бирмунди хуьшдере э довгIо э гьэршуй хунризе фашистгьой
немци жовоне кук тати эз шегьер Хасавюрт Михаил Абоевич Карташев.

Карташев пушой довгIо сер гирде эдембу верасде институт инже-
нергьой рэхьмошинире э шегьер Тбилиси. У гьемчун кор сохденбу э
Институт секретарь эн партийни бюро. ДовгIо сер гирденге у э войгей
хуьшдеревоз рафдени эри женг сохде э талавурчигьой фашистиревоз.
Уре тогIин сохденуьт политрук эн танкови рота. Оммо э хогьиши эн
Михаил Карташевевоз уре гировунденуьт политрук эн парашютно-де-
сантни рота.

Екимуьн июнь 1942 сал Михаиле э десдей парашютистгьо-десант-
никгьоревоз фушенденуьт э тыл эн дуьшме. Э пушой эни десде, комис-
сар эн комики бу Михаил Карташев, норе оморени лап четине ве жу-
гьобдорлуье везифе: эри негьишде дуьшмене шишире оmore э сер ше-
гьер Смоленск, гирде пушой энуре.

Десантникгьо, комигьоки гирдебируьт е тикей хорире, чарундеби-
руьт уре э муьхькеме гьэлебени, э келе жобордиревоз гьовхо берде
э гьэршуй фашистгьо.

Нишон келе игиди бирмунд э десантникгъо хуьшдени комиссар энугъо Михаил Карташев. 4 июнь 1942 сал э сэгIэт 9 фашистгъо э танкгъо ве пехотевоз шишире рафдуьт э сер отряд. Отряд дануьсд гирде плацдармай хуьшдере те гъушунгъойму оморе расире э кумеки, ведабурра рэхь дуьшмене. Оммо хуьшдени Карташев э и гъэзоблуье женг пуч бисдо. Эри игиди энугу муьрде бэгъдо уре доре оморебу орден Ленин.

Михаил Карташев гъовре сохде омори э дигь Гаврсаков Дрогобычески район.

Э вэхд довгIо хубе нишон игиди бирмундет духдергъой татиму Вера Ханукаева ве Ася Абрамова. Э лап гъизгъине вэхдгъой женггъо э Сталинград Вера Ханукаева чуьн келеи радист эжиге овурденбу гIэре недоре связь эн командованией фронте э Масковевоз. ДовгIоре у верасдебу э Будапешт. Ася Абрамова гурунд яралуь биребу э довгIо.

Чуьтам э жобордиревоз женг бердетге э гъеме одомигъой советиревоз э Келе довгIой Ватани э гъэршуй талавурчигъой фашисти одомипъой хэлгъ иму, гъечу э жуьргIэтиривоз кор сохдет э тыл фэхълегъо ве колхозчигъойму. Колхозчигъой эн колхозгъой Дербенд «Рэхь коммунизм», «Дусди», колхоз э нум Ленин, комигъоки бируьт еки эз пушолуье колхозгъо э республика, омбаре кумеки сохдебируьт э фронт. Жогъиле колхозчигъо гъеме рафдебируьт э довгIо, гъеме коре э колхозгъо сохденбируьт зенгъо, келе мердгъо ве гIэилгъо. Угъо гъеме хъэрекети ве гъувот ишуре доренбируьт эри э дуьруьсдиревоз э жиге овурде э сер ишу вегирде гъэрхундигъоре э пушой хэлгъ, эн государство. Колхоз «Рэхь коммунизм» э вэхд довгIо дореву Ватане э фонд оборона» 100 гъозор монет, фуьрсореву э фронт эри солдатгъойму жуьрбежуьре бэхшгъо, емишгъо ведиеш. Э гIэрей эни э жобордиревоз кор сохденбируьтгъо зенгъойму э колхоз дебу гъемчун тэгIрифлуье зен татиму, дуь кукгъой эн комики бируьт э Келе довгIой Ватани, Гюльбогъор Давыдова. Э 1948 сал эри вегирдей буле бегъер онгур уре ве ченд пушолуье колхозчигъоймуре доре оморебу гIуьзетлуье нум Игид жофой социалисти.

Хэлгъ иму э гъеме бирорие хэлгъгъой республикаревоз эдее жофо кешире эри э жиге овурде гъэроргъой XXVI съезд партияре э товун диеш параменд сохден экономикай вилеет имуре, звер сохде материальни ве культурни хушхъоли одомигъой советире, муьхъкем дошде кор шолумире.

Борис Гаврилов

ШОВГIО

Э рафдеки э довгIо
Тиж дениши ёр э ме,
Дорум ёре ме шовгIо:
«Рэхьм ниберуьм э дуьшме!»

Э эеки хурде нун,
Сохдум шовгIо эри дусд.

Те песини дугълей хун,
Поисдени селт дуьруьсд.

Бесгъун дорим дуьшмере,
Э хуне ме вогошдум,
Бегъем сохде шовгIоре,
Согъбошире вегирдуьм.

Ёне гъуьжуьм вегирде,
Ёрме э ме вохурди,

Муьгьбете муьхькем дошде,
Э ме гъувот венгесди.

СУЬФДЕИ КОГЪОЗ

Инжо иму ченд милет,
Гъисдим бирор эеки.
Деде — Ватани гъелбет,
Эриму у кумеки.

Кифлетме инжо изму
Гъисди взвод шешимуьн,

Дануьсде бош, дусд, иму
Дуьшмегьоре микуьшим.

Э гъултугъ эн шеиме
Туь доре сирот дери,
Туь гъисдики э ён ме,
Э дуьл гъич терс недери.

Яков Ильягуев

ИМУ ХЬОФД БИРИМ

Астарагъо небируьт веди,
Менгиш. шем гирде, биребу пэхъни,
Э гъэриш асму чирогъгъой эну
Бируьт хэбердор эз хьол хьофд иму.
Ишму поке астарагъой асму,
Веди нисдитгеш гъони эз иму,
Эдейте дире, фурмуш нисохит,
Гьербой имуре э ёр миёрит.
Кукгъой Дагестан иму хьофд бирим,
Партизан бире, десде бисдорим,
Ерэгъ вегирде э догъгъо рафдим,
Унжиге иму дусдгьоре офдим.
Э гъэрей догъгъо, пичире рэхъгъо,
Э сер эн куьрпи, э гъэриш чойгъо,
Фашистгъо, мент бире, мофдоруьт,
Гъэжел бихэбер гьербо миофдуьт.
«Русиш», — гуфдире, хьэрой дешендет,
Эз сес «уррайму» песо вирихдет.
Иму хьофд бирим кукгъой Дагестан,
Э хори Элладо — десдей партизан.
Юруш вегирде, э чулгъо гешде,
Э тегьер овчи, туфенг э герде,
Гиснеш биреймге, эдейме рафде,
Жигей фашисте эри дануьсде.
Э мезрегъой Олимпия биреки,
Хэлгъ ишу гъечи мигуфди:
«И жиге рачи — гъисди гъэдими,
Эз девргъой Геракл мунде мейдуни...»
Бегем Норин-Гъэле гъэдими нисди?!

Эз хьофд гьопу поисди,
Шогьиргьой Восток дестонгьо бесди.
Ватанме мескен дусди, шорини,
Эри миллетгьо мэгИдон еклуьги,
Уре гьисди дерьёгь — гIэзизе Каспий,
У дуьлме, шориме, гьувотмени.
Иму хьофд бирим — кукгьой Дагестан
Э вилеет Эллада партизан,
Дуриш биреймге эз туь, Ватан'
Гьербо гуфдирейм: «Зигьо Дагестан!»

Зоя Семендуева

МЕ НЕМУЪРДЕМ

Жуьз зерени куьгьне яра,
Нимешевиш хэбер сохде.
Гирошдетгеш омбар салгьо,
Мигуиге эдем суьхде.
Танк эз гIэтош луйп зеренге,
Ме умогьой нетерсируьм.
Эз гьэд эн танк ведарафдуьм.
Элов гIэтош гужлуь бире,
Гьуьж доренбу пусд жендекме,
Дорд дорей э туш небу,
Метлеб энжэгь бесгьуни бу.
Дуьшменгьо лап омбар бируьт,
Хьовиргьойме жуне норуьт.
Хори-гьово эдей сухде,
Дуьщме эдей тупгьо шенде.
Меш офдорум сэхд яралуь,
Эдем сохде чуме-чару.
Сипре хэлет нисди веди,
Бугьозмеш лап зери хуьшги,
Чуь бисдоге недануьсдуьм,
Сер гиж хурде, суьсд бисдоруьм.
Ме э хуьшде дироморе,
Вокурденге чумгьой мере,
Денишируьм э иловле
Ве винируьм духдиргьоре.
Э гушме дарафд гофгьо,
Гуфди еки эз духдиргьто:
«Сифет эни омбар сухди,
Чуьтам эхи ветовусди?!»
Ярагьойме омбар бируьт,
Мере зэхьмет доренбируьт.
Воисденбу зу соф бошум,

Гене э гъовхо дебошум.
Рузгъо, мегъгъо гирошденге,
Зэхмгъо сер гирд эй хуб бире.
Дуълиш эдей тэгІди сохде,
Гъэгъре эри ведешенде.

Оммо довгІо лап гужлуй бу,
Дуъшме пушо оморенбу,
Лешгер иму, тегъер гъэле,
Дошдуът гІэзизе Маскове.
Бируъм эз хуъшде бирази,
Э госпиталь демундеи:
«Эйчуъ нисдуъм ме унжиге,
Дуъшменгъоре эй венжире?»
Мере хъэрзо нис доренуът,
«Гъеле зуні, — гуфдиренуът,
— Бигйл соф бу селт ярагъо,
Увэхди мирай туъш э довгІо».

Гене хоригъой Маскови,
Гъушунгъойму инжо гъурди,
Хъозуруът эй бесгъун доре,
Селт нисд сохде дуъшменгъоре.
Гене э танк ме венуъшде,
Э сер дуъшме эдейм рафде,
Оммо довгІо лап бед юни,
Э у гІэжел омбар дери.
Танк иму бед луъп зеренге,
Гьерсейму селт суъсд биренге,
Эз гъэд эн танк ведешендуът,
Селт муърдегъо хъисоб сохдуът.
Э командир хэбер раси,
Гьерсе муърди, нефессуъзи.
Командириш когъоз нуъвуъсд,
Э кифлетме хэбер расунд:
«Тегъер игид, гъовхо берди,
Эри Ватан жуне нори».
Оммо э сохдеки гъовре,
Солдат дири зиндеюм ме,
Нефес аста вероморе,
Гъич мэгІлуъмиш нисе бире.
Зу огол зе санитаре,
Эй соф сохде бердуът гене.

Песде гене гъовхо сохдум,
Дуз те Берлин ме расируъм,
Бесгъун дорим дуъшменгъоре,
Азад стохдим согъ гІуълеме.
Омо шоре руз хилоси,

Келе мигИид эн Бесгъуни,
Кемиш буге согъ мундегъо,
Вогошденуът э кифлетгъо.
Меш чемодан э дес гирде,
Э ён хуне оморенге,
Дуьл сэхд эдей гурп-гурп сохде.
Куфдум дер эн хунере ме,
Вокурд дере пире бебе,
«Руз эхэйрбу», — уре дорум,
Мугум гъери: «Гене винуъм,
Чуь мигую бебе э ме,
Чуьтам шори мисохуге?!»
Деберд мере, теклиф сохде,
Денишири, мэхьтел мунде.
Песде пуърси эзжеюмге,
Согъ гъисдиге бебе-деде.
Жугъоб дорум: «Угъо согъут,
Оммо э ме гъузет нисдуът.
Хъисоб сохдет муърде мере,
Э гъэд довгъо жуне норе».
Пире дедеш дироморе,
«Руз эхэйрбу» — до у мере.
Песде мугу, ох кешире:
«Кук имуш э довгъо рафди,
Танкист бире, гъовхо берди,
Муърди гуфре, хэбер омо,
Омбар тигъи сохдим гъэрсгъо...»
Чумгъой эн зен гъов-гъови бу,
Тоб эй доре муьгълет небу.
Гъич хэберсуьз эз чумгъойме
Гъэрсгъо сер гирд тигъи бире.
Мугум: «Бебе ве дедейме,
Согъум эхи, немуърдем ме.
Ишму мере нешинохдит,
Гъери тигъэтлуь денишит».
Бебе мэхьтел бири мунде,
Гоф гуфдире нис дануьсде.
Песде деде тиж дениши,
Гъэл дешенде, чумгъо гъэрси,
Моч сохд локогъой сифете,
Эз ярагъо мундетгъоре.
Гъирке сохде, гуфди асде:
«Чуьтам эхи шинохум ме,
Эжи хэндей эн ловгъой туь,
Раче сифет жовони ту?..»
Увэхд бебеш гъэл гирд мере,
Гъэрсгъой энущ шушуд сифете.
Оммо изму гурунд небу,
Угъо гъэрсгъой эн шори бу.

Гьулум-гьунши кура бисдо,
 «Хош омори» сохд дигьигьо.
 Шориш буге дуьлгьой ишу,
 Кемиш небу могьбулишу.
 Эз согьэ дигь г'эилиме
 Вогошдем е тэхьноле ме,
 Угьониге жуне норет,
 Эз гьэд элов невогошдет.

Изму омбар вэхдгьо рафди,
 Муйгьой сермеш бирет сипи,
 Неvegьойме э солдати
 Гьэлхэнд Ватан, сэхд поисди.
 Оммо, дусдгьо, воисдени
 Гьич вэхд довг'о небиреи,
 Гьич дедейгьо негирисуьт,
 Беде хэбер невегируьт.
 Невинуьт гьич кукгьошуре
 Сифетгьо селт дегиш бире,
 Дануьт шинохе кукгьоре,
 Бебе-деде, дуьлшор бире.

Александра Путерброт

Э ГЬОВХОГЬО ЭРИ ПОЗНАНЬ

Екимуьн миёнее школей Махачкала-ре варасдигьо, студент институт нефти Грозный комсомолец Шетиель Абрамов э хогьиши хуьшдеревоз рафди э довг'о э мегь июнь 1941-муьн сал. Варасди военно политически училищере.

Мегь май 1942-муьн сал бу. 242-муьн стрелковая дивизия эденбу э жобордиревоз гьовхо берде э гьэршуй дуьшме. Э г'овгьо-ворушгьой васалиревоз пур биребируьт фирегье ловгьой нуькерей Северский Донец. Нуькере эденбу дуьшире эз лов биреи снарядгьо ве минагьо. Э у тарафигей энду, э тараф чеп, ротай эн стрелковый полк михьтэж бу э тозе гьувотгьо ве ерэггьо. Э у эри кумеки сохде рафдени взвод Абрамов.

Эз зир, воруше хуно, тигьи биренбируьтгьо гунилегьо, тупгьо ве снарядгьо взвод гиросдени нуькерере. Лов биренуьт э у тараф нуькере. Командир бердени угьоре эз дереигьо. Э рэхь

энугыо бу мейдузи. Угыо межбур биренуыт эри рафде э дегешдеки. Ченд-гъэдериш хъэрекет сохденбируытге гъовхобергыо эри расире э стрелковая рота, ишуре дуышме недиреки, и метлеб энугыо бегъем небисдо: дуышме вини экин эн рота рафденбируытгыо тозе гъувотгыоре. Снарядгыо сер гирдуыт эри лов бире э ён энугыо, эз звер энугыо, фит зере, эденбируыт giroшде гунилегыо. Оммо гІэтош дуышме непоюнд гъовхобергыоре. Угыо гуырд бисдоруыт э ротаревоз ве гъелуьсди сер гирдуыт эри женг берде э гъэршуй фашистгыо. Абрамов, тик вэхуышде, рафд пушово, хъэрой сохде: «Э атака!» Оммо гъе у туйтем офдо э хори. Эз гуниле сула сохдебугыо мэхьс энугу, риз гирде, эденбу хун тигьи бире, оммо командир, неденишире э ярай хуышде, эденбу э десевоз бирмунде, рэхьбери сохде гъовхоре, те лап гъувотсуыз бире. Э гужевоз у дегиш сохдени жигей хуышдере, э сер комики дуышме эденбу, гІэре недоре, гуниле тигьи сохде. Неденишире э яралуь бирей хуышде, уре шор сохденбу у кор, ки суьфдеи боевое везифере у э дуьруьсдиревоз бегъем сохди.

Эз госпиталь ведироморе бэгъдо уре фуьрсоренуыт э е частиге, комики поисдебу э гъэлхэнди Сталинград эз тараф Северо-Запад. Дуышме эденбу хъэрекет сохде эри вегирде шегьере. Дивизия поюнденбу хъэрекети талавурчигьоре, юш рафденбу э сер дуышме, уре воисденбу гирору нуькерей Доне.

Э келе пушово рафденбируытгыо женгыой гъушунгыойму лейтенант Абрамов командовать сохденбу стрелковая ротаре, комики эденбу рафде эй вачарунде гъэлебенди дуышмере. Энжэгъ э е руз 19-муьн ноябрь 1942-муьн сал рота giroшдебу сивпенж километрогыоре.

Бесгъун дореи дуышмере гъеммише шорини. Оммо у ёровурдлуье руз, кейки гъушунгыой немци вадабурра оморебируыт э ён станцией Песковатка, Абрамов сеимуьн бо яралуь бирени. Гуниле расирени эз расди дес энугу, сов сохде осгъуй юре.

Гене госпиталь бу. Соф биренге, Абрамов норе оморени командир 9-муьн стрелковая рота эн 246-муьн гвардейский стрелковый полк эн 82-муьн гвардейская стрелковая дивизия. Уре доре оморебу чин старший лейтенант.

Э зиндегуни жовоне офицер giroшдени келе гъозие: уре вегирденуыт э жергегьой партией Коммунисти.

Еровурдлуье руз биографией fronti хуышде Шетиель Абрамов хьисоб сохдени гъемчуьн 17-муьн Июль 1943-муьн сале.

«Себэхь, сегьери бу, — эдее э ёр овурде у, — артиллериейму эденбу тигьи сохде гужлуье гІэтоше э сер гъэлхэнди гъушунгыой гитлери, э расди лов нуькерей Северский Донец э ён шегьер Изюм. Гъовхобергыойму, нуькерере giroшде, вегирдуыт суьфдеи линией гъэлхэнди немцгыоре.

Рэхь гъовхобергыоймуре гирдебу буьлуьнди, бугыо э звер гъеммей мескен. Гъовхобергыойму уре нум доробируыт «Меловой». Унжо бу фегъм сохденигыо пункт немцгыо, эз комики хуб веи биренбу гьердуь лов нуькерей Северский Донец ве е ченд километрогыой пелесе. Немцгыо чарундебируыт буьлуьндире э муьхькеме сэхде гъэлебендие пункт, вокурде унжо дзотгыо э ченд жергегьоревоз, гуьнжундебируыт миналуье чапаргыо, лулегыой пулемети, векендебируыт э иловлей ю траншейгыо

ве рэхьгьой дуй экин еки рафден. Гэре недоре тигь би́ренбугьо сайлов нисе гьшденбу гьовхобергьоймуре пушово рафде».

Ротай Абрамове эки э 8-муьн стрелковая ротаревоз доре оморебу буйругь — вегируьт гуфдире буьлуьндире. Суьфдеи гиле автоматчикгьой Абрамов расиренуьт э зофруй буьлуьнди, оммо гьувотгьо тен небируьт — угьо межбур биренуьт эри вогошде.

Сер гирдени гэтошлуье гьовхо. Немцгьо рафденуьт э контратака. Дуй сэглэтгьо гирошдебу и гьовхо. Э епой-епой пушово рафдеиревоз вегирденуьт гвардейцигьо буьлуьндире.

Хэсде пердей мели дегирдебу иловлере. Туз гирденбу пушой чумгьоре, тасунденбу бугьозе, пур сохденбу дулегьой автоматгьоре, ве угьо поюнденбируьт гуниле шендеире. «Гранатгьо шенит!» — дорени увэхди командаре Абрамов. Се рузгьо гьовхо гирошде эри буьлуьнди «Меловая». Сес гунилегьо шендеи поисденге, лов биреи снарядгьо поисденге, туз мили нуьшдени, гьовхобергьо, комигьоки эденбируьт оморе э песой ротай Абрамов, дирируьт э звер буьлуьнди гьирмизине бейдогьэ.

Эри эни игиди наградагьо доре оморебируьт гьемме гьовхобергьой ротай Абрамове. Хуьшдени командире доре оморебу суьфдеи награда — орден Гьирмизине Астара.

Э гьовхогьо эри буьлуьнди гвардии старший лейтенант Абрамов гене яралуь бирени. Командование теклиф сохд уре форигьэти вегируьт гуфдире, оммо у хосд ихдиэри эри мунде э передовой.

Ротай энуп бэхш вегирди э хилос сохдеи эз дес дуьшме Барвенковаре, Запорожьере, Одессаре. Э Запорожья у яралуь бирени пенжимуьн гиле. Э мегь апрель 1944-муьн сал ротай Абрамов еки эз суьфдеигьо форсировать сохде нуькерей Южни Буге, расирени э Днестр. Гьемме преправагьоре дуьшме гирдебу эзир гэре недоре тигь би́ренбугьо гэтош. 12 рузгьо э гьэд гэтош, гьеммешу селт тар бире, вомунде эз гурунде пушово рафдение гьовхогьо, гьовхобергьой ротай Абрамов гирдебируьт вегирде плацдармаре эри минкинлуь сохде зурие тегьер пушово рафдеи гьушунгьоймуре.

Э пушошу норе везифере, э гьимет дорени командованиеревоз, гьовхобергьой ротай Абрамов бегьем сохдет лап хуб. Шетиель Абрамове э гэрей де гьовхобергьойге, игиди бирмундебируьтгьо, доре оморени орден довглой Ватани II-муьн степень.

Э пушово рафденбируьтгьо гьовхогьо эри гьирмиш сохде гьэлхэнди дуьшмере э нуькерей Висла гене игиди бирмундени батальон, жигегир командир комики бу гвардии капитан Абрамов. Э барасиревоз форсировать сохде нуькерере, батальон вегирдени плацдармаре э западни лов нуькере ве гирдени уре те лешгергьойму оморе. Эри бирмунде игиди э и гьовхо уре доре оморени орден Гьирмизине Гэлем.

Э гьовхогьо эри Варшава Абрамов ченд гилегьо бердени батальоне эз минировать сохде оморе мейдугьо эри вачарунде омбаревэхдлуье гьэлебendigьой дуьшмере, э дананмендиревоз рэхьбери сохди гьовхо бердеире э гьэршуй танкгьо ве самоходкагьой дуьшме, э бирмундеиревоз нишоней игидире э гьовхобергьо, берди угьоре пушово. У дануьсденбу мэглуймсуьз куьнд бире эз гьэлебendigьой дуьшме ве дешенде гранатгьоре э блиндажгьой энуп.

Омбаре четинигьоре эз сер бердет гьовхобергьойму э рэхьгьой бес-

гъун дореи дуьшмере: омбаре гъэдер сооружениегъой гъовуни ве бето-ни, колпакгъой пулати, хунегъо, чарунде оморебируйтгъо э дотгъо.

«Оммо лап четине гъэлебенди бу шегьер-гъэле Познань, — эдее ихдилот сохде Шетиель Абрамов. — Гъечи оморенбу эриму, ки уре гъич вегирде нибу гуфдире».

Журнал «Польша» № 2 э 1975-муьн сал нуьвуьсдебу: «Эз лешгер-гъой 82-муьн дивизия суьфде дарафди э гъэриш гъэле штурмовой дес-дей 246-муьн полк, командир комики, майор Беляев куьшде оморе бэгъ-до, биребу капитан Абрамов.

И десде э хъэрекетиревоз гІэтош шенде э сер экуьнди бугъо пози-циегъой дуьшме, кумеки сохди э частгъой 82-муьн дивизия эри вегирде гъеммей юговосточни мескен гъэлебендигъой гъэлере.

Эз екемиге штурмовое частгъо, гъэлебендигъоре песово гъишде, э кумеки штурмовое сапергъоревоз дарафдет э гъэриш гъэле. Э вэхд бе-де гъовхогъо угъо э гранатгъоревоз ве вепичирейгъоревоз вокурденби-руйт эришу рэхъ, темиз сохде блиндажгъоре эз фашистгъо».

Ини чухъ нуьвуьсдебуге командир 246-муьн гвардейский стрелковый полк, Игид Союз Совети, гвардии майор А. В. Плякин, нушу доренге Шетиель Абрамове эри доре уре нум Игид Союз Совети: «Абрамов, чухън жигегир командир стрелковой батальон эри стровое коргъо, бир-мунди хуьшдере чухън жоборде синогъилуье ве дананменде, инициативни офицер. 7-муьн февраль 1945-муьн сал у биребу яралуь, оммо эз мей-дуй гъовхо неведиромореву ве гировундебу рэхъбери сохдеи гъовхоре. 19-муьн февраль э беде гъовхогъо эри гъэлей Познань куьшде омореву командир батальон. Абрамов гъе у тухътем вегирдени командовать сох-деире э сер хуьшде.

Дуьшменгъо чендгъэдериш зиёд бируйт эз гъовхобергъой батальон Абрамов, оммо генеш гъемме куьшде оморебируйт.

Гъэлере э штурмовать сохдеки, гъовхобергъой Абрамов, диренге, ки командир ишу дери э суьфдеи жергегъой пушово рафдегоргъо, суьф-де дарафдет э гъэле ве вешендет э звер эну гъирмизине гІэлеме, гир-дет гъэлере э дес хуьшде.

Фирегъу сохде барасире гвардии капитан Абрамов вегирди вишере, э комики норе оморебируйт радиомачтгъо ве комики бу бинелуье пункт эн 3-муьн ве 4-муьн равелингъо, кумеки вегирде эз танкгъо, комигъоки пушово оморе, дебируйт э мескен батальон Абрамов. Батальон Абрамов суьфде дешенди хуьшдере э гІэрелугъ 3-муьн ве 4-муьн равелингъо ве, недоре дуьшмере минкини эри э хуьшде дироморе, э хъэрекетлуье штурмевоз эз жуьр-бежуьре тарафгъо, вегирди 4-муьн равелине, э гъе-чиревоз гуьрд бире десдегъой дуьшмере бэхш сохди э дуь бэхшгъо.

Абрамов, дешенде хуьшдере э дот, офдоребу э гурунде овхьолет. Э сер эну оморенуьт шеш фашистгъо. Э гранатгъо ве бейбутевоз женг берде, у куьшдени пенж фашистгъоре ве екигере вегирдени э есири.

Э вэхд гъовхогъо батальон Абрамов куьшди 400 гитлеровцигъоре ве 1500 зиёдтере вегирди э есири, вегирди гъемчуьн омбара трофейгъо».

Командованием гитлери, имид бесде э Познань, воисденбу поюнде пушово рафдеи гъушунгъой советире, оммо угъо егІэлмиш бирет. Гъеме те гъеме е мегъ герек бири гъовхобергъой советире эри вачарунде гъэ-лебендигъоре ве вегирде гъэлере.

Шегьер Познана гъшунгъойму хилос сохди 23-муьн февраль 1945-муьн сал. И бу буьзуьрге бесгъуни лешгергъой совети.

Э товун мэгIэнолуьни эни бесгъуни журнал «Польша» э хундегоргъо мэгIлуьм сохдебу:

23-муьн февраль, э руз хилос сохдеи Познана, э Масков э гIуьзет вегирдеи гъэлере доре омори салют э 20 залпгъоревоз эз 224 орудиегъо, лап жобордире бирмундетгъо частгъой лешгерире доре оморет нум «Познанскигъо». Э гъозоргъоревоз солдатгъо ве офицергъоре доре оморет буьлуьнде нумгъо ве боевое наградагъо, эзутьо 22 одомигъоре доре омори буьлуьнде нум Игид Союз Совети. Фотокопиегъой нушу дорен эри доре буьлуьнде нум Игид Союз Совети ве сиротгъой Игидгъо дошде оморени э Познанский музей хилоси. И гъисди бэхш музей эри Армией Совети.

Э журнал «Польша» дефус зере омори нумгъой игидгъой Союз Совети. Суьфде унжо вери нум земляк иму Абрамов Шетиель Семенович.

Гвардейцигъо, э самоходкагъо нуьшде, хъэрекет сохденуьт эри рафде э тараф нуькерей Шпрее. Э западни лов эни нуькере Шетиель Абрамов яралуь бирени хъофдимуьн гиле.

У рузгъо э медсанбат биренбируьт лап хомушсуьзе яралуьгъо. Гъетте ярашуре бесде, угъо тенеш рафденбируьт э гъовхо. Нидануьсд дегешде поисде э госпиталь Абрамовиш. У эденбу хъэрекет сохде эри э гъовхо рафде ве у рафдени экин солдатгъо, э комигъоревозки гирошди дуразе четине рэхъ довгIоире те Берлин.

Батальон, командир комики бу Абрамов, э жергей суьфдеигъо дарафди э лулей вэхъшие фашистгъо — имперски канцелярия.

Гъовхогъо э Берлин варасденге, гвардии майор Шетиель Абрамове фуьрсоренуьт эри форигъэти вегирде. Э чуькле, соките, дачни шегьерле э у расирени хэбер э товун дорен уре нум Игид Союз Совети. Хъовиргъой гъовхон эну у руз гирдебируьт мигIид э гIуьзет игидгъой гъовхогъо эри Познань.

ДовгIо варасде бэгъдо у вогошди э институт ве варасди уре. Эз екемиге э научно-исследовательски институт геологи Ленинград у защищать сохдени диссертациере эри темай: «Нефт дебиреи э мезойски жергъой хоригъой Северни Догъисту».

Гъевелине гъовхобер бирени гIилмчи — кандидат геолого-минералогически гIилмгъо ве рэхъбер кафедрай жэгIимие геология э институт нефти Грозный. Уре доре омори нум «ГIуьзетлуье нефти СССР».

«Иму коммунистгъо — фронтовикгъо нисе дануьсденим зигъисде ве жофо кешире ежирейге», — гуьфдире Игид Союз Совети Шетиель Семенович Абрамов.

Вегирде омори эз книг «Боевое гIуьзет Догъисту». Эз зугъун урус тержуьме сохди
Ася ИЗГИЯЕВА.

Э ХОТУР БЕСГЪУНИ

Э пушойме тозе, хьофдимуьн книги, «Гьеммишелуьги э жерге», комиреки де-фус зери военни издательством Министерством Гьэлхэнди СССР. У гьисди э товун мердьетие игидигь, комигьореки бирмундет гьовхобергь эри Ватан, э товун гьовхобергь, норетгьо жуне чуьн жоборде игидгь, э товун Игидгьой Союз Совети, нумгьой комигьоки э буйругь Министр Гьэлхэнди СССР гуьре эри гьеммишелуьги веноре омори э списокгьой частгьой лешгери. Инни эдее хунденуьм ихдилот майор Ю. Тимофеевскире.

«...Шев эн 22-муьн июнь 1944-муьн сал ротай Трофимове доре оморени буйругь суьфде буру гуфдире сэхд муьхкем сохде оmore, лугьонде жире эшолонировать бире гьэлебенди дуьшмере э район дигь Карташи, эз пэхьники ведироморигьоре э пушой рубеж. Эз пушой риз

гьэлхэнди дуьшме гвардийцигьоре жейле сохденбу энжэгь дивисд метрогьой луьхьмее болото.

Э асму варафд ракета — и бу сигнал гьовхоре сер гирдеи. Эри видовусде эз гьэриш луьхьмее маладлап четинбу, глов дарафденбу э гьэриш чекмегьо, нисе гьишденбу рэхь рафде, оммо э гьер пой нореиревоз эденбу кутэхь бире рэхь эз дуьшме куьнд бирей. Гье э и вэхд э сер гьовхобергьо сер тирд эри тигьи бире зурлуье гьэтош дуьшме.

Овхьолет лап гьэтошлуь, секонелуь бисдо. Энжэгь дагьдэгьэгьо герек бу, неки гьисмет гьовхобергьой рота, гьемчун эри бараси жэгиьме наступлениеш.

Комини веде нисе биренигьо гьувот буге вэхизунд эз хори коммунист гвардии рядовой Николай Хоменкове.

— Рота, гушдор командей мере! Э меревоз, э гьовхо, пушово, гвардейцигьо! — бурра жар снарядгьо лов бирей ве гунилегьо виз зереире, хьэрой дешенд у. Гье э и вэхд э расди фланг омо сес старший сержант Исай Иллазаров:

— Эри Ватан! Ура-а-а!..

Рота шенд хуьшдере э сер траншейгьой гитлеровцигьо. Изму уре дие гьичиш поюнде недануьсд.

Дуь одоми, рядовой ве сержант, эеки меслэхьэт несохде, бердуьт гьовхобергьоре пушово э хуьшдеревоз гуйге, гье э е вэхд э дуьлгьой энугьо дарафд сес буйругь Ватан, буйругь партия: «Коммунистгьо, Пушово!»

Гьечи эеки расд бисдо рэхьгьой довгои ве гьисметгьой дуь одомигьо: жовоне кук урус эз Каллужски область ве тат эз Кавказ (кифлет Иллазаровгьо гьисди эз дигь Аксай район Хасавюрт).

Комсомолец Исай Иллазаров э довго рафди э мегь июнь 1941-муьн сал. Суьфдеи жобордире бирмунди у э хоригьой Масков — эз противотанковый ерэгъ зери танк дуьшмере. Гье э у гьовхо Иллазаров бирени яралуь.

Николай Хоменков э довго омори е сал дирте. У эри се салгьо жовонтеи эз Иллазаров. Уш гье э суьфдеи гьовхо эз противотанковый ерэгъ зери танк дуьшмере ве песде бири яралуь. Ярай хуьшдере э госпиталь соф сохде бэгъдо, Исай Иллазаров гене рафдени э довго. Э гьовхогьой эн Курски дуга у гене бирени яралуь.

Э гьовхогьой Курск хун хуьшдере тигьи сохди гьемчуьн Хоменковиш.

Гьердуьй энугьо эз госпиталгьо вогошденуьт э довго.

Исай Иллазарове доренуьт нум старший сержант. Уре доренуьт, гьемчун дуьимуьн наградеш — орден Гуьзети III степень, суьфдеи награда — медал «Эри жоборди» уре доре омореву пушоте. Орден Гуьзети III степень доре оморени Николай Хоменкове.

Э 1944-муьн сал гьердуьй энугьо биренуьт коммунистгьо.

Угьо зеки гирошдет келе четине рэхъ довгоире. Э пушово рафденбируьтгьо гьовхогьо угьо гьерки собойгеш яралуь бирет, соф бире, гене рафдет э довго. Гьердуьй энугьо келе мердьетие игидире бирмундет гье э е руз довгои, гье э е гьовхо — 22-муьн июнь 1944-муьн сал.

Э характеристикей жоборди Исай Иллазарович Иллазаров э товуней эни руз нуьвуьсде омори: «...Рота вэхишденге э атака ве куьнд биренге эз траншейгьой дуьшме, э сер пушой десдегьой рота дуьшме вокурдени гужлуье пулеметно-минометни гьэтоше эз гьемме э и мескен э ихидиёрию дебируьтгьо ерэгъгьо. Рота межбур бирени эри дегешде э хори.

Рота мундени командирсуьз. Боевой гьэрхунди рота ве, гьелбет, боевой гьэрхунди эн де подразделениегьойгеш эри бурра гьэлебенди дуьшмере мимунд бегьем несохде. Э гьечиревоз э рота зере миомо келе заралигьо. Э лап четине, гужлуье овхьолет, кейки дэгъдэгъэгьо бируьт сэхьиб гьисмет операция, коммунист Иллазаров зу рафдени пушово. Эеки э коммунист Хоменковевоз у бердени ротаре э сер дуьшме, эшгъ доре гьовхобергьоре эри дуьшмере бесгьун доре, э жоборде, сэхде сеслуье огол зеревоз: «Эри Ватан! Пушово!»

Эз мердьетие гьич песо нисе поисденбугьо ве э бесгьуни имидлуь бугьо жуьргьэт энугь эшгъ вегирде, гьемме гьовхобертгьо, е одомиш песо непоисде вэхишденуьт э пой ве тик поисде гьэтош шенденуьт э сер дуьшме э гьемме ерэгъгьоревоз, рафденуьт э сер траншейгьой энугь. Дуьшме нисе ветовусде ижире жуьргьэтлуье игидире. Фашистгьо ерэгъгьоре шенде, сер гирденуьт э божэхьэвоз эри песово вирихде. Суьфдеи траншейгьоре гирошденге, у дорени боевой буйругъ — буравт гуфдире э сер вирихденбируьтгьо дуьшмегьо, юш гене э жоборди ве жуьргьэтлуьиревоз бердени ротаре э сер, чешмише хуно, вирихденбируьтгьо дуьшмегьо, расундени ротаре те дигь Карташи. Фашистгьо э кор венгесде резервгьой хуьшдере, хьэрекет сохденуьт эри поюнде барасилуье пушово рафдеи ротаре, оммо гьовхобергьой рота э рэхьбери Иллазаровевоз, э бежидиревоз пушово рафде, дешенденуьт хуьшдере э дигь Карташи ве вегирденуьт уре. Гьэрхунди э жобордиревоз бегьем сохде

оморени ве дорени минкини эри пушово рафде де подразделениегьой-гереш. Гъэлебендие риз дуьшме бурра оморени.

Э вэхд гъовхо Иллазаров, рэхьбери сохде подразделениере, ю хуьшдению куьшди си зиёдте гитлеровцигьоре. Рота дербедогъун сохди шеш точкагьой пулеметире ве селт нисд сохди расчетгьой энугьоре.

Пушой гъовхо варасде Иллазаров бирени гурунде яралуь.

Хьовир Иллазаров э гъовхо бирмунди мердьети ве игидире, э жо-борде жуьргIэтлуьи хуьшдеревоз кумеки сохди эри э барасиревоз бетьем сохде везифей эн гьеммей полке».

Соф бире ведироморе бэгъдо эз госпиталь, Иллазаров вогошдени э довгIо. Эеки э гвардейски часть ишуревоз у гъирмиш сохди дуьшметьоре э Литва ве Латвия.

Э Указ Президиум Верховни Совет СССР эз 24-муьн март 1945-муьн сал гуьре гвардии старший сержант Исай Иллазарович Иллазарове ве гвардии рядовой Николай Хоменкове доре омори буьлуьнде нум Игид Союз Совети. МэгIлуьм бирени, ки Исай Иллазаров нори гуфдире жун хуьшдере э лап гIэтошлуье гъовхо 6-муьн сентябрь 1944-муьн сал э ён дигъ Киркили, Баусский район Латвийский ССР.

ДоегIо варасде бэгъдо жендек игид овурде оморени э воински гъоврегьо э шегьер Бауска (Латвия).

Гьер сал 9-муьн май, 1-муьн ве 14-муьн сентябрь (э руз хилос сохдеи шегьер Бауске эз дес талавурчие фашистгьо), хундегоргьой школетьо веноренуьт хунчегьой гулгьоре э сер гъоврей Игид.

Вегирде омори эз книг «Боевое ГIуьзет Догънсту». Эз зугъун уруси тержуьме сохди Ася ИЗГИЯЕВА.

Лазарь Амиров, Михаил Овчаров

БАЛЛАДА Э ТОВУН ДУДУНЕИГЬО

(Ихдилот)

Э сер дуь черхэ гIэребелей гъовуни, комиреки э лагерь немци нум доробируьт «зурие кумеки сохдеи», и гиле веноре эдембируьт берде 56-муьн нумир есире, комики десгьоре венореду э сер чухуткее синей хуьшде ве, лерзире-лелрзире, лэгъэре хуьшге энгуьшдгьой расди десе жумунде, торе чумгьоре э иловле чарунде-чарунде, бугъоз гирде сесевоз эдембу гуфдире:

— Ан-д-дрей!.. Ан-д-дрей!..

Лэгъэре, гъуьж дироморе жовон, э гужевоз гъуьл додоре гIэребелере, гьебо поисд э чухурекие гъумлугъэ жигей рэхьле ве евошлей пуьрси эз лап лэгъэре гиргинесере хьэрмэхь хуьшде:

— Коми Андрее огол зере у?

Гиргинесер, тэгIди несохде, совусд, куте хуно, биребугьо кефгьой десгьоре ве келе сипре гъошгьоре дуллу сохде, жугьоб до:

— Гуфдиренуът инжо бирор энущ дери гуфдире.

— Эз ю чуьклете?

— НэгI. Ме шиновусдем, ки угьо дудунеигьоют гуфдире.

Ивэхд гъуьждироморе вини э ён хуьшде тиж дениширен надзира- теле, ве гоф хьэрмэхь хуьшдере бурра, зури-зури гуфди:

— Гъуьл деди, лелей Саша, куксег э иму денишири.

ГIэребеле, виз зере-зере, зури-зури рафд пушово. Хьэрмэхьгьо гуж зере, видовусдут э песой энущ. Э ён санчасть, вокурде оморебугьо эз кер- пич ранг хокистери, угьо нефес гирде, поисдуът. Екем поисде, нефес кешире бэгьдо, угьо гъуле-гъул деноре вэхизундуът 56-муьн нумире, дарафдуът э нимелитторике утогъ, эжеки гъолинде гъулгьо вебугьо са- нитар — белорус, комики те довгIо кор сохлембу фельдшер молгъэрен, буйругъ до векенуът гуфдире парталгьой те хэхэ бире куде оморебугьо есирире ве зу вадарафд эз утогъ.

— Вечесеге хогъин! — мугу евошлей Саша, угьо эз санчасть веди- роморе бэгьдо. — Э и мурдал ихьдибор сохдет одомигьоре эй соф сохде.

— Гъуь, — э тэхьлиревоз суьпуьле хэнде сохде, гуфди лэгъэре жо- вон, — у «соф мисоху». Дир несохде Андрее офде воисде, лелей Саша, небуге и хунхуре гъэсобчи тике-тике мивенжинуь бирор энуре.

— Гереки офде, — рази бисдо лелей Саша ве сер гирд эри пой ве- чире.

Э ён нимелит вачаруьсде сарай угьо гьишде гIэребелере, рафдуът э тараф гъэзермегьо. Лэгъэре жовон, э иловле денишре, пуьрси:

— Лелей Саша, туь дануьсдени, чуьтам угьо э е лагерь гьердуь гъисмет биретге?

— Дануьсденуьм, хэлефме.

— Гу дие, чуьтам гъисмет биретге?

— Э Лешгер Гъирмизи бироргьо рафдет эеки, гъуллугъ сохдет э часть, ве ини... — Лелей Саша ведешенд эз ранг рафде пилоткей хуьш- де е сантиметрон кунпапрусире, совусде уре, томбокуре тигъи сохде э сер кесеглей когъоз,—Гъисд туьре, хэлефме эри зиёд сохде?

— Томбоку нисди, оммо зиёд сохде мибу,— лэгъэре жовон веде- шенд эз герден жундуре мэхьс хуьшде е кесег хуьшге пейн гIэсбире.

— Хуби, деки.

Гьердуьй энугьо э тешнеиревоз эдембируът кешире беде буй омо- рембугьо дурей папрусе.

— Ве ини, — гене сер гирд гоф хуьшдере лелей Саша, — гуфдире- нуът Андрей бири гуфдире взводни э пехотни полк, оммо бирор ю — ря- довой. Э хоригьой Харьков угьоре вадабуррат немцгьо. Генеш гуфди- ренуът, ки 56-муьн рафди эри гIов гешде ве э рэхь винири гIэребере, э комики вебири парталгьой солдати. Денишире э пелуь-пелуье партал- гьой хуьшде, уре воисди дегиш соху парталгьой хуьшдере гье э ён гIэ- ребе. Гъечиш-гъечуш тозе парталгьо эдете э негьогъи пуч биренуът. У дегиш сохди парталгьой хуьшдере. ГIов вегирденге, э вогошдеки 56- муьне дирет дуь солдатгьойму э туфенггьоревоз. Угьо уре вадабурра. хьэрой дешендет: «Рядовой бирей? Э есири эри рафде хьозур бирей? Кубикгьой туьре пэхьни сохдей? Гъери, мурдал, ведебер имуре эз ва- дабурраи!..» Бирор Андрей, мэхьтел бире, сер гирди эри андуьрмиш сох- де: «НэгI, хьовиргьо, ме парталгьой мере дегиш сохдем, чуьнки лап

жундур бируйт, пелуь-пелуь бируйт гуфдире. Уни, унжо,» уре воисди бирмуну парталгьо вебугьо гIэребере, оммо еки эз солдатгьо гьеебо вогъунди штике э шуьгъэм энугь. Андрей гешди бирор хуьшдере ве офди уре э луьхьмей хуни, э кул хуьшде веноре, берди э медсанбат, эжеки е ченд руз нуьшди э ён бонилей энугь, тейте у екем э хуьшде дироморе. Инжо угьоре вадабуррат немцгьо. Ижиреи, хэлефме, гъозиен бирогьо — дудунеигьо э и лагерь гъисмет биреи.

Лелей Саша екем вэхд гоф нисе сохде. Папрусе кешире варасде бэгъдо, шендени уре эзир пой. Лэгъэре жовон дениши, чуьтам у кун-папрусире эзир пой шиширеге, вини хуьшдере совусде, бурри сессуьзире:

— Туь мере куьшдигеш, мере нисе воисде бовор сохде ижире коь мибу гуфдире.

— Войге бсвор сох, войге нэгI, межбур сохде нидануьм! — гъэгъри бисдо лелей Саша. — Чуьтам ме шиновусдемге э лагерь, гье гьечу ихдилот сохдем эритуь. Эге угьо дургуни гуфдиретге, э у кор тэхсириме недери. Варасири?

— Варасируьм, — гуфди евошлей лэгъэре жовон ве дие гоф несохд.

Э ён дер суьфдеи гъэзерме расиренге, жовон тоб недо ве э хомушие, шолумие сесевоз гуфди:

— Лелей Саша, эри герексуьзе кор имуре хуьжет гирде герек нисди. Э довго чуьш мидануь бире. Угьо дудунеигьоют гуфдире, солдатгьо, гьелбет, егIэлмиш бирет, нешинохдет уре.

— Эриме оморенигьош, гьечу бири, — рази бисдо лелей Саша ве э гъулевоз гъуьл додоре, вокурд дер гъэзермере.

Лэгъэре жовон, эзу пушоте дарафде поисде э гIэрей се жергее рафгьой тэхлеи, хъэрой дешенд:

— Хьовиргьо, иму Андрее эдее гешденим. Дерими э гIэрешму одоми э ижире нумевоз?

Эз куьнд бугьо раф омо тасунде, суьтенжем бире сес:

— Хъэрой эйчуь сохде?! Нисе дире беге, одомигьо эдете хэсдеи ве-гирде!..

Лелей Саша, э пушой жовон поисде, андуьрмиш сохд:

— Гушдор, хьовир! Иму гьеймогьой бердейм э санчасть куфде, хэхэ сохде оmore есирире. У эдембу Андрее огол зере. Гуфдиренуьт, ки Андрей бирор энугь гуфдире.

Ки-буге эз звери раф э ихдилот гъэриш бире, мугу:

— Эриме оморенигьо, э нуьгъимуьн гъэзерме деруьт бироргьо-дудунеигьо, нум еки энугьо Андреи. У нисдими?..

Андрей, фирегъедушлуье 57-муьн нумир есири, нуьшдебу э зофруи раф нимелит тенбирэхьне, дуллу сохде эз эрэгъ буй гирдебугьо пойгьоре, эдембу пелуь сохде гелифей офицери хуьшдере. У эз шахта оmoreбу эзи паздегъ минут пушоте ве э тоблугьиревоз эдембу гузет сохде оmoreи бирор ю — Николае, эри комики у гьишдебу эзир раф бугьо бэхш шилпов хуьшдере ве эзир ламболуш лембеи пэхьни сохдебу кесег нуне, буржунде оmoreбугьоре эз кепекгьой тэхдеи не куьгьне гIорд жуьгьи.

Э Николаевоз э е смена кор сохдембугьо Андрей, ебош усуьз хурек нэхурдебу. Эз гиснеи гьолок бире, у гузет мисохд, э тешнеиревоз буй кешире гогъ шилпове, гогьиге нуне. Ве, Николай, лой-лум хурде-

хурде, э гэзерме мидиромоки, Андрей зури-зури мирафд, гьуле-гьул деноре, миовурд, минушунд уре э ён хуьшде. Андрей эз зир чум мидениши чуйтам Николай, бегьем нежавусде, фубердембуге шилпове ве тере тэгиди г'энж зере нуне, гурунде жире суьвруьсдембуге.

«Коля, тэгиди месох, — мигуфди у евошлей эз Николай. — Дендугьойтуь сэхдуйт, омбар жав нуне. Эзу энжэгъ эйтуь хэйр мибу».

Николай, э г'эжоибиревоз денишире э бирор, мипуьрси:

«Хэйр? Чуй хэйр мибу эз кепек тэхдеи, Андрияша?»

«О, гьелбет, хэйри! — жугьоб мидо Андрей. — Е мэхьэлгьо кепек тэхдеиш эз г'эжел хилос сохдени одомире, г'эзизи!»

«Гьеле гьечи кемлеиш бисдоге?»

«Эри»

«Оммо туь хурдей, бирор?»

«Гьелбет, Коля, — мифурмунд уре Андрей. — Ме имбуруз э шахта те сурои хурдем. Дануьсдени, немец, э меревоз кор сохденигьо, мере е ние буханке дореду. Туь ху, фикир мере мекеш».

Николай екем мэхьэл мипоюнд жавуьсдере ве бибоворин денишире э у, песде гене сер мигирд эри жавуьсде юре дорембугьо кесег нуне енебуге михурд э котелок дебирембугьо хинике шилпове. Гьечи гирошдембу гьер руз. Неденишире э и кориш, Андрей екем жонлуьте бу эз Николай, уре хуно г'эзиет кеширембугеш эз гиснеи ве э зир хори кор сохде...

Имбуруз, чуйниге, Николай гене дир биребу. Андрей гьэгьрелуь бире, э дуьл хуьшде эдембу нифри сохде:

«Нэг'летлуье чоримуьн мескен! Унжо эз гьемме жигегьо омбарте гирденуьт есиригьоре ве омбартеш куфденуьт. Екиш нисе дануьсде доре дивун эн ленге усдо Ганса. Гьеле немцгьош г'эжоиб мунденбируьт эз беде инсофсуьзи эню. У одоми нисди, лап вэхьшиие хьэйвуни! Ве герек буки, Николай экин эню гьисмет бу гуфдире. Николай, гьелбет, эз ме пэхьни сохде, оммо ме шиновусдем, ки Ганс уре се бо куфди гуфдире. Эйчуь куфде уре? Николай, некуфдекиш э гужевоз эдее гешде. Нэг', и гиле ёгьин эрз мисохум э комендант!..»

Э гэзерме зури-зури дироморуьт лэгьэре жовон не лелей Саша ве буррируьт фикиргьой энуре. Андрей э дуьлпесоиревоз дениши э угьо ве куьнд овурд эз хуьшде шилпов дебугьо котелоке.

— Гушдор, кук! — руй бисдо экин эню лэгьэре жовон, — э и гэзерме зигьисденуьт бироргьо-дудунеигьо?

— Эри, — диеш дуьлпесо бире, гуфди Андрей, чуйни беге?

— Имуре Андрей гереки.

— Менуьм Андрей! Чуй воисде ишмуре?

— Эзи е сэг'эт пушо иму э г'эребелей гьовуниревоз бердейм сэхд куфде омorigьо бирор туьре ве дорейм э санчасть. Тэгиди сох. Э духдир г'эсби ихьдибор нисди, мивенжинуь косибе, мурдале хогьин!..

Андрей е ченд дэгьдэгьэ тиж дениши э угьо, сере э иловле чарунде, гуйге эдембу чуйнигере гуш дошде, песде гьеебо чемуьсде, вэхьшд ве эз ехэн лэгьэр гирде, сер гирд эй шувунде эз гьувоти хуьшде.

Дургу мегу, — хьэрой сохд, — ненге эри шилпов хурде ширин сохде хуьшдере, фурмунде нидани.

Лелей Саша гъебо гирд десгьой Андрее ве сер гирд эри хомуш сохде уре:

— Хьюршлемиш мебош, бирор! Эритуь оморенигьо, иму ужире мурдалгьоим? У эдее дузире гуфдире. Зобуни хьол бирортуь. Гене ленге Ганс бед куфди уре...

Десгьой Андрей сэхд эдембируьт лерзире. Екем мэхьэл у поисд гоф несохде, недануьсде чуй сохуге, песеде гъебо эз раф вегирде гелифей хуьшдере, э гужевоз, лерзире-лерзире, вокурд уре ве видов-видов вадарафд эз гъэзерме. Э песой энэ э гъолинде русму дуллу бире, эдембу жуьмуьсде гъеле бегьем духде неоморобугьо пелуь.

Николай дегешдебу э сер хьэлов лембеи. Э кул энэ кибуге дегирдебу сиегье назуке лухьхуьф бомбозиире, эзир комики Андрей вини сипсипи бугьо сифет бироре э нимелит вокурде чумгьо ве кову биребируьтгьо ловгьоревоз, э комигьоки вебируьт хуьшг бире локогьой хуни.

— Коля, хэбер бош, — мугу Андрей, э сугьрезани нуьшде э пушой кровать тэхдеи. — Коля, менуьм, Андреюм. Туь шинирени мере?

Эжигей жугьоб эз лэгъэре гъутинегьой Николай тигьи бисдоруьт дуьруьжде гэрсгьо. У шинохд бироре эз сес ю ве гьичиш негуфдире, сер гирд эри гирисде.

— Фикир мекеш, гъеме хуб мибу, — Андрей шор бисдо, варасиренге, ки Николай э хуьшде диромори гуфдире. — Туь энжэгъ метерс. Имогьой э туь екиш дес низенуь. Сес ведиромори, ки буйругьи гуфдире некуьшде есиригьоре. Ме гье имбуруз мирам экин комендант ве эрз мисохум эз дес ленге Ганс эри туьре куфдеи.

Николай, евошлей чумгьоре вокурд, э гужевоз гуфди:

— Эгь, Андрюша, у буйругь эриме нисди.

— Эйчуь эхи?

— Эн ме дие бирени бири...

— Коля, туь чуй гуфдире, весси и фикиргьоре дур сох эз хуьшде...

— НэГІ, Андрюша, — мугу Николай, — угьо фикиргьо нисдуьт. У дузини! Хуьшдени духдир молиш, хогьине Васькеш, эзи е сэгІэт пушоте мугу, ки чухутке очмиш бири, туь омбар нимуни.

Эзи гофгьо жендек Андрей э лерз офдо. У вегирд э дес хуьшде, муме хуно, норм бугьо гьул бироре ве э могьбулиривоз гуфди:

— Дургу гуфдире Васке! Туь чухуткеи нисди. Ве шушлуггьойтуь эдете дорд доренуьт эзу товуне, ки ленге Ганс туьре омбар куфди гуфдире...

— Весси, мегу гьечу, — бурри гоф энуре. Николай, — ме гІэилле нисдуьм, хуьшденимеш эдее диренуьм, бэхдме нисе хунде гуфдире.

— Э есири бэхд екиш нисе хунде, инжо гьемме бедбэхдуьт.

— НэГІ, гьемме нисдуьт. Меселен, бэхд туь хундени.

— Чуйтам? — Андрей, э гІэжоибиривоз тиж дениши э бирор. — Чуйжойме бэхдлуьни?

— Бэхд туь гьеммишеш хундени. Ини иму дудунеигьоим, оммо жуьр-бежуьреим. Беди эз туь дур вирихде, оммо э песойме гье эдес гешде.

— Туьш е «хубе» гоф гуфдири, — лове э могьбуле хэнде веберде, гуфди Андрей.

— Эй гуфдире е гофиш нисди, гьемме очугь мэгІлуьми. — Нико-

лай, дендунэгъижи сохде эз дорд дорен, э гъулгьо ведоре хуьшдере, екем вэхуьшд. — Дениш хуьшденитуьш. Гьердуйму бирейм эз деде э е руз, э е сэгIэт. Туь вероморей жонлуь, рач, оммо ме лэгъэр, жуласуьз. Э школе туь эз ме зобу хундембири, оммо э солдати оморенге, туь командир бисдори, ме — рядовой. Имуре вадабурренгеш, туь согъ мунди, оммо солдатгьо, э егIэлмиширевоз, шуьгъэм мере сула сохдуьт. Ве ини инжош... — У вено хуьшдере э сер ламболуш, зиёд сохд гоф хуьшдере: — Эри гьемме бедбэхдигьойме ме туьре тэхсиркор хьисоб нисе сохденуьм, гьелбет. Тэхсир энугьо гьисметмени. Туь мере хосдени, дуьлте-мизи ве гьеммише дениширей э ме. Беге ме нисе диренуьм, чуьтам туь гисне поисде, хурек не нунтуьре мере дорениге? Диренуьм, оммо вегирденуьм эри туьре гъэгъри несохде, вегирденуьм туь бирормени гуфдире.

— Туь бигьил пешмуне гофгьой туьре, — мугу Андрей, дес хуьшдере веноре э гIэтошлуь бугьо пушони Николай. — Мивини туь, иму мивогошдим э хуне. Смоленовгьоре асанти нисд сохде нидануьт. Иму омбар зигьисденимгьоим!..

Песини гофгьо эдембириуьт черх хурде э эгъуьл Андрей. «Иму омбар зигьисденимгьоим!» — воисдембу хьэрой сохде, гуфдире э шохьонгумине поверка, оммо негуфди. Эжигей энуге уре воисденбу эрз сохде э комендант эз дес ленге Ганс, оммо несохд, чуьнки комендант увэхди гъэгърлуь бу. Гьич е вогъне нисдикиш у куфдембу есиригьоре, эз кормирэхэс нисе сохдембу гьеле ужирегьореш, комигьоки э шахта энгуьшдгьошуре буррамбириуьт, екем семе хэвлети вегируьт гуфдире. Диеш зобу дениширенбу у э нечогъгьо. Э буйругъ энуревоз, надзирательгьо э тепуькгьоревоз пиш сохдембириуьт есиригьоре эз санчасть. Гьечи куфдебириуьт угьо Николаеш, комики эз сэхд зерей эз шуьгъэм ю, гIэре недоре суьвруьсдембу, ве дуьгъэди бире рафд эри э десде поисде. Андрей, эз гъул энуге гирде, э гуш ю гуфди:

— Тоб ди, Коля! Смоленовгьоре гьечу асанти куьше нибу. Иму омбар зигьисденимгьоим!

Согъ шев чум Андрей э хов неварафд. Э сер раф тэхдеи дегешде, э хьэрзое чумгьоревоз, у эдембу фикир Николае кешире. Э ёр энуге омо бебешу, комики муьрдебу э суьфдеи мегьгьой довго, дедешу э се чуькле гIэиллегьоревоз ве чуьтам у э дуьледердиревоз мигирисуьге, эге ю тэхьно вогошдге э хуне. Оммо чендгъэдеш у фикир мисохдге э товун екигьойге, гьемме хэёлгьой энуге мивогошд экин энуге пуьрсуьш, чуьтам хилос сохуге Николае эз дес гIэжел.

Себэхьмунде у омо экин тержуьмесох Эмиль ве гIэйбе-гIэйб гуфди:

— Господин тержуьмесох, ихдиёр дит экин ишму эй руй бире.

Эмиль, сере э уьктемиревоз тик гирде, пуьрси:

— Чуь воисде?

— Господин тержуьмесох, гировунит, гIэмел миёвге, 56-муьн нуьмире э пенжимуьн мескен. У бирормени. У лап гъувотсуьзи. Э е мескен кор сохдимге, ме кумеки мисохум э у.

Эмиль, э гIэжоибиревоз дениши э Андрей ве, э энгуьшдевоз огол зере, деберд э лампегьо дебирембугьо утогъ ве гуфди:

— Лап хуб! Бирортуь инжои гуфдири? Э коми мескен кор сохде? Э чоримуьн? Хуби, мидануьм кумеки сохде э бирортуь. Эмиль — нике-

дуьле одомини. Оммо э Эмилиш кумеки сохде гереки. Э шахта комини Иваниге се моторгьоре хурд сохди. У бант ризиниреш э дуь жиге бурри. Туь дан ки сохдиге уре, мэгІлуьм сох э ме. Эмиль гьеммише туьре мидуь сигаретгьо, нун, кере. Бирортуь чухуткеи?

— Эри, — жугьоб до Андрей.

— Увэхди уре кере гереки, — лове э суйпуьле хэнде веберде, гуфди Эмиль ве э вадарафдеки зиёд сохд: — Гье себэхь бирортуьре мигировунум э пенжимуьн мескен.

Андрей вараси метлеб Эмиле, оммо гоф несохд. У энжэгь лугьондте вокоши дурей сигарете ве, туф шенде, э гьэгьревоз гуфди эри хуьшде:

— Туь мере ки хьисоб сохде, мурдал?

Руз чоршобот Андрей веремо эз шахта э дуьимуьн десдеревоз. Э лампегьо дебирембугьо утогь лампере доре, рафд э хьомум. Эз хэсден пойгьой энэ эдембируьт лерзире, уре лап сэхд гисне бу. Гьер дуваздегь сэгІэгь у эзир хори кор сохденбугьо эз фикир энэ нисе вадарафдембу кесег нун, комиреки пэхьни сохдебу э куьф шинель эри Николай. Гиснеи энэ гьечу бед бу, уре воисденбу зури-зури бурав э гьэзерме.

«ТэгІди месох, — гуфди у э дуьл хуьшде, — нун эн туь нисди, э нун имид мебош. Нуне михуру Николай ве энжэгь у. Туь гьеле тоб ди, лэгьэре жендек туьре гьеле гьувот гьисди эри ветовусде, оммо Николае... Хуби нуне мигьилуьм эри Николай, оммо гьевел э дес мивегируьм уре ве сирои мибошум эз буй энэ...»

Ижире фикиргьо сохде-сохде, уре хэбер небисдо, кей омо расиге э хьомум. У куьнд бисдо эз гьиче, эжеки дуьлу бируьт парталгьой энэ.

— Ме энжэгь буй микешуьм, — гуфди у эри хуьшде ве шори-шори гьэл гирд шинеле.

Келе чумгьой энэ сип-сиегь биребируьтгьо эз туз куьмуьр, тиж де нишируьт э куьф шинель. Унжо гьичиш недебу. У зури-зури гешд куьфгьой шоволе, шеире, оммо кесег нуне неофд. Эхирки варасиренге, ки нуне дуьздирет гуфдире, Андрей нуьшд э сер тар бугьо хори ве э тэхь, лиревоз гирисд.

— Мурдалгьо, — ноле кеширере хуно, гуфди у, — эз ки дуьздирейт? Зиэдие хурек небисдоге, бирорме мимуьруьки. Чуь сохум имогьой?

Уре екиш жугьоб недо. Есиригь, гоф несохде, векендуьт парталгьой шахтёрире ве рафдуьт эри тен ишуре шушде. Андрей эз хори вэхуьшд, нуьшд э сер скамейка. Эз гьэгьр дуьл энэ эдембу варафде-фураморе, э фикир энэ оморембируьт жуьр-бежуьре хэёлгьо. Гогь у фикир мисохд э товун дуьздиребируьтгьо кесег нун, гогьиге э товун Николай, комики эз екемиге мивогошду эз шахта, гогьиге э ёр энэ миомо дигьне вохурдеи э тержуьмесохэвоз.

«Эмиль рэхьмедуьле одомини, — гуфди у эз Андрей, — оммо Эмиль хэр нисди ве уре фурмунде гІэмел ниёв. У е оринейгеш миденишуь ве увэхди 56-муьн мивогошду э чоримуьн мескен».

«Ме гьеле неофдем Иване», — хьэрекет сохд Андрей эри андуьрмиш сохде. Оммо Эмиле е тилтеш невоисд гофгьой энуре гуш дошде. У туф шенд э хори, песде рафд.

«Веди бирени, ки эз е ченд рузиге Николай гене кор мисоху экии ленге Ганс. — Фикир сохд Андрей. — Веди бирени, ки эз е ченд рузиге

Николай согъ нимуну. Уре Ганс селт микуьшуь э бирмундеи хуьшдени тержуьмесохэвоз...»

Э дуьл энун терс офдо эз и хэёл. Эри и фикире дур сохде, у векед партал хуьшдере, рафд эри тен шушде, эжеки есиригьо, лэгъэре кемергьоре эеки вогосунде, эдембируьт тен шушде. Екигьо, эз бугъ герм вероморе, хисиребируьт эзир ворущ герме глов, екигьойге хъэвессуьз эдембируьт гоф сохде э глэрей еки.

— Ди, — мугу огьиле есири, — э сеимуьн смена е жовоне глэиле э камерей субужкуьши сэхд сохдет э бугъэвоз тасунде.

— Оммо имбуруз, — гуфди е есириге, — эз куьфгьой кимигьо гешдет картуьшке э екимуьн смена.

— Коми картуьшкере? — пуьрси э глэжоиблуьиревоз кибуге. — Бега э шахта картуьшке дебире?

— Э бурт бирени, — андуьрмиш сохд огьиле есири, — киниге эз жуьрглэтлуьгьо варафди унжо.

— Бэхд одомигьо хундени, — мугу э бэхилиревоз жовоне есири. — Хуб мибисдо ебо семе те сирои картуьшке михурдумге!

Андрей, гоф несохде шушд тен хуьшдере, сер гирд эри партал вокурде. Е се луьнг дурте эзу эдембу партал вокурде 175-муьн нумир. Андрей, юре хэберсуьз, дениши э тараф энун.

— Эйчуь тиж дениширей? — пуьрси 175-муьн. — Кидан эз зуревоз недиреймге екире?

Андрее эзи гофгьо гъэгьр омо, уре воисд бурав э сер энун э муьшдгьоревоз, оммо э вэхд ю хомуш бире, хуьшдере э дес вегирд. Эз зуревоз хъэз нисе оморембу Андрее эзи есири, гьеле эз увэхди, кейки угьоре э буй гирде вагонгьоревоз овурдебируьт инжо. 175-муьн поисдебу э ён огьиле украинец, эдембу гуфдире:

«Эричуь биё ме сер мере эзир гуниле денуьм? Э хотур чуь? Э хотур энун, ки дегь салгьо э гъэземет нуьшдемгьо? Гьеммей энун коргьо э сереботи эни нелогьэ комсомолгьо оморет э серме». — У туф шенд э хори э энгуьшдевоз зе эз пушони экуьндишу нуьшдебугьо Андрей.

Андрей кеши десе э тараф тигьы бугьо гилзей артиллери, э комики эри энун нен бирор ю шилпов декирдебируьт, оммо Николай, гирде дес энуре, гуфди:

«Зуни, бирор! Песде...»

Эз умсгьоевоз giroшдет дуь салгьо. Андрей э 175-муьн нумиревоз э е смена кор сохденбу. У ченд гилегьо, денишире э песой герден энун, мигуфди э дуьл хуьшде: «Де есиригьойге эдете э гиснеи муьрдэнунт, оммо и диеш эдее чога бире. Эзже вегирдебу и?»

И фикиргьоре Андрей гуфди эри бирор ю:

«Коля, 175-муьн эриме темизе одоми нисе оморе. Э кухни уре гене зиёдие хурек доробируьт. Энжэгь уре тэхьно».

«Зиёдие хурек, веди бирени, ки эри чуьниге доренунт уре, — гуфди Николай, — немцгьо э гьовой хурек нидунт».

«Эри, — мугу Андрей э дуьл хуьшде, денишире изму э 175-муьн, — немцгьо э гьовой хурек нидунт».

У вокурд партале, нуьшд э сер скамейка. Уре воисд гене фикир сохун э товун дуьздире омorigьо кесег нун, песде фикир сохд э товун Николай, оммо у гье гьечу эдембу тиж денишире э 175-муьн. Андрей

вини, чуйтам у вокурдге шинеле, веноге пилоткере, чуйтам э иловле денишире, эз пэхьники эз куьф шинел вегирде, э гьул шинел дено чуйбуге вергьирмизие гиргинее чире.

«Картушке! — журкум шендере хуно, омо э эгьуьл энуге. У картушкеи. Угь, мурдал, изму туь э десме де!» У, дендунегьижиге сохде, сергирд эри зури-зури нефес вокошире, э дуьл энуге дегеси журкум имидлуьги имогьой Николае хилос сохде мидануь гуфдире. Оммо е дэгьдэгьэ у дур сохд и фикире эз хуьшде, комики диеш эшгьлуьте тиж сохд фикиргьой энуге.

«Нэги, нэги, — гуфди э дуьл хуьшде Андрей, — э гьумолет имуге хогьингьо недебирет!» — Оммо е фикириге эдембуге гуфдире эзу: «Инжогор энжэгь э Николай невери. Хилос сохдиге хьовиргьоре эз мурдале бедкор, туь хогьини нисе сохде, диеш гьовхо берде э гьэршуй хогьингьо!» — Сеимугьн фикир тоймиш сохдембуге суьфдеи дуь фикиргьоре: «Белки туь егелмиши э у одоми! Белки бирден?!»

Э хьомуге диromo 211-мугьн нумир. Андрей вэхуьшд, куьнд омо эзу. Ивэхд сифет энуге гьэгьрлуь ве селт терслуь биребуге. Дуьлдэгьдэгьэи хуьшдере пэхьни сохде, у сергирд эри гоф сохде э 211-мугьневоз ве песде э гелэрей гоф пуьрси:

— Гушдор, хьовир. Туь э е гьэзерме дебире э 175-мугьн нумиревоз. Чуйжире одомини у?

— Мурдали, одоми нисди, — жугьоб до мерд ве гьуз бире экин Андрей, евошлей зиьд сохд, — имуге шек сохденим, ки комиссар имуге у фурухди гуфдире. Одомимуге нисди у. Э гьэзерме гьемме, терсире, эзу дур поисденуьт.

— Дие эйчуь нисд нисе сохденит уге?

— У кор асанти нисди, бирор. У кор э имуге мидануь бугьо нуьшде.

— Эри, туь дузи, — рази бире, евошлей гуфди Андрей ве рафд эри гешде Эмиле.

Николай эз шахта вогошдебуге увэхд, кейки э у дениширебуге конвойни. Э уревоз эеки у рафд э лампегьо дебиренигьо утогь. Унжогу нуьшдебируьт есиригьо, гузет сохде э десде поюндеире. Тозе оморегоргьоре тержуьмесох эдембуге тэги ди доре:

— Зу бурайт э хьомуге, тен ишмуге шушде, дир несохде, кура бошит э гьэзерме. — Песде у куьнд бисдо эз солдатгьо ве чуй буге гуфди э угьо.

Теретэги ди тен шушде, есиригьо эз хьомуге ведироморенге, у буйругь до:

— Э десде поит, эгьуьлбушгьо!

Есиргьо зури-зури поисдуьт э десде, пенж одоми э е жерге.

— Гьеммише биренигьо кори, — эдембируьт гуфдире есиригьо эз еки, — гьеймогьой имуге хьисоб мисохут, э блокнотгьо минуьвуьсуьт, бэхш мисохут э баракгьо.

Оммо солдатгьо эдембируьт гоф сохде э товун чуйниге э тержуьмесохэвоз ве граждански полициеревоз, гузет сохде э чуй кориге. Эз екемиге гьемме мэги луьм бисдо. Тержуьмесох ведиромо э пушо ве хьэрой сохд:

— Эки картушке гьисдиге, ведиройт поит инжогу! — Ве у бирмунд э тараф чеп эз хуьшде.

Екиш неведиримо. Увэхди тержуьмесох э лой солдатгьо чаруьсде, сере жумунд ве солдатгьо сер гирдуьт эри гешде жендек есиригьоре.

Андрей эз Николай е ченд жерге пушоте поисдебу, э хомушлуьиревоз эдембу гузет сохде, кей дуьзди 175-муьн нумире очмиш мисохутге. Жендек энү эдембу лерзире, жендек гьуьздурмелуье одомире хуно. Оммо у невомунде дениширебу э гьирмизине герден 175-муьн, комики поисдебу э чоримуьн жерге, ве э солдатгьо, комигьоки сер гирдебируьт эри гешде парталгьой энуре. Эз е дэгьдэгьэйге верома сес хьэрой, нифри сохдеи, э дуьгдуьгигьой автоматгьоревоз есиригьоре куфдеи.

«Бисдо», — мугу Андрей э дуьл хушде ве уре езугь омо э 175-муьн нумир. Оммо и езугьбери энү чаруьсд э гьэгр омореи, кейки у шиновусд сес 175-муьн нумире, комики эз Эмиль эдембу гуфдире:

— Телефон зенит эри господин комендант, пуьрсит э товуней ме ве ишму миданит кинуьмте ме! Телефон зенит эри господин комендант...

Николай э ёр Андрей омо, кейки у шиновусд сес нолере. Суьфде у гьечи дануьсд эрию эдее оморе гуфдире сес ноле, оммо сес ноле зерей вогогьруш биренге, у шенд хуьшдере, десдере вачарунде, рафд э тараф бирор. Пушой энуре гирд оберполицай.

— Эже рафде, хьэйву? — хьэрой дешенде, у гьирмож ризинире зе эз сер Андрей.

Андрей, сере гирде, нуьшд э хори. У невини, чуьтам Николая, берде шендуьтге э сер телуь-телуье чапар, ве нешиновусд, чуьтам фэхьлей утогь лампей андуьрмиш сохдембуге э солдатгьо, ки 56-муьн нумире ю дори гуфдире дуь картуьшке нимсэгIэт пушоте. У э хуьшде диромо, кейки колонней есиригьо поисдебу э хьэёт, чапар гирде оморебугьо э телуь-телуье телгьоревоз. Есиригьо дениширебируьт э дивор керпичи, э ён комики бируьт меитгьой Николай нен 175-муьн нумир.

Десгьоре э хори шишире, Андрей хьэрекет сохд эри вэхишде, оммо гье у туьтем эз гурунди сер офдо э хори ве сэхд сохд э пенжегьоревоз сифеге. Гьечи мунд у е ченд дэгьдэгьэ, песде дураз бисдо э сер шуьгьэм, десе кешире э тараф кулегьой гуьли, вадабурра оморебируьтгьо э керпичгьоревоз, вегирд е керпиче, доно уре э чейтен рэхьи хуьшде, сэхд кешире бесд сер чейтене. У э гужевоз вэхишде эз хори, рафд э ён дивор, эжеки чор есиригьо эдембируьт гешде жендекгьой меитгьоре. Унжо поисдебу тержуьмесох Эмиль ве э буз мэхьсевоз эдембу чарунде Николае.

Андрей, дендунэгьжи сохде, рафд пушово. Е-дуь луьнг мунденге эз Эмиль. у поисд ве тиж дениши э тержуьмесох.

— Чуь воисде туьре, хьэйву? — пуьрси Эмиль, терсире ве десе берд э лой тапинже.

Оммо Андрей уре муьгьлет недо, гуьрд сохде гьемме гувотгьой хуьшдере, зе чейтене эз сер Эмиль, комики гьуьж диромо гье у туьтем ве меит ю офдо э ён пойгьой Николай.

Е ченд дэгьдэгьэ Андрей поисд ве дениши э ю бесгьун доревугьо дуьшме, песде тьеebo э эгьуьл дироморе видовусд вешенд хуьшдере э сер ток дебугьо чапар тели. У су гирде дегеси, бергулуре хуно.

Эз зугьун уруси тержуьме сохди

Ася ИЗГИЯЕВА.

Александр Семендуев

12-МУЪН АПРЕЛЬ

Имбуруз э г1уълom лов бисдо
Жар шори, сес ники Ватанме:
Гагарин — одоми Советгьо
Э космос рэхь вокурд эй гьемме.
Э геми эн «Восток» венуьшде,
Иловлей хорире черх зери,
Ченд бендгьой эвире гирошде,
Дервозей асмуре винири.
Веберди орбитей расдире
Э тараф эн буьвер астареш,
Лап буьлуьнд ведибу гуфдире
Кор десгьой азаде жофокеш.
Э рэхьгьой хинике асмуйму
Борж берди, бирмунде игиди,
Герм бири эз хосдей дуьл иму,
Саламат э Ватан вогошди.
Жонлуье ракетай г1этоши
Веровунд мэхьшовой салгьоре:
Жейле сохд инсоне эз хори,
Гъэнетгьо бэхшире девргьоре.
Шинрегор, хосдегор сер зенит
Э эгъуьл, э хьохмой Тозе Девр.
Е игид хориму — коммунист
Э космос вокурди келе дер.
Омбаре игидгьо мипаруьт
Тозе рэхь зирпой эй бире,
Бинегьой дуьньегье мидануьт,
Лугьонди хорире эй дире.
Гирошде довг1о дуборе
Э г1уълom гьич эй небире,
Ди мереш, гьисметме, ихдиёр
Эй сохде гурунде кортуьре.
Салгьойме омбариш гьисдуьтге,
Г1этош дуьл гьелем серд небири.

Э жерге поисде гьшдуйтге,
Эз жуни меш мирам э дури...

Шимшуьн Сафанов

ГУШДОР, ДУЪЛ

Эже тэгIди сохде, дуълме,
Гуйге эдей туь пар зере,
Кими вэхдгьо ох кешире,
Гуйге, дердгьо омбар бире.
Эзи гIуьлом хэбердор бош,
Э негьогъи ох мевokoш,
Фурмуш месох ники мерде,
Меги тараф эн немерде.
Земоне эдей зу пар зере,
Эз инсонгьо непуьрсире,
Екигьо, шор-хэнделуьнуьт,
Кимигьойге дуълмогьбулуьт.
Эн суьфде, дуьл, бош ватанхогь,
Эри екиш беда мэхогь,
Асантире эй туь вихде,
Пар мезе, гьэйгьусуьз гешде.

ДУЪ ДЕСДЕ ГУЪЛ

Эз гуьлгьой васали вихде тек-бетек,
Дуь десде гуьл бофдем эри ниет,
Эз гуьлгьой шони муьгьбет ширини,
Эз гьемме ширинте сигьде Ватани.

Гьевели десде бэхширенуьм ме
ГIэзизе улке — Ватан мере,
Дуьимуьн мидуьм духдере,
Гьобул соху муьгьбет мере.

БОШ РЭХЬМЕДУЪЛ

Сервори:

Э соей туь чаруьсдем,
Эйчуь, ёр, туь нисе дире,
Муьгьбет туьре э дуьл дошдем,
Эшгь дуьл хомуш нисе бире.

Бош рэхьмедуьл эри муьгьбет,
Мегьил мере бошум хьэсрот,
Сохдиге гуж э муьгьбет туь,
Гьисмет э туь гьичь нибэхшуь.

Тэхьнолеюм э савзелугъ,
Э чум веноренуым ейлугъ,
Оммо гуылме нисе дире
Серхош бирей эн дуьл мере.

Сервори:

Э сегьери зу вэхиште,
Э рэхь туь ме поисденуым,
Оммо туь гьич нисе дире,
Чуьтам э туь ме ошугьум.

Сервори:

Бош рэхьмедуьл эри муьгьбет,
Мегьил мере бошум хьэсрот,
Сохдиге гуж э муьгьбет туь,
Гьисмет э туь гьич нибэхшуь.

Михаил Гаврилов

ШОГЬИР КОСТА

*Э гьузет классик литературей Осетия —
шогьир Коста Хетагуров нуьвуьсдем и риз-
гьоре.*

Эз зир Казбек, эз дохьори
Тиж дениширем, поисде.
Ватан туь чуь бэхдевери!..
ТэгИрифмендиш туьни, Коста.
Мозол улке метлеб туь бу,
Гьэлхэнд азади поисде.
Туьре форигьэти небу,
Игид эн хэлгьи, туь Коста.
Э гьер тараф богъ ве богъче,
Хэлгьгьой Казбек, бире десде,
Эдет хунде э гьер куче,
Ризгьой туьре, шогьир Коста.
Догьлуьгьойтуь дусди бесдет,
Эри Ватан мозол куфде.
Гилм Ленини гьобул сохдет,
У бу, ниет дуьлтуь, Коста.
Измуш зиндеи «Фатима»,
Гьэилгьоре эдей хунде.
Э ёр гирдет «Ибрагиме» —
Игид дестонтуьре, Коста.

Э нум туь гьисд фабрик, завод,
Ансамбль «Хунде, вежесде».
Эри лэгИэй эн гьер овлод,
Вегирлуьни нум туь, Коста.
Нуьвуьсде риз, бесде дестон,
Гьисдуьт торих эй дануьсде.
Партал ишу бугьо кетон,
Зарлуь бирет изму, Коста.
Э Цей — минжи дохьоригьо,
Догьлуьгьоре туь эшгь дорей.
Измуш унжо эй ченд девргьо,
Шогьир Коста, туь поисдей.
Э дигь туь — Нар, э дохьори
Эри шогьир ризгьо бесде,
Шогьиргьой татиш, э у хори,
Бирет э туь гьуногь, Коста.
Меш шогьируьм, эн хэлгь тати,
Эзир Казбек, тегьер десде,
Ризгьо бесдем эй гьузети
Шогьиритуь, шогьир Коста.

ГЪЭЛЕТИ ЖОВОНИ

Э жовони гьисди инсон,
Сер ю тик, сабуьрсуьз бире.

Гьэлетигьо сохде жовон,
Нисе дире уьткемире.

Гирошденуыт эз сер салгьо,
Умэхьэли э огьили,
Сипи бире эн сер муйгьо,
Э ёр оморени жогьили.

Бире пешму эй сохдегьо,
Э у салгьой эн жовони,

Миёв э ёр гуфдирегьо,
Сергъуз мибу э огьили.

Гироругу гІуьмуьр жовон,
Гьич бологьсуьз, огьил бире.
Герексуьзи эри инсон
Э огьили сергъуз бире.

ВЕСИЕТ

Эри ферзендгьойме нуввуьсдем и ризгьоре.

Ме гирошдем эз и гІуьмуьр,
Оммо, туь миё гирори!..
Сайлов, гуьрверевоз,
Э зуьгІбе ве туфоневоз.
Эз мейдузи э догъ,
Эз зулмоти гешде чирогъ,
Бирден, миофдони,
Сэхд мираси — дорд дорени...
Вэхи!.. Варас гьони,
ГІэсби — гІуьмуьр зиндегуни.
Сэхд бесд егьер юре,

Муьхькем гирде вожей юре,
Те руз бире кутэхь,
Миё офи эй туь е рэхь.
Э у беседе имид,
Гьей сох «гІэсбе», тегьер игид.
Офде войгей юре,
Веги э дес ихдиёре.
Девре жоборд пушо берде,
Зиндегуни мерде вихде.
Ме гирошдем эз и гІуьмуьр,
Туь, миё гирори!..

БЭХШ

Эз чул ме бэхшгьо овордем,
Эри зен, гІэруьс, духдер.
Оммо э фикир демундем,
Кире дуьмге эн гьевел.

Угьо, гьерсе чум деноре,
Дениширет э ме ишу.
Оммо эриме оморе,
Субутеш сохдет ишу.

Сохдем фикир меш, эриме,
Мидуьм гьевел гІэруьс мере.

У эз «кес» омори экиме,
Куьнд дануьгу хуьсуьре.

Песде мидум духдер мере, —
Мозол хуней «кесе» эз ме.
У омбар хосде бебере,
Нибу бикейф гьич эз ме.

Эз песи мидуьм зен мере,
У гьич гІэйб нисоху мере.
Дорун дуьле варасире,
Зен чум мизенуь мере.

Беньямин Сафанов

ЛУГЪЭИ НУН

Нун нофугьой эн гІуьмуьри,
Уре гьеммеш дануьсдени,

Эз торики те торики
Ранжбергьо зэхьмет микеши.

Э гъэд зими эн тэхуэли,
 Эзир гъизгъин гъеминони,
 Буле тэхуэл миверовунд,
 Оммо сурое нун нихурд.
 Хуьшдендуьруьсд — муьрсдорегор,
 Жофой кесе палундегор
 Бегьергьоре вечиренбу,
 Э жофокеш гуж сохденбу.
 Нунеш хьуьрмет нис гирденбу,
 Чуьнки жофой дес ю небу.
 Э гиснее салгьой довгю
 Кемгъувоте гIэиллегьо,
 Эй лугъэй нун бире тешне,

Михисируьт шуьгъэм гисне.
 Лугъэй эн нун кумек бири,
 Солдатгьоре гъувот дори,
 Жоборде кукгьой вилеет
 Мердьетие гъовхо бердет,
 Дуьшменгьоре бесгъун дорет,
 Улкеймуре гIээиз дошдет,
 Тэхуэл бул эй вероморе,
 Сурое нун эри бире.
 Эйме кумек бош хундегор,
 Гьисдгеш нун изму омбар,
 Дорим уре селигъэлуь,
 Гьер лугъэй ю бу хьуьрметлуь.

НОФУГЪОЙ БИЕВГЪО

Овурдени буле софо
 Азад гьисдгьо эшгъ эн жофо,
 Софой жофой одомигьо
 Гьисд нофугъой эн биевгьо.
 Метлеб жофой эн бирори
 Гьисди були-фирегъуни,
 Бигьил инсон азад бошу,
 Э коминжош зигьисдге у.
 Бигьил нисд бу селт серхъэдгьо
 Эз гIэрелугъ вилеетгьо,
 Бигьил дусди ве дуьлхогьи
 Бошу гъонун зиндегуни,
 Зиндегуни эн гьер миллет,
 Зиндегуни гьер вилеет.
 У миёру буле бегьер,
 Гужлуь мибу диеш гьуьнер.

Гьер жофокеш согъэ хори
 Э мэгIдонгьой эн жофон
 Доге бэхше э кор жэгIми,
 Борже берде эри були,
 Гьер вэхд кову мибу асму,
 Э гьер жиге товуш мидуь,
 Чуьшме ригазгьо мифуьрсуь,
 Зиндегуни мибу шорлуь.
 Воисдени деш гужлуь бу
 Никихогьи вилеетгьо,
 ГIэлем дузи тик варавгу
 Эй хуше вэхд эн овлодгьо.
 Сес эн довгю селт нисд бире,
 Хуну буьлдуьр мэгIнигьоре,
 Эжигей сес туп-гуниле,
 Сес дуь мугъум эн чуьнгуьрме.

МИЧАРУЬСДУЬМ

Гуфдиренуьт куьрпи гьисди
 Нишон дусди ве шолуми,
 У жэгIм сохде дуь ловгьоре —
 Дуь ловгьой эн нуькерере.
 Чендгъэдериш giroшдуьтге
 Одомигьо эз сер эну,
 Гурунде юкгьош бердуьтге,
 Гьегенедеш миветову,
 Токи бошу жэгIмсохдегор
 Одомигьой эн дуь хори,
 Бигьил бошут угьо дуьлшор

Дуь эеки вохурдеки.
 Эз и тараф эн нуькере
 Э у тараф giroшдеки,
 Екиш э ёр нис овурде
 И куьрпире ки вокурди,
 Ки сук сохди рэхь ишуре,
 Нигую гьич согъбошире
 Е одомиш не эз куьрпи,
 Не эзуш, ки уре нори,
 Гьегенедеш меромоге
 Эз гьуьнер ве гъувотме,

Мичаруьсдуйм ме э куьрпи,
Мипоисдуйм ме э минжи
Вилеетгьой согъэ хори,
Метовусдум гурундиреш,
Лап гурунди эн юкгьореш,
Токи дануьт одомигьо

Варасире дуй-екире,
Буравт экин еки угьо,
Эри еки гьуногь бире,
Муьхькем доруьт шолумире,
Ве беруьтгу эзу куьрпи
Энжэгь юкгьой эн никии.

ДУСДИ

Э садсалигьой эн девргьо
Хьэрекет бу муьлкедоргьо
Небошут дусд кукгьой жофо,
Эри еки бу дуйшменгьо,
Асант бошу муьрс дорей,
Хьйр жофоре палундеи.
Жофокешгьо варасирет,
Дебиретгеш эзир зэхьмет,
Эри еки кумек бирет,
Дусдишуре муьхькем сохдет.
Хьэрекети эй гьошири
Омбаргьоре бедбэхд сохди,
Эхир ишу ник небири,
«Дуйгез жомо энжэгь берди».
Шогьго ве дин хьэловоки
Эн миллетгьо энжэгь бирет,
Э гьэрешу чуйн хьэшочи,
Хунризи ве беди кошдет.

Гьеммишегьо кукгьой жофо
Эй хилоси гьовхо бердет,
Оммо ебош у гьовхогьо
Бесгьунире неовурдет.
Энжэгь угьо кошде тумгьо —
Тумгьой дусди эри элгьо,
Песде дорет буле шивгьо,
Дусди бири гьэлем гьовхо.
У гьэлем Ленин гирди,
Берди пушо, тик веберде,
Десе дорет э бирори,
Жофокешгьо, десде бесде,
Гьовхо бердет эй азади,
Муьрскешире эй нисд сохде.
Изму гьэлем эн бирори
Эдей гешде э согь хори,
Муьхькем сохде деш дусдире,
Эй нисд сохде нэхогьире.

НИКЕ ТУМЕ КОШДЕГОРГЬО

Гьер сал, кейки оморени
Мегь сентябрь куьнд бирени,
Ёр оmore у чигьретгьо,
Коми гьэзиз куьнд бирутгьо.
У зенггьой эн школеи,
Видов-видов дарафдеи
Э классгьо ве нуьшдеи
Сессуьз, э лой дер гузети.
Оммо кимигьо, гьелбетте,
Нидануьсдуьт гьич динж нуьшде.
Еки эз сер партгьо жесде,
Екге эдей гье нуьвуьсде,
Екге, мэгьни михунд гуйге,
Хьэрой сохде, бугоз гирде.
Эхирки гьуй ве нединжи,
Э гьэд класс, гуйге жевгьи.
Гьетте учитель вокурде,

Дер классе, диromоре,
Гьемме минуьшд, сес несохде,
Гуйге, «Не дур, не энгуьл де».
Оммо учитель тегьними
Дерс дорей сер гирдени,
Метлеб энэ энжэгь уни,
Верзирени вомухдени.
У метовусд нединжиреш,
Зарифетгьой гьэилгьореш.
Кимигьо мишенд когьозгьо,
Эз гьэд резин жесденбугьо.
Кимигьо шекуьл кешире,
Минуьвуьсд нум учителя.
Оммо у ки сабурлуй бу,
Энжэгь ловгьо хэндуйсденбу.
Гирошдет ченд ве ченд салгьо,
Сипи бирет эн меш муйгьо,

Доренуьмге меш тербие,
Изму эдем ме винире,
Чуь сабурлуй у бириге,
Фирегье дуьл дебириге,
Ветовусди гьингIоймуреш,
Эз динжгьо ки небирем меш.
Видов-видов омбар сохдем,
Э классиш динж ненуьшдем,
Генеш кэгIэс гьич небире,
Доренбу у тербиере.
Изму эдем ме гуфдире,
Нидануьсдуьм гьич ветовусде.

Унегуьре верзирени
Гьеммише э ёр гирдени
У гIэзизе чигьретгьоре,
Имуре тербие доретгьоре,
Чуьнки тербией энугьо
Гьисди ёгьин суьфдеигьо,
Бирмундегор рэхь никире,
Рэхь гIуьмуьри ве жофоре,
Угьо биней зиндегуни
Одомигьой эн хорини,
Угьо гьисдуьт кошдегоргьо
Нике туме эй инсонгьо.

Борис Ханукаев

ДОГЪИСТУ

Эй согь гIуьмуьрме, Догъисту —
Ватан догъгьо кумеки туь.
Эхи гьисдуьм овлод туь ме,
Туь зенде палаше чешме.
Мибошум туьсуьз, чуьн дугъле,
Чуьн офдоре зерде велгле,

Чуьн гIэтошсуьз бугьо кинле,
Ве э тегьер бурра симле.
Ме экинтуь гьисди, гьелбет,
Сурул нибу эйме гьисмет.
Эй согь гIуьмуьрме кумеки туь,
ГIэзизе улкейме, Догъисту!

РАНЖЕР

Зу эз сегьери туь э рэхь дери,
Чуьнки гузети гIэзизе хори.
Эну гьисди селт туь лоигъэ кук —
Уре туь гIэзиз сохдени гьуьллуьгь.
Э рузгьой верфи ве гьизгьин герми
Оморени туь э гъэд зими.
Сипре паргьой верф э сер туь нуьшдет,
Гуйге унжиге бинелуь бирет,
Очугъэ сифет дорени товуш —
Е чуькле чуьшме бири эйме уш.
Десгьой заргери бирет деш муьхькем,
Эз гIэрей эн хэлгь мегердош гьич кем.
Герме нун дире э сер эн суьфре,
Эз туь согъбоши эдем гуфдире.
Гьич жофойтуьре фурмуш нисохум,
Эритуь мэгIни гьер вэхд михунум.
У суьмбуьле ме те арт эн гIуьмуьр
Э мерж шогьери мисохум гьуьндуьр!

САБУР

Сабуре эйме кумек вегирде,
Тэхьле гIэрсгьоре омбар фуберде,
Шевгьойме дураз, рузгьойме — кутэхь,
Эхирки офдум ме товуше рэхь.
Сабур гужлуньни, тегьер пегьливу,
Мере эз боло хилос сохди у,
Эз хэре хьюьршгьо мере у дошди,
Эз гIов ве гIэтош фегьмлуь гировунди.
Ошгор бисдо эй ме жилгэьй шогьири,
Э дуьлме ниет эн хэлгьме дери,
Михунум мэгIни те арт эн гIуьмуьр,
Кумекме мибу хьэёменде сабур!

ЗУГЬУН ТАТИ

Чендгээдер садсалгьо оморе, гирошдет,
Омбаргьо зобуне нишонегьо гьишдет.
Чендгээдер пуч бисдоруьт э рэхь довгIогьо
Шегьергьо, дигьгьо ве падшогьетигьо.
Чендгээдер эз гIуьлом миллетгьо, зугьунгьо
Нисд бисдоруьт эз дес хунхуре дуьшмегьо.
Оммо туь, зугьун хэлгьме, зугьун эн тати,
Зинде бисдори э улкей Совети!
Жон, зугьун дедеи, инжиге бирей туь
Хьюьрмеглуь ве буьлуьнд, чуьн догьгьой Догьисту,
Чуьнки дери э туь жоборди эн догьгьо
Чуьнки дери э туь ширини эн богьгьо,
Чуьнки дери э туь лепуьргьой эн дерьёгь,
Чуьнки дери э туь овозгьой мугьомгьо,
Чуьнки хэлгь туь сохди игиди э довгIо,
Чуьнки хэлгьтуьре гьисдуьт игидгьой жофо!

Пейсах Мишиев

ДЕРБЕНДМЕ

Тегьер богьгьой васали
Вараюсдей, Дербендме,
Куьгьне дердгьо нисд бири,
Жовон бирей, Дербендме.
Тегьер хунчей гьуьзуьлгуьл,
Гьер кучейтуь геймиши,
Овлодгьойтуь шоредуьл
Ве гьемиге жоборди.

Угьо гьовхо берденуьт,
Боши диеш гIуьзетлуь,
Хьэрекети сохденуьт
Гьер кифлет бу мозоллуь.
Меш, Дербендме, гуьл туьнуьм,
Веровундей туь мере,
Гьеммишегьо михунум
Эйтуь мэгIни, Дербендме.

ЭДЕМ ХУНДЕ

Ме жовонуым, эдем хунде
Шоре мэгIни жовонире,
Хушбэхде рэхь эдем рафде,
Гуьллуь сохде Ватан мере.
Гъувот мере э кор мидуьм,
Бигьил могьлугъ винуь шори,
Эз четини ме нитерсуьм.
Тегьер ранжбер, э гъэд зими,
Буле тэхуьл эри бире,
Хэлгъгьо эри дире динжи,
Мивокунум хунегьоре.
Вокурдеи, оводунеи

Гьисди метлеб зиндегуни,
Э дес мигируьм карасди,
У кор метлеб эн дуьлмени.
Тозе шегьер эй вокурде,
Бу гудфдире гье товуши,
Хорире рач вараюнде,
Эй хушхьоли гьер одоми.
Нисдгеш хомуш гIуьлом гьеле,
Дуьшме эдей довгIо гешде,
Ме михунум мэгIни мере,
Шолумире муьхькем дошде.

МУЬГЬБЕТ ВАСАЛИ

Ини васал, дусд, омори,
У муьгьбете э дуьл зенди,
Хэндей лов туь э дуьл шори
Э васали венгесдени.
У эриме гьисд чуьн гIэсел,
Дуьл мере у месд сохдени,
Егьин биё туь э васал,
Белки гьисмет эн ме туьни.
Эз ригазгьой эн васали
Товуш доре жилгъэ, илчи,

Кейки рази туь бисдори,
Зу мидиров эй туь илчи.
Васал зенди муьгьбет э дуьл,
Эшгъ ю хомуш нисе бире,
Ме бенд бирем э туь севгил,
Мидуьм эй туь согъ гIуьмуьре.
Воре кеши негьогъ тенги,
Дуьл жовони муьгьбетлуьни,
Согъэ гIуьмуьр гьердуьеки,
Мирайм рэхьэ ме не туьни.

Хьизгьил Авшалумов

ЖЕВГЪ Э НИМЕШЕВ

(Песини серне эз повесть «Муърде э гIэрей зиндегьо»)

Суьфдеи рузгьо Небот э хуней шуьвер омбар дорихмиши кеширенбу. У э кифлет дедешуревоз э е дигь зигьисденбугеш, кимвэгIдо эри энугьечи оморенбу, гуйге еки уре э гужевоз э гъэриби кешири овурде, е куьнде одоми э ки ю нисди. У дирте нисе диренбуге дедешуре, хэгьергьо ве чуккле бирорлей хуьшдере, дуьл энугьечи омбар тенги сохденбу. Унегуьре уре гьетте эз хуне-жиге можол бире, у зури-зури сер-тен хуьшдере вокурде, тэгIди сохде-сохде мивидовусд э хуней дедешу. Инжо, э ён хэгьергьо ве бирорлей хуьшде дуьл энугьечи вероморенбу, гуйге у эз ёс хуне э гIэруьси хуне оморере хуно. Вэхд чуйтам тирошденбуге мэгIлуьме хунош нисе оморенбу эрию. Чорей энугьечи мибисдоге у гьич нирафд эз ки дедей э ки шуьвер хуьшде, э хуней энугьечи.

КимвэгIдо дедей энугьечи духдер хуьшдере дэгIно зерере хуно муьгуфди э у: э шуьвер бугьо гIэруьс ингъэде э хуней деде нуьшде нипою, шуьвер миденуьшуь мипою э у, вэхизуь э хуней хуьшде бурав гуьфдире.

Сер ебо Небот эз хуней дедей э хуней шуьвер вогошде, гьовой энугьечи э бигор буравгьо одомире хуно биренбу. Песде угьо зен-шуьвере е хубе муьхшуьле гоф, е ширине, дуьлвероморение меслэхэт, хэнде-зарифет дуь э екиревоз нисе биренбу. Белки дуьбэхшиш эзу товуне нисе биренбу, угьо неки эз гIуьмуьр лап бешгъэ, тефигIэт бируьт дуь эз еки, оммо гьемчун эз хосетгьош.

Эз ело ведебу, ки дие у пушотеине гужгьо-хъэрекетигьо недемуьндебу э Гъэдеш. Эз кор чули э колхоз, песде э хъэет, богь хуьшде кор сохдеи, у гьетте чи шеви-шохьонгумире хурде, чумгьой энугьечи эз хуьшде э хов верафденбируьт. Унегуьре уре э жогьиле зеневоз шевгьо-шохьонгумгьо эри нуьшде гофгьо-ихдилотгьо сохде, не можол, не дуьл нисе биренбу.

Небот гье эз суьфдеи рузгьо ю э шуьвер оморей э Гъэдеш, эдембугьодире, ки эз дуьли энугьечи нисди у э хуней деде омбар рафде-оморей энугьечи. У кими куьгьне хосиетгьо, дивэгIгьо дерие мердгьоре хуно эри хуьшде хьисоб сохденбу, егIни, э шуьвер биёвгьо духдере унгъэде э хуней деде чи недери, егIни, хуней деде имогьой эри энугьечи эз кесе хуно хьисоби. Эз елойге сэгъэте кепикшуморе Гъэдеш дуьлпесо биренбу жогьиле зеню э хуней деде рафденге, у гьерчуь бисдо неберуь эри етима гIэилгьой дедешу. У эз пэхьники зен хуьшде фегьм мисохд бесдугьой масде, гъэ-

зегьой керере, гъэрзинкегьой хоере эри дануьсде: чуй бердиге, ченгъэ-де бердиге эз хуне эри гIэилгьой дедешу Небот. Иллогьки дуьл энунисе вегирденбу, хэгьерлегьой Небот, чуйкле бирорлей ю э хуней энун, эки хэгьер хуьшде оморенбируьтге, Небот угьоре э сер суфре нишунде чи мидоге. Суьфде Гъэдеш очугъ нисе гуфдиренбугеш э товун биразии хуьшде, у эри эни кор гъошгъобогълуь дениширенбу э Небот.

Е руз чуйкле хэгьерле ве бирор Небот э хуней энугъо омбар мунденге, Небот угьоре чи доре э рэхь декуьрденге, Гъэдеш эз хуььрш дуьл хуьшде гъирмизи бире, чумгьоре келе сохде, мугу эзу:

— Туь беге э ме э шуьвер оморей етимгьой (бешмуре эри дошде?!..

И тофгьой эн Гъэдеш лап гурунд шимшил зерере хуно оморут эри Небот. Гьелбет, у э Гъэдеш э шуьвер омореву ёгъин э ижире метлебез нэги «етимгьой бешмуре эри дошде», Гъэдеш гуфдиренигьоре хуно. Оммо Небот э у э шуьвер оморенге, уре имид бу, ки шуьвер гьечи серкуш низенуь юре эри хэгьергъо ве бирорлей ю э хуней энун оморерафдеи, угьоре гъуногъулугъи сохдеи.

У руз Гъэдеш и гофе гуфдиренге Небот омбар дерд кеши, дуьл ю лап буланмиш бисдо, согъ руз гIэрс чум энунепоисд. Ченд руз эз хижолети, эз гIэйб, дердименди дуьл хуьшде у э хуней дедешу нерафд, э ёс дерие одомире хуно нуьшде поисдебу э хуне. Оммо дие эзу эйлоревоз дануьсде гъовой эн Гъэдеш дие гIэилгьой дедешу энун э хуней энугъо неоморут.

Эзи кор эн Гъэдеш дуьл эн жогъиле зен диеш эзу хуьрд бисдо. Сер ебо Гъэдеш э жогъиле зен хуьшдеревоз хисире, уре гъэл гирде, нефес энун э нефес Небот расире, чорей эн Небот мибисдоге гъуй мизе мивирихд эз ки энун, ковтер эз гъэрмэгъ шилоли зере вирихуьгьоре хуно. Эз дуьл жогъиле зен е шори, е хъэз нисе гиросденбу угъо э еки хисиреки. Гьечи э могъбули, дуьлхуьрдиревоз гье эз суьфдеи рузгъо сер гирде омо зиндегунини эн Небот э хуней шуьвер.

Гъизгъин эн васал бу. Э колхоз и рузгъо лап кор омбар бу. Э хьозур сохде, гIов доре омореву локгъо колхозчигъо и рузгъо эдембируьт шитилгьой эн хиёр, келем, помодур ве эн де хъэвуьжгъойге кошде, э богъгьой онгури тегъенгъо (бурра, куьгъне ерхгьой гIовире темиз сохде, тозе доргъо, тегъенгъо дешенде.

Гъэдеш эз Неботе хосде эйло имогъой гьер руз э кор рафденбу. Оммо гьетте сер шохьонгум эз кор вегошде э хуне, у зур-зур чи хурде, неденишире э вемундеи хуьшде, те нимешев э хъэёт, богъ хуьшде кор сохденбу: гIов мидо доргъо, локгьоре, ологъ мисохд. У э хъэёт хуьшде келе лампей электриси гировундебу эриу товущ бу гуфдирешев э кор сохдеки. Товущ нисе биренбугъо вэгIдо у гъишденбу Неботе фонаре дегесунде, гирде э пушой энун у э кор сохдеки э хъэёт, э богъ хуьшде эриу товущ бу гуфдире. Гов энун и е мегъи зендебу, керггьой энун эдембируьт гьер руз хое сохде. Уре хэйли керг-вече, гъозгъо-бидбидгъо бируьт. Гъозгъо-бидбидгьоре у себэхьмунде чине доре медекуьрд эз хъэёт, сер шохьонгум угъо хуьшденишу, десде гирде, могошдуьт э жигешу.

Гъэдеш имогъой эз Неботе хосде эйло эз кор колхозини песо нисе поисденбугеш, оммо е немей дуьл энун э лой базар мундебу. У расди имогъой терсиренбу пушотеннегъой хуьшдере хуно коре гъишде, рафде

э базар э шегьер эри чи фурухде. Э жигей хуьшде у имогьой э базар тозе жогьиле зен хуьшдере фуьрсоренбу.

Суьфден гиле те ебо савзегьо, хьэвуьжгьо, тозе емишгьо оmore расире, у зен хуьшдере гьишденбу берде э базар эн шегьер эри фурухде шир, масд, хое, кере, куьшде, темиз сохде керг-вече, гьозгьо-бидбидгьо. Себэхьмунде зу-сери у э и чигьоревоз ебо те э кор рафде миберд зен хуьшдере рэхь мисохд э вогзол, менишунд э себэхьмундеине поезд енебуге э и вэхд э шегьер рафденигьо автобус, песде зури-зури вогошде э дигь, э колхозчигьоревоз мирафд э кор.

Гьэдеш имогьой гьер руз э кор колхози рафденбугеш, оммо эз дуьли кор нисе сохденбу. У э кор ведерафденбу юре гIэйб, тэхсир сохдегор небу гуфдире. Песде у гьер руз эз себэхьмунде зу-сери эз хьэллов вэхуьшдеи, зене э шелеревоз берде э вогзол рэхь сохдеи, эзунжо теретэгIди э дигь вогошдеи, эз дигь э колхозчигьоревоз э кор рафдеи, песде эз кор оmore бэгьдо те нимешевгьо э богь хуьшде кор, сохдеи, те ебо эри дегешде хисире эри э базар бердение чигьоре хьозур сохдеи — эзи коргьо у омбар вомунденбу. Песде чуьш бисдоге э у дие у пушотейне дилбошигьо, гьувотгьо недемундебу. Унегуьре у э кор колхози оmoreнге кимвэгIдо гье э поисде жиге чум энэ э миже верафденбу. Э вэхд колхозчигьо эз кор медироморуьтки эри папрус кешире, у гье э нуьшде жиге сер мигирд эри миже зере, э хифлет рафде.

Киме колхозчигьо гьечу мидануьсдуьт, ки себеб Гьэдеш гьеме руз гьечи вомундеи, хов ю сирой небире э кор оmoreи, чум ю э хифлет рафдеи — тозе жогьиле раче зен энуни. Унегуьре угьо гьемише сер мигирдуьт э товун эни кор зарифетгьо сохде, дегмиш бире э у, хэндуьсде:

— Эй Гьэдеш, гьечи одомире жогьиле зен бу гуфдире, беге одомишев чуме э хов ние веберуь?

— Э зир килэхьту дебиребей, Гьэдеш, иму недануьсдейм!..

— ГIэселеш омбар хурденге дуьл одомире зерени. Хуб нисди э жогьиле зеневоз э келе мерди гьечи шев те себэхь гIэнг гIэселире хуно вогосире мунде э еки!..

И зарифатгьо, хэндегьо эри колхозчигьо томошере хуно бируьт. КимвэгIдо Гьэдеш и зарифетгьо, хэндегьой энугьоре эри нешиновусдеи, колхозчигьо эз кор эри папрус кешире, форигьэт сохдеи ведироморенки, эзугьо жиро бире, миомо э зир эн е кулелугь э серине жиге мидегешд э динжиревоз «тэхьли чум» хуьшдере эри вегирде.

Иллогьки Гьэдеш сер гирд эри лап вомунде, кейки э локгьой богьбисдуй хьэет энэ сер гирдуьт шелгьэме хуно вероморе ковре пиэз, сир, жуьрбежуьре савзегьо. У гьер руз себэхьмунде зу-сери пура туморегьой эни савзитьо, хьэвуьжгьоре э кул хуьшде нен зен хуьшде веноре, миберд э вогзол. Эзунжо зене э рэхь декуьрде, могошд э дигь э колхозчигьоревоз эри э кор чули рафде. Э хуне вогошденге те нимешев э богь хуьшде кор мисохд. Э гьечиревоз хов энэ сирой нисе биренбу.

Жогьиле зен энэ Небот гьич теимогьой е гилеш э гуьмуьр хуьшде э базар поисде чи нефурухдебу. Эри энэ э базар поисде гьечи э пушой хэлгь чи фурухде гIэйбе, элчэгьэ коре хуно оmoreнбу. Гьэдеш дирентеижире гьовой эн жогьиле зен хуьшдере, сер мигирд уре эри хуте сохде, «дэгIно» зере.

— И базар вокурде оmoreи колхозчигьо биьрут чигьошуре э ишуре:

воисде гъимет фурухут гуфдире, — момухд зен хуьшдере Гъэдеш. — Оммо э базар омбардеки чи фурухдегоргъо колхозчигъо нисдуьт. Кими энугъо э е жигеш кор нисе сохденуьт, эз дес э дес восдоре, фурухденуьт э базар колхозчигъо ве колхозгъо овурде емишгъо, хъэвуьжгъо ве де чигъойгере, келе пулгъо сохденуьт. Угъоре гІэйб неоморенге, туьре эйчвь биё гІэйб биёв. Э базар эри чи фурухде биёвгъо одоми гІэйбе биё шенуь, небуге у пул сохде нидануь...

Гъэдеш гъечи гъе эз сер бошден вомухденбугеш жогъиле зен хуьшдере, оммо суьфдеи оринегъо у э чи фурухдеки эгенер муьшдери эзу мугуфдиге ужузте фуруху гуфдире э ю, Небот руй шенде нисе дануьсденбу, гъе э муьшдери хосде гъимет фурухденбу рафде. Оммо э ки энучи фурухденбируьтгъо одомигъоре эзи кор, хосиет эн Небот хъэз нисе оморенбу. Угъо уре эри эни кор серкуш зеренбируьт.

Небот оmore-оморе эз расдиш дануьсд, вераси, ки нум эни базар «Колхоз базари» гъисдигеш, омбардеки инжо чи фурухденуьтгъо мердгъо ве зенгъо ишу хуьшденишу колхозчигъо нисдуьт. Гъисдуьт ужире одомигъош, комигъоки эслогъ э е жигеш кор нисе сохденуьт, гъер руз э базаруьт, холисе спекулянтгъой эн базаринуьт. Угъо эз гъеме зуте оморенуьт э базар, эз гъеме дир рафденуьт эзинжо. Омбаргъой энугъо себэхьмунде зу-сери те ебо базар векурде оmore, оморенуьт инжо, пушой базаре гъэреул сохденуьт. Гъетте е колхозчи эз богъ, бисдуй хуьшде пура туморегъой савзи, хъэвуьж, келем, сир, енебуге э пура гІэребегъо, мошиневоz оmore э базар э ижире чигъоревоз, спекулянтгъой базари, метезгъо э иловлей душов кура биренуьтгъоре хуно кура биренуьт э иловлей энучи. Омбардеки эни колхозчигъо, э шегъер емиш ве де чигъойге овурдегоргъо, комигъореки не вэхд, не можол, не вердиши нисди эри э согъ рузгъоревоз поисде э базар овурде чигъошуре эри фурухде, э и спекулянтгъой базари фурухденбируьт э ужузте гъимет овурде чигъошуре, песде э шегъер герекине чем-чишуре восдоре, зури-зури могошдуьт э дигъ эри эз кор недемунде. Песде Небот оmore-оморе и кореш дануьсд, ки базаре нуьвуьсде неоморе гъонунгъо, гІэдотгъоюни. Э базар эри чи фурухде поисдегоре одомигъо э хотур хэйр-гъэзенж еки гъе эз себэхьмунде, те ебо базар вокурде оmore дуь э гІэрей еки тэхс минорут: коми чире э коми гъимет фурухде герекиге.

Кими муьшдеригъо, э базар оmoreгоргъо, иллогъки келе зенгъо, э гъэрзинкегъошуревоз эри э базар чем-чи восдоре эри кифлетгъошу, гІэйб, уьзуьгъэрен доренбируьт спекулянтгъой базарире эри гъечи бугъо фурухдеи э сер дестуркагъо дечире емишгъо, хъэвуьжгъоре. Оммо угъо гофгъой энужире муьшдеригъоре эслогъ э гуш нисе гирденбируьт. Угъоре энжэгъ е фикир, е войге бу — э муьшдери чире бугъо фурухде, пул омбар гъэзенж сохде.

Сер ебо Небот эз шегъер, эз базар э буше гъэрзинкагъо, буше туморегъоревоз э дигъ вогошде, шуьвер энучи Гъэдеш гъич эзу нипуьрси, нигуфди: «Эй зен, белки туь вомундей согъ руз унжо э келлей пой поисде, чи фурухде э базар? Чутьтами гъовойтуь? Чутьтам оmore-рафди и рэхъэ? Веке деспойтуьре, рэхъэти сох, чи ху ебо...» Е хубе хошие гоф у эз Гъэдеш нишиновусд, у жогъиле зен хуьшдере гъэл гирде, тимор нисохд, гъимиш нисохд. Суьфдеи гоф энучи гъетте Небот эз дер дироморе, бу:

— Гьеме берде чигьоре фурухди э герек гьисдигьо гьимет? Гьери пулгьоре ведеше ди э ме, винуьм ченгъэде имбуруз пул сохдейге?

Неботе эзижире коргьо, хосиетгьо ве темэхькоригьой эн шуьвер хуьшде гъэгьр оморенбу. У гъечи диеш эз чум жогьиле зен офдоренбу. Оммо Небот гьемере э дуьл хуьшде кешире, е доне гоф э у нисе гуфдиренбу, дануьсденбу, ки гуфдиригеш — э негьогьини.

Пушотеинере хуно Гъэдеше хъэз оморенбу, шевгьо пушой хисире, гъундогъгьой пулгьоре шуморде, еки-еки дечире, тимор сохде угьоре, сер эн севоре гъэиллере хуно, песде еки-еки угьоре дуй э сер еки дечире, доноре э кун сундугъ.

Гъэдеш е ченд келе гъэтгъэгьо восдоре норебу э хъэет э зир эн тозе вокурде сарай. У эри хуьшде норебу э угьо имисал эри хиёр, сир глов гирде, песде э вэхд зимисду берде угьоре э хоригьой Сибирь эри э хъэшд-дегьвойне гьимет фурухде.

Небот эз терс шуьвер хуьшде дие унгъэде рафде-омореш нисе сохденбугеш э хуней дедешу — не уре унгъэде можолиш небу эз э базар радфе-оморе, — оммо эз пэхьники эн шуьвер хуьшде эри гъэилгьой дедешу восдоренбу чой, шекер, ужуге партал ве де чигьойге, гье гъечу эз пэхьники эн доренбу угьоре.

Минжи мегь июнь бу. Гермигьо руз бе руз эдембириуьт гужлуь бире. Эз себэхь те шохьонгум эз гьово чуьшме гуйге эдембу лепуьр тигьи сохде э руй хори. Гъизгьин эн бэгъли вечирегьо бу. Э базар э сер дестуркагьо жерге-ежрге дечиребириуьт алише гьембизгьой бэгъли, гьирмизине помодур, зерде муьшмуьш, элбухоре, ковре домбул, элуьче, хэрегьой савзи, жуьрбежуьре хъэвуьжгьо ве емишгьо. Э базар э гешдеки эз хушбуь энугьо эри одоми гъечи оморенбу, у гуйге э базар нэгъ, эз гъэрей локгьой савзе ве емишдоргьой богъ эдее гешде.

Е руз себэхьмунде Небот эз дигь овурде тозе бэгълире гьембизе хуно э пушой хуьшде э сер дестурке дечире, эдембу фурухде. Э расдилой энугь э ён дестурке жиге гьелелуьге хэвлет бу. Имбуруз эз склад эн базар э у тирозу-сенгъ нерасиребу — чи фурухдегоргьо омбар бируьт. Бирден е жогьиле гъуьндуьре сие чердее кук гъечи э куьнди е си сале одоми, тирозу э дес дери, э хуше сифет ве лов хэндеревоз овурд тирозуре э сенгъгьоревоз но э пушой Небот. Кук дуборе гене вошошд, песде е ченд минутиге гирошде бэгъдо е келе пура север бэгълире, э сер юфирегье велгьой тегьенг дечире, кешире-кешире овурд но ён Небот.

И жогьиле мерде Небот ченд богьо пушотеш диренбу э базар э савзе, емиш фурухдеки. Сертен энугь гьемише гъечи хуб вокурде бу, гуйге у э базар эри чи фурухде нэгъ, гъечи эри томоше сохде омори. Суьфдеи рузгьо э мегь апрель Небот уре инжо диренге э тен энугь гьозор монети ранг михэкие тозе дубленка вебу, э сер ю бугьолуье килэхь хэзи. Гъейсэгъэт э тен энугь раче тозе гъулбурра шеи гьеминони вебу, фирменни шовол джинси, э пой ю добон гъуьндуьре модни чекмегьо. Небот гье эз суьфдеи рузгьо э сер офдо, ки и жогьиле мерд еки эз спекулянтгьой базарини гуфдире. Оммо Неботиш гье эз суьфдеи рузгьо сер гирденге эри чи фурухде э базар э чум эни кук вокурдебу. Э гъэрей эн э базар чи фурухдегоргьо чум энугь гьемише Неботе гешде, сечмиш сохденбу. Гье эз суьфдеи рузгьо и жогьиле, тегьнимие, хъэёменде раче гъэруьс э чум эни кук омбар хуш нуьшд. Кими рузгьо Небот э базар нисе бирен-

буге, чум энү гешденбу уре, эри энү гуйге е чи вир сохдере хуно оморенбу, гьовой ю могъбуле хуно биренбу. У юш гьеле нисе дануьсденбу, эйчуь биреге гьовой энү гьечи, у Неботе нисе дирениге эз дур семе.

И кук э гъэд эни ченд салгьо э омбаре духдергьо, жогъиле зенгьоревоз шинохи гировундебу, эз кими энугьо уре хьэзиш оморенбу. Оммо эри еки энугьош дуьл энү гьечи нугьор нисе кеширенбу, билбуле хуно нисе биренбу эри эни нешинохэ жогъиле гІэруьс биренбугьоре хуно, э комиревоз у гьеле е гилеш поисде гоф несохди. «Белки ме э и жогъиле гІэруьс, мере эз хуьшде хэбер нисди, ошугъ Ьбирем, унегуьре хунме гьечи эри энү дуьш зерени?..» — кимвэгІдо у э хуьшде демунде, фикир мисохд эри хуьшде. У гьечи фикир сохдеки, дуьл энү эз е тараф шори сохдере хуно биренбу, эз е тарафиге — э гурунде четини демундере хуно.

Имрам — гьечи нум бу жогъиле куке — эз зуревоз гьечи хуте бибребу кор несохде, жофо некешире, э базар доре-восдоре сохдеиревоз зигьисде, гъэйгъусуьз, кифлетсуьз, эри екиш, эри гьичиш фикир, дуьлесди некешире э асантиревоз зигьисде, хурде-гешде эри хуьшде. Расди кимвэгІдо у э дуьл хуьшде фикир сохденбу: у ю гировунденигьо зиндегуни, рузгор эри холисе, жонлуье, ехьлуье одоми нисе гуьнжуьсде, дир-зу шенде гереки и элчэгъэ пишере. Уре гереки э е жиге кор сохде, зен хосде, хуне гирде, бебей гІэил, кифлет бире, чуьтам лоигъиге э гьержунсогъэ, номуслуье мерд. У варасиренбу, ки эхир-эхириш песой энижире зиндегуни энү э хуби, э ники нивадарав. Оммо эз елойге эри энү терс, гезироре хуно оморенбу кор сохде, зен хосде, сэхьиб кифлет бире, жофо, гъэйгъу кешире эри энү. Оммо чуь кориге у эз Неботе дире эйло э дуьл хуьшде нисе вороморенбу. Сер ебо у Неботе эз дури дире, дуьл энү гуйге гье э песой энү мунденбу.

Неботе, гьелбет, хэбер небу эз дуьл энү. Имбуруз себэхьмунде Имрам сенгъ-тирозу овурде э ён энү норенки, песде пура север эн бэгІлире кешире овурденки, у гьечу дануьсд эри хуьшде, Имрам инжо омор э ки ю хэвелете жигеи гуфдире. И гьечи суьфдеи руз бу угьо суьфделе э ки еки поисде, дуь э екиревоз э вэхд «кор» гоф сохдеи.

— Эдее диренуьм э китуь жиге хэвлети, песде туьре тирозуш нисди, унегуьре оморум инжо жиге гуьрд эриме, — пэхьни сохде эз Небот гьэгъигъэе войгей дуьл хуьшдере, э хэндеревоз гуфди Имрам. Песде бирмунде э чумгьоревоз э пура север бэгІли, мугу: — Ире ме эз е колхозчи восдорем. У эдембу тэгІди сохде э дигь эри вогошде...

Оммо эзу рузевоз угьо гьемише э песой дестурке, дуь э ён еки чигьошуре фурухденбируьт, Небот эз дигь овурдегьоре, Имрам — эз сер дес эз колхозчигьо восдорегьоре.

Гьечи хэйли рузгьо гирошде бэгъдо угьо гье э вэхд базар емишгьо фурухдеи омороморе дануьсдуьт э товун зиндегуни эн дуь еки. Эз гофгьо-ихдилотгьой Имрам э товун хуьшде Небот дануьсд, ки и жогъиле, сие чердее гьуьндуьре кук етим, бебесуьз, дедесуьз келе бири, э детом веромори. У гьеле лап чуькле гІэйилле гьисди эз бебе-деде етим мунди, унегуьре не бебе, не деде э ёр энү нисди. У гьеждегь сале жовон гьисдики, дегьимуьн классе верасде, е сал хундебу э школай шофери. Эзунбэгъдойге э куьнди се сал кор сохдебу шофер эн такси э гъэд эн шегьер. Эзи шеш сал пушо э куче э зир черх мошин энү е келе зен демундебу. Имрам ю хуьшдению уре гьужогъ зере, э мошин хуьшде

венуьшунде, зури-зури бердебу э болнисе. Келе зен согъ мундебугеш, эз пой шуькесд биребу. Имраме суд эри эни кор се сал дусдогъи доребу..

Эз дуьсдогъи ведироморенге Имраме воисд гье э у куьгъне кор хуьшде дарав, оммо директор эн авторанспортни корхоне, у пушоте кор сохденбугъо-жиге, дие уре э кор невегирд. Гьечи Имрам е гъэдер вэхд корсуьз гешдеки, бисдо шинох э е чуьл сале мердевоз, комики э е жигеш кор нисе сохденбу, оммо гъич вэхд пулсуьзиш нисе мунденбу. У мерд берд Имраме э жиге етэгъгъо, эжеки эз поизи те минжи васал э гъуромите хоригъо-мержгъо колхозгъой эн догълуье районгъо гелегъой гусбендгъошуре хорунденбируьт. Инжо угъо э рэхъберчигъой эн колхозовоз игърол сохде э хоригъой энугъо кошдебируьт э пенж гектар хори гъэрпуз, хэмзе. Гьеминон гъэрпузгъо, хэмзегъо расиренге, Имрам не хьэрмэхью э мошин колхозевоз миовурдуьт э шегьер, э базар, гье э минжи эн базар гьембиз зере угъоре э лап звере гъимет мифурухдуьт. Э угъо гоф гуфдирегор, угъоре эри эни кор инжимиш сохдегор небу гуфдире, рэхъберчи эн колхоз доребу угъоре справка угъо колхозчигъой эн колхоз ишуну гуфдире.

Имраме у сал хубе пул биребугеш эз фурухде гъэрпузгъо, хэмзегъо, оммо у дие дуьборе нерафд эри бисду кошде э тозе хьэрмэхь хуьшдеревоз. У сер гирд спекулянтгъой базарире. хуно эз дес э дес чи восдоре фурухде, гьечи э е жигеш кор несохде.

Имрамиш оморе-оморе эз гофгъой эн Небот дануьсд э товун зиндегуни ве гъозие-гъэдер эни раче жогъиле зен дигъи.

Имрам имогъой гьетте себэхьмунде базар вокурде оморе, рафденбу е сенгъ-тирозу вегирденбу эри хуьшдеш, эри Неботиш. Э вэхдгъой пишней у рафденбу эри энун не эри хуьшде восдоренбу тозе нун, пени, чой, овурденбу, гъишденбу хурде уре. У чуь хьэрекетигъош сохденбу эри бирмунде э и жогъиле зен, чуьтам у хотур энуре хосдениге, гъэйгъу, дуьлпесои кеширениге эри энун.

Эз гъовогъо, коргъой эни жогъиле кук Небот эдембу дире, гуйге э базар емиш-мейво фурухдеи лап войсде ве вердише сенигъот эниниге. И кук дануьсденбу э ширине гофевоз, мэхсере-зарифатевоз, э хуб «мол хуьшдере» тэгъриф дореиревоз муьшдире э лой хуьшде кешире, э юре войсде гъимет фурухде э у емишгъой хуьшдере. Э и тегьеревоз у кумеки сохденбу э Неботиш эз дигъ овурде емишгъо-мейвогъоре эри зуте фурухде варасде.

Суьфдеи рузгъо Неботе неки гъэйб оморенбу э ён энун поисде э песой дестурке, э уревоз гоф сохде, жугъоб доре уре, зарифете гофгъой энуре шиновусде, томшее коргъой энуре дире. Песде у терсиренбу и «делхэке» кук э ю, шуьверлуье зен чум, руй неденуь, э песой ю негешдуь, бёбури небу. Оммо эз елойге Небот эдембу дире э гъэд эни е ченд мегъ э уревоз шинох бире эйло, у е доне усале, гъэйбе гоф эзу нисе шиновусденбу, фикиргъо, мэхъшевогъой Имрам эри энун темизи. Э гьечиревоз Небот оморе-оморе олхогъине хуне бисдо, вердиш бисдо э ки энун э е жиге поисде чи фурухде, терс, дуьлпесои энун гирошд, дануьсдики, э сер офдоки, ки эзи геде эри энун е хэто, е усали нибу гуфдире.

Пушетегъо Имрам гьетте эз «кор базари» хэвлет бире рафденбу э чуьнтай ю гъисдуьтгъо шинохэ лутие мердгъо-гедегъоревоз гешденбу,

вэхд хуьшдере э дезде-мэгIрекей энугьо гировунденбу. Оммо эз э Неботевоз шинох бире эйлоревоз уре гуйге эз хуьшдени хуьшде гIэйб оморенбу э дэдегьо-межлуьсгьой энугьо эри бире. У имогьойле дирте нисе диренбуге Неботе дуьл энү омбар дорихмиши кеширенбу эри эни жогьиле зен, чигьрет энү гьемише э пушой чумю оморенбу.

Гьеминон гирошдебу, минжи эн поиз бу. Богъчирегьо, онгур чирегьо варасдебируьт. Оммо э базар э вэхд гьизгьин эн богъ чирегьоре хуно жуьрбежуьре емишгьо эдембируьт фурухде оmore, расди хэйли бугьо эз вэхд эн гьеминон. Гьэдеше неки э сарай ю, э серине жиге, э сер-сереки дечире пура ешикгьой сиб мундебу э гьизгьин гьеминон чире оmore. Уре гьемчун э богъ ужире сибдоргьо, гIэрмудоргьо вебируьт, емиш энугьо энжэгъ э песини мегъ поизи расиренбу.

Гьемин песини рузгьой мегъ октябрь бу. Руз дуьшобот бу. Эз гьово эдембу гIэре недоре шур-шур ворущ оmore. Имбуруз э базар емиш веде чигьйге фурухдегоргьо хэйли кем бируьт эз дигьне, эз руз екишобот. Эз ело белки эзу товуне, ки руз дуьшобот базар энжэгъ те пишней вокурде оморенбу, эз елойге имбуруз гьово ворущ, кулок бу гуфдире. Э Небот не Имрам посидебируьтгьо жиге э ён дестурке имбуруз э куьнди энугьо емиш-мейво фурухдегоргьо небируьт, ён энугьо хэвлет бу. Неботе хиник небу гуфдире, Имрам эз жеиге менгьэл не хуьшге тэхдегьо офде, гIэтош дегесунде, норебу менгьэле э пушой Небот. Муьшдеригьош имбуруз э базар лап кем бируьт.

Небот э ён менгьэл нуьшде, сере гьуз гирде эдембу чуйге фикир сохде. Имрам эз зир чум денишире э раче, эз герми гIэтош эн менгьэл шевгъ доре шумоле сифет энү эдембу думит сохде эри хуьшде. Эри энү омбар мэхьтеле, гьемиге лоигьсуьзе кор оморенбу, чуьтам шуьвер эни жогьиле раче хьэёменде гIэруьс э куьнди гьер руз э шелегьоревоз доре фуьрсорениге уре э шегьер, э базар мейвогьой богъ хуьшдере эри фурухде. Ю гьеми келе мерд, гьемиге бишерке оломи биреки, эжигей ижире зене диеш гьимиш сохде, э жун-жигер хуьшде деноре, войге-воисдей энуре эз дуьли бегьем сохде, э жиге овурде, эз келе темэхькори хуьшде и езугьэ зене э рэхъ гьэтрои, бигори дешенди. Песде эз гофгьой Небот у дануьсденбу, ки и зене гьич дуьл нисди эри оmore э согъ рузгьоревоз инжо э базар емиш-мейво фурухде. И кор гуйге эри энү хижолети, шермендеире хуно оморенбу. Уре воисденбу де зенгьойгей дигь ишуре хуно э хуне-жигей хуьшде чалашмиш соху, э кор колхозизи-жэгIмети буравбиёв. Ведини, ки шуьвер эни жогьиле раче гIэруьсе де фикириге, де шориге нисди, эз фикир, мэхьшево, темэхъ эн пулгьой хуьшдере зиёд сохде бэгъэй...

Гьечи ижире фикиргьо эдембу сохде э дуьл хуьшде Имрам э дусди ве езугьберире хуно денишире эз зир чум гьейсэгIэт э сер дуллу нуьшдебугьо э пушой менгьэл Небот.

— Небот, бэхшлемиш сох, туь чуйге э келе фикир дерире хунои? — тоб недоре, э хоширевоз пуьрси Имрам.

Небот эз некуми эз хов хэбер бирере хуно, нимелит сэхд бируьтгьо сие чумгьой хуьшдере вокурде, сере тик гирде, э могьбуле хэндеревоз дениши э жогьиле кук.

— Ме э гIэтош дениширенге, гьемише жуьрбежуьре думитгьо оmore э фикирме, — жугьоб до Небот.

Е минут угъо гъечи гоф несохде денишуьруйт дуь э сифет еки. Песде Имрам гене эзу бэхшлемиши хосде гуфди э дуьл ю эз зуревоз дебируйтгъо гофгъоре эз товун шуьвер энун, егъни, э холисе, номус дануьгъо, зен хуьшдере хоюгъо мерд нисе гуьнжуьсде коргъо ве хосиетгъой энун. Оммо гоф энугъоре инжо гъейсэгъэт шиновусдегор небугеш, Небот негъишд уре омбар гоф сохде э товун шуьвер хуьшде, усалигъой энун. У гоф Имраме бурра, мугу эзу:

— Эн ме корме, гъисметме бешгъэн. Гъери гу туь э куьнди си сале мерд биреки, жогъил, жонлуь рач, эйчу теимогъой тэхьно, зен нехосде мундей, демундей рафде э базаргъо?..

Те ебо жугъоб эн Неботе доре, Имрам сере гъуз гирде, демунд э хуьшде. И гофгъой эн Небот мэхътели, серкушире хуно бугеш эри энун, оммо Имрам вераси, ки и гофгъоре у эри энун эдее эз дуьлсухуни сохдеи гуфдире эри энун.

— Ме расдире гуюм э туь, — лове э хэнде веберде гуфди Имрам, — Ме и пишей базарире ёгъин мишенуьм. Меш дануьсденуьм, варасиренуьм, ки э гъэйб, номус дануьгъо мерд, одоми и ме гъейсэгъэт сохденуьмгъо кор нисе гуьнжуьсде, лоигъ нисди эри энун. Дануьсденуьм: эхир энижире кор, пише — пучини, беднумини э пушой чум хэлгъ. Эдее гуфдиренуьм: ме и элчэгъэ пишеймере ёгъин мишенуьм, мидарам э е жиге эри кор сохде. Имогъой э товун ме теимогъой зен нехосдеиреш гуюм эритуь. Э ме теимогъой е духдер, енебуге е жогъиле зен расд неомори, дуьлме уре хогъу сэхд, хунме эри энун дуьш зенуь. — Имрам гене е кем э хуьшде демундере хуно поисд, эз зир чум э синемиши, мигъровуниревоз денишире э сифет, чумгъой эн Небот, гене мугу: — Расди и пушогъо э ме вохурди е раче жогъиле зен, комиреки дуьлме лап хосдени. Эгенер у рази мибисдоге э ме эри оmore, эриме оморенигъо, эз ме мозоллуьте одоми нибисдо э руй эни гъуьлом. Оммо божэхъэт у жогъиле зен рази мибу э ме э шуьвер эри оmore.

Небот э гъэд эни чор-пенж мегъ э и кукевоз шинох биреи эдембурдире, ки у эз-руй делхэк, лугие одомире хуно нушу доренигеш, оммо эз дуьл у хубе одомини. Уре е хубе, эз дуьлию бугъо зен бисдоге, у эз расдиш усале коргъой хуьшдере мишенуь, э коллектив хубе корсох, эри зен хубе шуьвер, эри гъэйлгъой хуьшде хубе бебе мибу. Э у гъисмет бугъо зен бедбэхд, бирази нибу эз зиндегуни, гъисмет хуьшде. Небот, гъелбет, неварасире эз товун коми «жогъиле зен» гуфдиреге Имрам, у эри эни тэхьное, бинесуьзе кук дуьлсухуни сохде, хэгъере хуно пуьрси эзу:

— Туь эз же дануьсде у жогъиле зен, туьре хъэз оморенигъо, э туьниев гуфдире? Туь э у духдеревоз, зеневоз гоф сохдей э товун эни кор?

Имрам гене домунд э хуьшде, недануьсд гъеебо чуьтам жугъоб дуьге э гоф энун. Песде эри е келе гъинорлуье кор жуьргъэт сохугъо одомире хуно, э войге ве минетевоз денишире э Небот, мугу:

— Небот-жон, хосденуьм гъэгъри, бикеф мебош эзи гофме: у жогъиле раче гъэруьс ме гуфдиренуьмгъо, туьни, туьни!.. Бовор сох, ме туьре, ме туьре лап хосденуьм, ме э дуьл-жигерме миденуьм туьре, эгенер туь рази бисдориге э ме эри оmore...

И гъейсэгъэт Имрам э Небот гуфдиренбугъо гофгъо гъич э фикиргъо, хэьлгъой эн Небот недебу. Унегуьре гъетте и гофгъоре шиновусде

эзи жогъиле кук, Небот эз некуми терсире одомире хуно вешенд хуыш-дере, чумгьоре келе сохде, э мэхьтэли, серсуи ве дуьлпесоире хуно дениши э сифет Имрам. Зугьун энугуйге перт бисдо э лэгIэй энудемунд. У эз лэгIэй хуышде е гоф неведировунде, энжэгъ чендбо сере жумунд, берд-овурд, егIни, у гуфдиренигъо гоф гIэмел оморенигъо, эз сер рафденигъо кор нисди. Оммо Имрам дие тоб недоре, сер гирд эри гуфдире, очмиш сохде эри энугуьл хуышдере, чуьтам дуьл энугуьл эз зуревоз уре хосдениге, чуьтам фикиргъо, ниетгъой энугуьл эри Небот темизиге, дуьруьсдиге, чуьтам уре у эз жун хуышде ширинте, гIэзизте михогуйге, эгенер Небот рази бисдоге зен энугуьл эри бире...

Небот гушгъой хуышдере э десевоз сэхд сохде, гофгъой энугуьл нешинову гуфдире, эз чумгъой ю гIэрс рихде-рихде э минет, дусди ве серкуширевоз дениширебу э сифет Имрам негую гуфдире и гофгъоре э ю.

У руз шохьонгум жогъиле зен вогошд э дигъ хэсде, пиёне хуно. У гьетге эз сирой дер диromоре, буше гьэрзинкагъо, туморегъоре э куьнж сиро шенде, диromо э хуне, гьеусэгIэет рафд дегешд э сер кровать, сер хуышдере э зир бел эдиёл пэхьни сохд. Эз гьовой энугуьл Гьэдеш гьечу вераси зен юре э хьисобовоз хьол нисди. Унегуьре у эзу е гоф непуьрси, дуьндуьрмиш несохд уре, егIни гье эз сер шохьонгум дегешду хисуь, те себэхь бире э хуышде диrom гуфдире э базар эри рафде. Оммо гене гьечи дуьлпесо бире, у куьнд омо эз ки Небот, гьуз бире, бел эдиёле вокоши, дес хуышдере вено э пушдни энугуьл. Дениши виники пушони энугуьл герм нисди, дуьл ю гье усэгIэт гьемин бисдо, лов ю э хэнде верафд. У сер энугуьл дегирде, омо э ён билете эри чи герм сохде, доре уре.

Согъ е орине Небот эз хьэлов невэхуышд. У эз расдиш нечогъ небугеш, оммо гьовой энугуьл эз нечогъи ветете бу. Небот дануьсденбу: эгенер у эз хьэлов вэхуышдге, шуьвер дануьсде у нечогъ нисдиуре, уре гене э гуж-хушевоз мифуьрсуь э базар, э шегьер. Жогъиле зен пушотеш э войге, лоисдеи хуышдеревоз нисе рафденбу э базар эри чи фурухде. Оммо эз у рузевоз, кейки и гофгъоре у шиновусденге эз Имрам, у эз хуышде терсиренбу эри уре дире, э у вохурде. Оммо э гьэд эни ченд рузгъо у ченгъэде хьэрекет сохденбугеш эри эз ёр хуышде ведешенде гофгъо ве чигьрет эни жогъиле кук, у нисе дануьсденбу.

Небот гуйге гьейсэгIэт дануьсд, вераси, ки юш э дуьл хуышде хосдени гуфдире и гедере, оммо энжэгъ и песини рузгъо, кейки Имрам ошгор сохденге дуьл хуышдере эри энугуьл, и э дуьл энугуьл дебугъо муьгьбет э ки эни кук гуьлсебэхьни эз товуш себэхьмундеи бирден очмиш бутьоре хуно, гьеебо очмиш бисдо, сэхд кори сохд э дуьл, э фикир энугуьл. У эз огъиле, кубуте, гьич гьэдуьр юре нисе дануьсденбугъо шуьвер хуышде э гьэд эни вэгIдо у э уревоз зигьисденигъо е дуьлхошие, мигьровуние гоф нешиновусдебу. Эри Имрам э у гуфдире хошие, мигьровуние гофгъо гуйге дуьл энугуьл эз зуревоз тешне бу, хьэсрот бу. Оммо неденишире э и кор, э огъили, небуди, темэхькори, зене гьимиш несохдеи эн Гьэдеш, неденишире э у кориш, ки Небот дануьсденбу: у сад сал зигьисдгеш э Гьэдешевоз уре эзу гIэйил нибу гуфдире, чуьтам э гьэд си сал суьфдеи зен энугуьл Хонуме эзу гIэйил небириге, гене уре нисе воисденбу шуьвер хуышдере шенде. Уре воисденбу э гьисмет хуышде эри тоб доре поисде. Оммо уре нисе воисденбу гьич пой вегирде бурав гуфдире э шегьер, э базар, имогъой дуьл бэхшиш эри э Имрам невохурдеи. У терсиренбу.

эгенер гене у э Имрам вохурдге, э дуьл хуьшде ниворов, мишенуь шуьвер хуьшдере, мурав э у. Унегуьре э хьэшдимуьн руз у эз хьэлов вэхуьшдки, сер гирд эри минет сохде, гIэрс рихунде, гуфдире э шуьвер хуьшде дие уре э шегьер, э базар нефуьрсуь гуфдире. Оммо Гьэдеш э гофгьо-минетгьой зен хуьшде гуш невоно.

Гьэдеш пенжогь ек сале мерд бугеш, сэхде, жунсогьэ одоми бу. У эз омбаре гурунде кор вомунденбугеш, оммо е нечогьи, е сер дорд дореи уре нисе биренбу. Зен нечогь биренбуге э хуне уре гьэгьр оморенбу. Дуьбэхшиш дуьлпесон энун эри и ченд руз Небот э хьэлов дегешдеи эзу товуне бу, ки э гьэд эни орине ченд север поизине сибигьо, гIэрмугьо кура сохде мундебу рафде. Неденишире э нечогьи зен хуьшде, Гьэдеш угьоре берде нисе доренбу э филиал эн заготпункт эн дигь ишу, чуьнки э шегьер, э базар угьоре э дуьвойне бугьое гьимет фурухде мибу гуфдире. Унегуьре у гьейсэгIэт ижире гофгьо, минетгьоре шиновусдки эз зен хуьшде, у омбар гIоси бисдо, хьэрой вегирд э сер энун, мугу:

— Туьре воисдени кешире жофогьойме пуч-гьич бу?!.. Мере э хуне зарали овурденигьо зен герек нисди! Дануьсди?!..

И песини гофгьой эн Гьэдеш омбар гурунд нуьшд э Небот. Угьэри Небот эзу э дуьимуьн шев гIэруьси, кейки Гьэдеш уре силлегерме сохде, Неботе невоисдеки хисиренки э уревоз, эзуш гурунд омо эри энун гьейсэгIэт. Эз гофгьой энун веди бирени, ки не жогьили, не рачи энуре е гьиметиш нисди э пушой чумгьой эн темэхькоре шуьвер энун, эз э базар алишвереш сохде, пул овурде бэгьэй. У гьейсэгIэт уреш вараси эри хуьшде, ки текей у зен энун гьисдигьэ, Гьэдеш гье мигьилуь уре э базар рафде, спекулянти сохде, э серкуши эн гьунши-мэхьэле, дигьжэгIмет, эн колхоз дешенде уре. Песде гьич уре эзи мерд е шори, е бегьеме зиндегуни небу.

Небот эз расдиш нечогь небугеш, оммо эз сэхде фикиргьо, э дуьл хуьшдеревоз бэхьс бердеигьэ, нечогьэ хуно бу. У суьфде эз хьэлов нечогьи вэхуьшде одомире хуно ранг ю зерд бу. Неденишире э и гьовой энун, себэхьимуьн Гьэдеш э пура севергьой емишевоз э гуж-хушевоз фуьрсо уре э шегьер э базар эри фурухде. Уре имбуруз эри зен хуьшдере э вогзол бирдени рэхь сохдениш небисдо. Ди шохьонгум Гьэдеш гоф сохдебу э шофер эн грузовой мошин колхозевоз, комики себэхь себэхьмунде миёсде рафде э шегьер эзунжо эз базар запчастгьо овурдэ эри мошингьой колхози. Гье и шофер себэхьмунде те базар вокурде оmore овурд расунд Неботе э шегьер. У но пура севергьой эн Неботе э ён дер эн базар, ю вогошд э кор хуьшде.

Дуьимуьн руз, кейки Имрам гуфдиребу э дуьл ю деригьэ гофгьо, ниетгьой хуьшдере эри Небот, себэхьмунде шори-шори, теретэгIди омо тьемишеинегьой хуьшдере хуно э базар. Оммо виники Небот э базар нисди, у гьеусэгIэт могьбуле хуно бисдо. Оммо уре имид бу Небот себэхь ёгьин миёв гуфдире, чуьнки пушотеш биренбу ужире рузгьо, кейки у э базар нисе оморенбу. Оммо Небот э дуьимуьн, сеимуьн рузиш немоки, дуьл энун лап гьэреболугь, гьовой ю лап усол бисдо. У эри хуьшде фикир сохд, ки у ю гуфдире гофгьо э Небот э товун дусди, муьгьбет хуьшде э ки энун, минет, теклифию э ю биёв гуфдире э шуьвер, эри энун, шуьверлуье, хьэёменде зен охмурире хуно омори э хьисобевоз: «Гуьом, шуьвер энун ижире элчэгьэ одомини, оммо меш э пушой чум хэлгь е

верзирение чи нисдуым: е хунесуьзе, бинесуьз спекулянт базаринуьм...», — хуьшдере тэхсир сохде, серкуш зерере хуно эдембу гуфдире у э дуьл хуьшде.

Имрам гьер руз сер ебо э базар оmore эри хуьшде имид сохденбу у Неботе мивинуь гуфдире. Оммо сер ебо э базар э ижире думитевоз оmore, Неботе нисе диренбуге, дуьл эн жогьиле кук эз мунде жигеш гъэреболугъ биренбу. И рузгьо у дие э базар поисде чи фурухде нисе дануьсденбу эз гъэреболугъи дуьл хуьшде. Уре не дуьл, не войге бу эри эни кор. Имраме кимвэгидо воисденбу бурав э дигь Небот зигьисденигьо жиге, э очугъи енебуге э пэхьники вохуру э у, гоф соху э уревоз. Оммо Имрам э гужевоз тоб доре, нерафд э дигь э песой Небот, егъни, белки эзи рафдей энупе кор неведиромо, энжхэгъ нум эн жогьиле зен беднум мибу э гъэд дигь.

Э чоримуьн руз, у дие имид хуьшдере вегирде эз Небот, гьетте эз хов хэбер бире, у дие егиле э базар нерафд. У ди обявление хундебу: мошин гъуьч сохденигьо заводе лап зу шофер гереки гуфдире. У серруш хуьшдере чире, партал хуьшдере вокурде, эз дуьлпесои ве тэгидии дуьл хуьшде нашдови несохде, когъозгьо-документгьой хуьшдере вегирде, зури-зури омо э отдел кадров эн завод. Шори энуре гъэдер небу, эзу гуфдиренге, ки эз пенж рузиге бэгъдо биёв машине вегируь, сергируь эри кор сохде. Оммо гьер руз гьетте себэхь бире, дуьл энупе гъэрол, тоб негирде миомо сер микеша э лой базар: белки Небот омориге.

Гьемин руз ек шобот бу, хьэшд руз гирошде бэгъдо угьо дуь екире недиреи. У руз Имрам себэхь зусери омо э лой базар. Гъопуй эн базар гьеле вокурде неоморебу. Э мейдуле э пушой гъопуй базар э пура севергьо, туморегьо, бедирегьо, гъэрзинкагьоревоз поисденбируьт мердгьо, зенгьо эри емиш, хьэвуьж ве де чигьойге фурухде оmoreгоре одомигьо. Э ён базар гьемчун поисдебируьт пура мошингьой келем, картушка, бигъ ве де чигьойге, денишире кей гъопуй базар вокурде миёвге. Э гъэрей энупе эдембуруьт гешде эз дес э дес чи восдоре фурухденбируьгьо спекулянтгьой базари.

Имрам гьетте дире э ён гъопуй базари, сер дуьллу, рангию зерд, э ён пура севергьой емиш поисдебугьо Неботе, дуьл энупе эз шори, билбули верафд-фурамо, нефес ю вечи.

— Небот! — гьеле те э у оmore расире эз шори ве битоби дуьл хуьшде хьэрой сохд Имрам.

Небот бирден сере тик гирде, дениши э лой энупе. Угьо гьечи е ченд дэгъдэгъэ дуь э сифет еки денишире э шори, мэхьтели, билбулиревоз, эз еки куьнд небире, поисдуьт лос-гуьм эз жигешу нежуьмуьсде. Песде Небот ю хуьшдению, э дуьл хуьшде невороморе, неденишире э хэлгъ кура биреи, гъулгьой хуьшдере гъэнете хуно лов сохде, зури-зури омо э ки энупе, гъэл гирд уре, сер хуьшдере э синей энупе веноре, гирисд...

У руз шохьонгум, песде дуьимуьн руз, сеимуьн рузиш Небот дие э дигь э хуне, э ки шуьвер хуьшде невогошд. Суьфдеи руз Гъэдеш эри эни кор гьич е фикиреиш несохд, чуьнки пушотеш биренбу ужире кор, кейки Небот э базар берде чигьоре гьемере фурухде недануьсде, мундембу э шегьер. Унжо у э кими зенгьоревоз, уре хуно эз дигь оmoreгоргьо, э мигьмонхоне енебуге э хуней е келе зен, пул доре уре эри шевхиси, мунденбу. Оммо гьеле небиребу гьич ужире кор, Небот пес-песоеки

се руз э шегьер муну, э хуне невогошду. Унегуьре Гъэдеш сер гирд эри дуьллесои кешире. Э дуьл энү де кориге нисе омрембу, у гьерчуь дануьсд зен ю кефсуьз бири, унегуьре оморе недануьсди. Э сеимуьн руз Гъэдеш но эри хуьшде, себэхь ёгьин эри рафде э шегьер дануьсде зен юре чуь бириге.

Гьемин у руз шохьонгум э дигь гIэруьси дебу. Гъэдеш э гIэруьси, шори-ники эн кес, дигь-жэгIмети лап кем рафденбу, дуь бэхшиш эзу товуне, ки юре гIов-гIэил нисди, егIни, э гIэруьси доре пулгьой энуре екиш нивогордуну, угьо пуч хьисобут, ве дуйминжи эри энү гIэруьси гIэилгьой кесе дире гурунд оморенбу. Оммо имишев у эз дорихмиши дуьл хуьшде рафд э гIэруьси. Шев эз ниме гирошдебу у эз гIэруьси хуне во-гошденге, пиён, лойлум хурде-хурде. Э асму менг лампере хуно эдембу товуш доре, асдарагьо чуькле суглелегьой гIэтоше хуно ушуьгь доре, миже куфде. Э гIэруьси бирегоргьо эз зуревоз э хунегьошу оморебируьт, оммо Гъэдеш э тэхьное хуне, эжеки зен ю недери, эри вогошде тэгIднине сохденбу.

Гъэдеш пиён бугеш, гьовой энү тэхьле хуно бу. Энжэгь э куьнди боругьой сенгьи келе хьэёт хуьшде оморе расиренге, гьовой энү гуйге е кем шор, очмиш бисдо. Неденишире э песини рузгьой поизи эз лигегьой эн кими доргьой энү дуллу бируьт гьирмизине сибгьо ве зерде ширине гIэрмугьой поизи, э товуши менг хуб, рач ве ди бируьтгьо.

Гъэдеш гьечи лойлум хурде-хурде куьнд омо эз гьопуй хьэёт хуьшде. Оммо те ебо дер гьопуре вокурде, поисд мэхьтел мундере хуно. Сег энү чуьиге эдембу непоисде, гIэре недоре келе-келе э хуьршевоз хьовхьов сохде. Бугьоз энү гуьрдебу эз гьечи равуьсде. Э дуьл Гъэдеш гье усэгIэт шек оморере хуно бисдо: кидан э хьэёт, э хуне дуьзд диромориге, дануьсде ю э хуне недери гуфдире?

Гъэдеш зур-зур вокурд э очоревоз дер гьопуре, диримо э хьэёт, гье у сэгIэт огол зе сеге:

— Гуьрг! Гуьрг!

Сег сес сэхьиб хуьшдере шиновуски, е дэгьдэгьэ поисд, э лой энү чаруьсде, дуьм хуьшдере вежегьунд, песде гене гье у сэгIэт сер гирд гье гьечу эри равуьсде, виз зере. Гье и туьтем Гъэдеш гье эз ён дер гьопу вини э гъэд богь хуьшде, э зир е келе шохлуье гьуьндуьре гIэрмудор, э песой кулей гьуьзуьргуьл е жогьиле нешинохэ одоми поисди. Гъэдеш эри хуьшде гьечи фикир сохд, ки и э хьэёт ю, э хуней ю э дуьзди дироморигьо кук те у э гIэруьси гьисди, эз сег ю терсире эз жиге нисе жуьмуьсде, сег хуьшдере э сер ю мишенуь, пара-пара мисоху туфдире.

Эз ело Гъэдеше уре диренге сэхд сегьм шиши, эз елойге гьэгьр, хуьрш энү вероморе, вешенд э келлей энү. Уре э хуне е куьгьне е лулеи туьфенг дебу. Эзи ченд салгьо пушо у е вэхдгьо суьмергьэндиллугьгьой колхозе эз хуггьой вишей гьэреул сохденбугьо вэгIдо, колхоз дореву и туьфенге э у. Оммо туьфенг лап куьгьне ве е кем хэребиш бу. Гье эзу вэхдгьоревоз и туьфенг э у мундебу рафде, уре эзу екиш дие хосдегор небу. Гъэдеш эзумогьойлеревоз е гилеш эзу гуниле нешендебу. Расди эзи е ченд мегь пушо, э гьизгьин гьеминон э богь энү эз лигей эн сибдор е руз е келе эблэгьэ-эблэгьэ мар дуллу биренге, Гъэдеш те у ебо э хори фураморе, видов-видов дерафд э хуне. У эз гьичей хуне вегирд туьфенге, дено э лулей энү патрон э гиргине гунилей гьургьу-

ширивоз, куьнд омо эз гІэрму дор. У туьфенге э сер энугь гьэлез гирдеки, мар бирден бурмиш бире, дениши тиж э Гьэдеш. Чумгьой эн гьердуйь энугь ченд дэгьдэгь гьечи денишуьруьт дуь э еки, тиж, э синемииши ве дуьшмениривоз. Гьэдеш дес ю лерзире-лерзире шиши э энгуьшдевоз эз гьэрмэгь туьфенг. Сес чохмох эн туьфенг э писдон расиреи омо, оммо туьфенг кори несохд. Гуниле гье гьечу шенде неоморе демунд э туьфенг. Мар э олхогьиниривоз суьртмиш бире-бире эз сутун эн дор, фурамо э хори, зури-зури пэхьни бисдо э гІэрей тохгьо ве доргьой богь.

Гуниле гье эзу рузевоз эз туьфенг неведешенде демундэбу э жигей ю. Гьэдеш гьейсгІэт дуьзде виники, видов-видов дерафд э хуне, туьфенге эз мих дивор вегирде, шуш-нефес гирде ведиромо. Дуьзд гье э у жигей хуьшде поисдебу. Сег э иловлей энугь черх хурде, гье эдембу равуьсде, оммо чуь кориге, лап куьнд оmore, гІэнж нисе гирденбу дуьзде.

Гьэдеш дуьзде эри терсунде, е дегь-паздегь луьнг эзу дур поисде, туьфенге гьэлез гирд э сер энугь.

— Чар песово! Кеш ебо э меревоз э ки сельсовет! — э лерзире сесевоз хьэрой вегирде э сер дуьзд, келе-келе мугу Гьэдеш. — Небуге гьейсгІэт мизенуьм туьре гье э у поисде жигейтуь!

Оммо дуьзд неденишире э туьфенг гьэлез гирдей энугь ве гьелебулей энугь эз зир дор, эз песой кулей гьуьзуьргили поисде жигей хуьшде эслогь эз жиге нежуьмуьсд. Гьэдеш дуборе гуфди гьелебулей хуьшдере, оммо дуьзд поеш эз жигеш нежуьмунд. Гье и туьтем бирден эз хуьшдени хуьшде, нэхэбереки энугьшд эн Гьэдеш шиши гьэрмэгь эн туьфенге. Гье у сгІэт ченд е келе гром э сокити эн шев, гуйге асмуре э гьово пара сохдере хуно, сес туьфенг шендеи омо. Дуьзд гье туьтем эз ю е сес, е ноле неведиромореки, сатме рафде, бурра кутукире хуно офдо э хори. Сегиш дие эз сес-бенг туьфенг шендеи дие неравуьсд, видовусд пэхьни бисдо э куьнж богь, сер гирд эри зузе зере.

Расдире гуфдире гереки, ки Гьэдеше, неденешире э хуьрш, пиьни хуьшде, уре дуьзде зере нисе воисденбу. Песде у гьечу дануьсденбу, ки э туьфенг деригьо патрон хэреби, у кори нисоху, чуьтам у кори несохдебуге эзи е ченд мегь пушо у э сер мар оморенге. Оммо туьфенг шенде омоки Гьэдеш ю хуьшдениюш эз некуми сес туьфенг, эз терс, хэтой одомире куьшдеи бенг, хьэлегигер бисдо. Эз сегьм, хьэлегигери у эз мегьит куьнд неомо. Гьэдеш гье усгІэт туьфенге эз дес хуьшде пертово доре, хьэрой, буьруьж, шивен дешенде-дешенде видовусд вогошд песово э сирой хуне, офдо э хори, сер гирд эри э хуьшде недерире хуно гилгез, тартапил сохде, гирисде, келе-келе хьэрой сохде.

Сес туьфенг нен буруьжгьой Гьэдеше шиновусде, е хэйли одомигьой дигь, эн суьфде куьнде гьуншигьой энугь, мэхьтел, дуьлпесо бире, эз хунегьошу зури-зури ведироморе, видовусде дироморут э хьэет Гьэдеш. Эз гьеме пушо э кукгьой хуьшдеревоз видовусде диромо э хьэет энугь холей Гьэдеш энугьо Мироти, комики зигьисденбу э гьунши энугь. Сес туьфенг не хьэрой хьгьерзорей хуьшдере шиновусденге, Мироти лап терси, ранг берд, ранг овурд. У сес туьфенг шендеи не хьэрой Гьэдеше е жирейге вераси эри хуьшде. Э дигь сес дебу: жогьиле зен Гьэдеш эз зуревоз шинох, ошне бири э е жогьиле кук, спекулянт базаривоз. Уре эз одомигьой дигьишу ченд бо унжо дирегоргьо бири. Имогьой дуь руз

бу э дигь хэбер дебу, ки зен Гъэдеш вирихди гуфдире э у жогъиле кукевоз. Э хысебовоз и хэбер расири э Гъэдеш, у белки биёбури, номусе неветовусде э сер глов-гІэтош вегирди гъэсд сохде э жун хуышде, зери хуышдере э туьфенгевоз. Холей Мироти дануьсденбу Гъэдеше э хуне туьфенг дебиреире.

Гъуншигъо-мэхъэлейгъо гьетте э хъэът Гъэдеш дироморе, оморут зури-зури э сер сиро, эжеки Гъэдеш эдембу тартапил сохде, вой зере, гирисде. Угъо э иловлей Гъэдеш кура бире, сер гирдуьт эри десе-дес сохде жендек энуре эз сер те ве пой, гешде жиге ярай энуре.

— Ой-й Гъэдеш, дедей миро туьре, и чуй кори туь сохди?! — гирисде-гирисде, гъутине куфде-куфде, мугу холей Мироти.

— Меш нисе дануьсденуьм, холей Мироти, чуйтам бисдоге и кор, э сер глов-гІэтош... — ноле зере-зере, жугъоб до Гъэдеш.

Гъуншигъо э сер жендек энур яра неофденки, э гоф Мироти денишире, сер гирдуьт партал энуре эри векенде. У гьечу дануьсд, ярай энур э дору дери, эзу товуне хун энур бируне нисе ведироморе, э дорун жендек энур эдее рихде, унегуьре хун веди нисди. Холей Мироти гье гьечу, гъутинегъой хуышдере куфде-куфде, эз ело дуьлсухуни сохде эри энур, эз елойге серкуш зерере хуно, мугу эзу:

— Э сер одоми ижире кор биёв гуфдире, беге одоми хуышдере мегируй мизенуь?..

Гъэдеш гьеле эз товун зен ю «вирихдеи» е хэбериш нешиновусдебу. Унегуьре у е жирейге вараси эри хуышде гофгъой холешуре. У диеш сэхд гирисде, хъэрой сохде, мугу:

— Ме хуышдере незерем. Ме е жовоне гІэиле, э хъэътме э дуьзди дироморигъоре зерем нэхэбереки. Уни унжо э гъэд богъ, э зир гІэрмудори мегьит энур.

И гофе угъо эз Гъэдеш шиновусденки, гьемей энугъо, серсуре хуно, гьерки е гоф гуфдире э песой энур, видов-видов дерафдуьт э дорун богъ хъэът, э кин гІэрму дор, э лой комики Гъэдеш э десевоз бирмундебу э угъо. Гьерки э дуьл хуышде гьейсэгІэт фикир сохденбу: белки и нелогъ зеригъо гІэил, кук, бирорзере, хэгьерзоре енебуге де куьнде одоми юни?.. Оммо угъо гьетте шуш-нефес гирде э ки мегьит оморе расиренки, диренге, кини у одоми, у дуьзд, эз нэхэберекие гунилей Гъэдеш офдориго, дураз бириго э зир гІэрму дор, эз ело келе мэхьтел мундуьт, эз елойге э хуышде невероморе, сер гирдуьт дуь э песой еки келе-келе шогъгъо зере, хэндуьсде.

... Э товун усоле хосиетгъо ве келе темэхькори эн Гъэдеш неки келетегъо э дигь, оммо гьемчун эз гофгъо, ихдилотгъой энугъо э гъэд-хуне кифлетгъошу гІэилгъой дигьиш дануьсденбируьт. Бу е коригеш, эз товун комики глов-гІэил дигь нисе хосденбируьт Гъэдеше. Гъэдеш е доне гІэиле эз богъ, хъэът хуышде куьнд оморе нисе гьишденбу. И рузгъой поизи, кейки э богъгъой эн дигь эз зуревоз емишгъо чире, вегирде оморе бируьт, оммо эз лигегъой эн кими доргъой богъ эн Гъэдеш хуб расире сибгъо ве гІэрмугъой поизине е рач веди бируьт, э темэхь венгесде гІэилгъой дигьире. Эри энугъо четин небу эри э кумеки екиревоз эз сер боругъой хъэът энур верафде, дироморе э богъ энур, эзу емишгъой поизиней энур хурде. Оммо угъо дануьсденбируьт, ки эз сэхьиб ю бедте, уре

э хьэēt е келе гьеждогьое сег дери. Одоми э зир дендуй сег офдоге, у уре пара-пара мисоху.

Ди себэхьмунде се-чор гІэилгьо э гьырогъ дигъ э гешдеки, возигьо сохдеки, э гьырогъ эн лугьонде гьуби э сер куелугъ офдебируйт е куьгъне хуьрд бире манекене. Е пой не е гьул энуневебируйт. Уре э хьисобовоз корсхгьой магазин шендебируйт э куелугъ, чуьнки уре э витрина эри норе гІэмели небу. Э гьэд эни дсдей гІэилгьо гьемин келеи кук эн Беневше, сиздегъ сале хэгьерзорей эн Хонум — суьфдеи зен Гьэдеш. Рафикиш дсбу. У шев Гьэдеш э гІэруьси гьисди, хэгьерзорей эн Хонум э дуь хьэрмэхъ хуьшдеревоз эз сер бору веберде и шуькесде манекене, дебердебируйт э хьэēt, э богъ эн Гьэдеш, дуь бэхшиш эз гьэгьр, уре эри «вежегьунде», гьэгьр доре, хэндуйсде э у.

Суьфде эз сер бору э гьэд богъ фурамо Рафик. Сег эн Гьэдеш Гуьрг гьетте уре дире, гье усэгІэт э хуьршевоз, чумгьой ю хун гирде, келе-келе хьов-хьов сохде-сохде гьов кенд омо женевере хуно э сер энун. Оммо у э куьнди Рафик омо расики, сес энуре шиновусдики, сег гье усэгІэт сокит бисдо. Гьеле те пориш, холей энугьо Хонум э Гьэдеш гьисдики, Рафик оморе-рафденбу э ки холешу инжо. Гуьрг э ки энун гьечи вердиш биребу, ки у неки э сер Рафик нисе равуйсденбу, э уревоз вошиш сохденбу. Унегуьре Гуьрг гьетте сес Рафике шиновусде, дие неравуйсд не э сер энун, не э сер хьэрмэхъгьой энун. У дуьме вежегьунде-вежегьунде омо э ки энун, сер гирд десгьой энуре эри лисире, сер хуьшдере совусде э десгьо, занигьой энун.

Э гьечи гІэилгьо овурдуьт шуькесде манекене, дебердуьт э гьэд бсгъ, норут уре э зир гьуьндуьре гІэрму дор, э песой кулей гьуьзуьргууьли. Те ебо гІэилгьо уре э зир дор норе, угьо вокурдуьт э тен энун э хуьшдеревоз овурде куьгъне пара-парае пинжек, э сер энун веноруьт е куьгъне фирегье бенек-бенекие кепка. Манекен эз хуьшде неофдону гуфдире, гІэилгьо э жигей невебугьо луьнг энун, е хуьзуьмире деноруьт. Песде угьо те Гьэдеш эз гІэруьси вогошде, э дор верафде, те сироишу сиб-гІэрму хурде, куьфгьошуре пур сохде, гье гьечу э кумеки дуь екиревоз эз сер бору верафдуьт, э чум екиш невохурде.

Гуьрг э шолумиревоз рэхъ сохде угьоре те ён бору, песде угьо гьетте эз пушой чум энун вир бире, у вогошд э гьэд богъ. Сег виники манекене, сер гирд э хуьршевоз келе-келе эри равуйсде э сер энун...

Э холей Миротиревоз оморебируьтгьо одомигьо келе-келе гоф сохде-сохде, э хэндуйсде, руьхшенд ве гІэиб сохдеиревоз Гьэдеше, эз «согъэ» пой манекен гирде, уре шумоле кешире-кешире, овурдуьт шендуьт э ён Гьэдеш.

Гьэдеш суьфде э чумгьой хуьшде бовор несохд у ю зеригьо э туьфенгевоз одоми нисди, манекени гуфдире. Песде эз расдиш у виники, варасики, эз гунилей энун э зир гІэрмудор офдоребугьо одоми нисди, манекени, суьфде юш омбар мэхьтел мунд, песде гье усэгІэт эз дуьл энун е келе зурбое шори гирошд, гуйге уре еки гье и туьтем эз гьэд гьовре ведешенде, эз муьрде жиге зинде сохдегор бири гуфдире. У эз шори вэхуьшде э сер сугьрезани, вегирд эз хори манекене, гІэзизе одоми, гІэил хуьшдере хуно сэхд гьэл гирд уре, жарунд э синей хуьшде. Песде у эз шори эни кор э хуьшде недерие одомире хуно келе-келе

хэндуьсде, шогъгъо зере, чукле чумгъой хуьшдере э сергъови сиро доноре, мугу:

— Э ху-у-у-до шуькуьр! Мере е кем мозол биребебей! Э худо шуькуьр!..

Хoley Мироти энугъо ижире бидэгIэтиe томошей энуре диренге, дуьл ю тоб недо. У эз хэгьерзорей хуьшде куьнд оmore, э пушой эн гьеме жэгъли веноре э сер энугу, э гъэгьревоз мугу:

— Ги, сэхд гъэл ги, дени э жунтуь у нишонере, э жигей е марале зентуьш, эз китуь вирихдигъо, э жигей гIэилиш, туьре нисдигъо, э жигей-дусдгъо-хьэрмэхьгъо э беде хосиетгъо, тэмэхькоригъойтуьревоз эз хуьшде дур сохдейгъо, хуьшдере эз чум, хуьрмет жэгIмет венгесдейгъо! Ги, сэхд гъэл ги у нишонере, дени э жун-жигертуь э жигей эн гьеме!..

Малик Гасанов

ХЪИЗГЪИЛ АВШАЛУМОВ

Э гъузет 70 сал бирен эз руз хъэсуьл оморен.

Шинох биренге э салгъой гъуьмуьр Хъизгъил Давыдович Авшалумовевоз, иму э келе дуьлхоширевоз диреним, ки у гирошди гуфдире келе рэхъ зиндегунни ве творчествоире, элогъолуь гъисдигъоре э мэгъэнолуье гъозиегъой гъисмет гъэзизе хэлгъюревоз, Догъистуревоз ве гъемей вилеет имуревоз. Э гъеймогъоине омбарезугъунлуье ве омбарерангъуье литературей Ватан догъгъо у вокурди вогъгъруш нибошугъо жилгъэй хуьшдере. Ве символичнини у кор, ки юбилей писатель-гъовхобер, комики гирошди рэхъгъой довгъоире эз суьфдеи рузгъой энусер гирде те Руз Бесгъуни, гъисмет бирен э овхъолет куьнд биренигъо мегъид 40-сали Буьзуьрге Бесгъуни хэлгъ Совети э Келе Довгъой Ватани.

Х. Д. Авшалумов гъэзенмиш сохди хуьурмет омбаре гъэдер хундегоргъоре чуьн талантлуье сатирик ве юморист, прозаик, драматург, шогъир, кура ве могълугълуь сохдегор фольклор гъэзизе хэлгъ тати хуьшдере ве чуьн дананменде публицист. Э 1964-муьн сал э интервью эри гозит «Дагестанская правда» шогъир хэлгъи Догъисту Расул Гамзатов, бирмунде барасигъой прозай Догъистуре ве мэгъэнолуьи прозаикгъой энуре, гуфдири: «Хъэвескоре, дананменде прозаики Хъизгъил Авшалумов».¹

Мэгъэнолуье идейно-художественни тарафгъой творчествой энусе, тоушлуье рангъой образни фикир сохдеи писатель э омбаре жигегъо элогъолуьнуьт э гъисмет хуьшдени энуревоз, зиндегунни гъэдотгъо ве хосиетгъой хэлгъ татиревоз, социально-общественни овхъолетгъой зиндегунни дигъигъой Хъизгъил Авшалумовевоз, э гъэрей комигъоки у вини-

¹ «Салгъой творчески параменди», гозит «Дагестанская правда» эз 4-муьн март 1964-муьн сал.

ри суьфдеи шоригьо ве могьбулигьрое, веромори, тербие вегирди ве сер гирди эри жофо кешире.

Асант небири салгьой гIэили ве жовони энуге. Гьеле се сале гIэилле гьисди у мунди дедесуьз ве сиздегь сале гьисдики муьрдени бебешуш. Зиндегунихогье ве зиреке етима гIэиле вомухдени колхоз, эжеки у суьфде бирени гуселовчи, песде кор сохдени э бригадей тэхуьлверовундегоргьо. У зу ве тевесер винири ве дануьсди гьимет жофой хоригьуллугьсохире, келе бири ве веромори э овхьолет жофокеши. Э у кор, ки Хь. Авшалумов бири писатель мэгIэнолуье жире кори сохди овхьолет фольклори, э комики у вермори. Бебей энугьо, соводсуьзе ранжбериш буге, омбаре свосунегьо, мэгIнигьо, мэгIэсигьо ве метелегьой хэлгьире дануьсденбу. ГIэиле Хьизгьил э тешней ве зирекиревоз гуш дошденбу, неки бебешу хунденбугьо овосунегьо ве мэгIнигьоре, гьемчун де овосунечигьо ве мэгIнихунгьойгей дигь ишуреш. Ини э товун чуьниге э гуьзеле произвениегьой литературы энуге очугь ве ди биренигьо корисохи традициегьой фольклори. Э негьогь небири, гьелбет, эз песи, кейки корсох гIилми э Догьисту гьисдигьо филиал Академией ГIилмгьой СССР биреки, э командировкагьо рафденге, э дуьлхогьиревоз у нуьвусдигьо ве кура сохдигьо овосунегьой хэлгьи татире. Кеме жофогьо некешири у эри кура сохде ве дефус зере суьфдеи сборник «Фольклор татире» (1941-муьн сал).

Хь. Авшалумов, суьфдеи произвениегьой литературы комики сергирде оморет эри дефус зере э сиимуьн салгьо, лап хуб дануьсде, неки овосунегьо ве мэгIнигьой хэлгьи татире, гьемчун азербайджаниреш. Эри вихде рэхь писателире э у кумеки сохди ве мэгIэнолуь бири сотруничествуй энуге э гозит тати «Зэхьметкешевоз», э комики дефус зере оморет суьфдеи статьягьо ве фельетонгьой энуге.

У вэхдгьоре э ёр овурде еки эз биненорегоргьой литературей тати, мэгIлуьмлуье писатель ве шогьир тати, журналист М. Бахшиев гуфдири: «Нум Хьизгьил Авшалумове ме суьфде шиновусдем, хунденге э минжий салгьой сиимуьн салгьо э гозит тати «Зэхьметкеш» омбаре пуьруьшссхигьо вэхизундебугьо фельетон энуге «Фурухде оморегIэруьс», э комики э лап тижлуьиревоз очмиш сохде оморегьо зобунигьой куьгьне гIэдотгьо, хуьрд-хиник ве бихуььрмет сохденбугьо духдергьой догьире».²

Э гьечиревоз суьфдеи синемизишгьой творчествой литературы Хь. Авшалумов гирошдет э е жерге э кор журналистиревоз ве песде э кура сохден ве исследовать сохдеиревоз фольклоре э институт. У бу вэхд, кейки сер гирде оморегьо бине норей литературей тати, сергирдегоргьой комики бируьт шогьиргьо М. Дадашев, Д. Атнилов, драматург Ю. Семенов, прозаик ве шогьир М. Бахшиев, хуьшдени Хь. Авшалумов ве гьемчун де писательгьо ве шогьиргьойгеш. И бу вэхд гьемчуьн зуритегьер вероморей гьеммей литературей совети Догьисту, кейки сер гирденбугьо литератор Хь. Авшалумов нуьвусденбу фельетонгьо, ихдилотгьо ве очеркгьо э хуте биреиревоз усдоетире эз биненорегоргьой энуге — С.- Стальский, Г. Цадаса, А.-П. Салаватов, мэгIлуьмлуье писательгьой

² М. Бахшиев. «Э перодовой линис», гозит «Дагестанская правда» эз 22-муьн декабрь 1963-муьн сал.

азербайджани — Низами, М.-А. Сабир, Дж. Мамедкулизаде, Везиров, генеальни сатирикгоь ве юмористгоь уруси ве Западни Европа.

Гье э ивэхд творчески гешдеигьой энү сер гирдени Келе Довглой Ватани, комики межбур сохдени уре эри э гъирогъ норе плангоь творчествои хушдере. Гье э суьфдеи рузгоь довлго Хь. Авшалумов рафдени э фронт ве бирени заместитель командир кавалерийский эскадрон. У дубо бирени гурунде ярауь, соф бире гене рафдени э довлго. Эз довлго бэгдо у яздегъ салго гьуллугъ сохдени э Армией Совети, бирени военни корреспондент.

Лап софолуье творчествой Хь. Авшалумов сер гирдени увэхд, кейки у, синогъи зиндегунире дануьсдегоре, гьовхобер ве журналист, э 1955-муьн сал вогошдени э гъезизе улкей хушде ве сер гирдени эри кор сохде э редакцией гозит «Дагестанская правда». Чуьн корреспондент, уре бирени минкини эри бире э коллективгоь жофои республике, шинох бире э жуьрбежуьре тарафгоь зиндегуни догълуьгьоревоз, чуьки доренбу уре гъошире материал творчествои. Унегуьре гъэжобе кор нисди, ки сюжетгоь омбардекие бэхш произведениегоь «чуькле» жанргоь прозай энү вегирде оморетгоь эз гьеймогьоине зиндегуни хэлгъгоь Догъисту. Чигъретгоь реальни жофокешгоь, представительгоь интелгенция дарафдет э произведениегоь художествои энү гье гьечу, чуьтам э зиндегуни вохурденуьтге. Омбариш Хь. Авшалумов нуьвуьсди ихдилотгоь ве эн суьфде очеркгоь, комигьореки, э гуьфдирей М. Горькиревоз, вери разведывательни хосиет литературы.

Энжэгъ е сал гирошде бэгдо эз э Догъисту вогошде, э 1956-муьн сал дефус зере оморени суьфдеи сборник ихдилотгоь энү «Дусди» э зугьун тати, э комики дарафди гьемчун жовон гьисдики нуьвуьсдигьо произведением энү «Соймишигьо». Екем вэхдиге гирошде бэгдо Хь. Авшалумов бирмундени хушдере чуьн талантлуье нуьвуьсдегор ихдилотгоь ве новеллагьоре, эз комигьоки хьэз оmore мэгълуьмлуье литературоведгоь ве писательгоь советире. Профессор институт литературы э нум А. М. Горький Н. Замошкин буьлуьнде гьимет дори ихдилот энуре «Э сер билогъ», комики дарафдебу э хьисоб лап хубе произведениегоь эни жанр, пуьруьш сохде оmoreбириуьтгоь э Гьеммесоюзи семинар ихдилотгоь нуьвуьсдегоргоь, гирошдебугьо э Малеевка э 1959-муьн сал, сернуьш комики бу Л. Соболев. Э гуьфдирей энуревоз, и ихдилот тефигъэтлуьни «э лаконизм, юмор ве тиге мэгъэнолуьи хушдеревоз». ³

Э шогьоди Дм. Труновевоз, э пуьруьш сохдеигьой прозай Догъистуре э рузгоь литературы ве мэгърифети Догъисту э Масков э 1960-муьн сал сернуьш Союз писательгоь РСФСР Л. Соболев гуьфдири, ки е ченд ихдилотгоь Хь. Авшалумов («Э сер билогъ», «Одохлуй пире Фатьма», «Дердгоь пире Хьэсен») лап гуьзеллуьгьоюнуйт, оммо ихдилот «Чуьтам ме зинде биребириуьмге» гьисди э твеноски тегьеревоз нуьвуьсде оmore». ⁴

Эзунбэгдоине салгоь, хомуш небире эз барасигьой творчествой, Хь. Авшалумов э диеш жуьргъэтлуьиревоз жофо кеширени э сер диеш

³ «Литература ве зиндегуни» эз 3-муьн июнь 1959-муьн сал.

⁴ Дм. Трунов, «Э сер билогъ», «Дагестанская правда» эз 12-муьн июнь 1960-муьн сал.

буьлуьнд сохдеи усдоети художествои хуьшдере, бирмунде хуьшдере чуьн хонендее, дананменде писатель э фирегьуне идейно-тематически ве жанровое диапозоневоз, лугьонде жире дануьсденигьо зиндегуни хэлгьгьой Догьистуре. У нуьвуьсди бисд зиьдте книггьо э зугьунгьой уруси ве тати, дефус зере оморетгьо э Масков ве Догьисту. Э гьэрей энугьо деруьт «Гьисмет Сосун», «Зенбирор», «Тержуьмесох имам», пьесагьо «Кишди хьомоли», «Муьрде э гьэрей зиндегьо», «Муьгьбет эзир хэтолуьи», омбаре статьягьо, нуьвуьсде оморетгьо э товун творчествой писательгьой тати, пуьрсуьшгьой прозай Догьисту, критикей литератури ве диеш. У гьемчуьн гьисди автор статьягьой публицисти, поэмай «Гуьлбсгьор», нуьвуьсде оморигьо э гуьзет Игид жофой социалисти Гуьлбогьор Давыдова, тержуьме сохде оморигьо э зугьун уруси ве дарафдигьо э антологией поэзией Догьисту, стихигьо ве гьемчун сборник стихигьо «Офтой эн хунё», нуьвуьсде оморигьо эри гьэилгьо.

Э гуьфдире оморуйтгьо повестгьо ве легенда «Овосуне э товун муьгьбет» бирмунде оморенуьт шекуьлтгьой гурунде муьрскешие овхьолет хэлгь э тереволуциеине вэхдгьо, тижесюжетлуье торих социальни гьовхой жофокешгьо ве представительгьой энугьо эри азади ве милетие тенихдиёрлуьи, бирмунде оморени дусди хэлгьгьо, неденишире э овхьолет гьэреймилетие дуьшменире дегесунденбугьо девр падшогьети. Легенда «Овосуне э товун муьгьбет» гьисди э фольклорлуье тегьеревоз гуьнжунде оmore ихдилот э товун бине норе оmoreи дигь Муьшгуьр, э товун гурунде гьисмет жофокешгьой тати ве табасарани, э товун дусди энугьо, комигьоки дебируьт эзир муьрс хон табасару. Э бирмундеиревоз тиже социальни гьовхой косибгьоре э гьэршуй зулумкоригьой хон, гьемчун бирмунде оморени беде гьисмет муьгьбет жовоне татгьо, Шимшун ве гуьзеле духдер Шушен. Хь. Авшалумов э уьшуьгьмендиревоз эдее бирмунде темизе, гуьжлуье, эловлуье ве бофолуье муьгьбете, комиреки гьичиш нидануь куьшде ве хьозури эри норе жун хуьшдере э хэлгьэвоз ве муьди небире э зулумкоре хон. Чуьтам Лейли э мэгьлуьмлуье поэмай Низами «Лейли ве Меджунун» недануьсдебуге зигьисде Меджунсуьз, Шушениш зиндегунире эри хуьшде тэхьл хьисоб сохдебу Шимшунсуьз, комики норебу жун хуьшдере э гьовхо э гьэршуй нуькергьой хон, эри азади, номус ве хуььрмет хэлгь ве муьгьбет хуьшде. Чигьрет Шушен эри гьеммишелуьги жиге гирди, чуьн жоборде чигьрет, э ёровурди хэлгь.

Игидгьой повесть Хь. Авшалумов «Гьисмет Сосун» гьисдуьт дигьигьой энугь — зигьисдегоргьой Муьшгуьр — хоригьуьллугьсохгьо, нэхирчигьо, батракгьо, овосунечигьо ве мэгьнихунгьой хэлгьи ве де жофокешгьойге, комигьоки деруьт эзир зулумкоре муьрс ковхой дигь Гьомуил, чсуч энугь Илогьу, раби Шафад ве де гьоширгьойгей дигь.

Сосун — кук нэхирчи, комики пуч бирени эз гужсохигьой ковхо ве тарафгиргьой энугь, хэгьер Сосун — гуьзеле Пери, гьуьмуьр комики гьемчун пуч бирени эз гужсохигьо ве хуьрд-хиник сохдеигьой ковхо, гьунши энугьо — зурновчи ве мэгьнихун Рэхьмон, келе мерд Шелбет, прогрессивни фикир' сохденигьо гимназист Шоул, дедей энугь Гьуьзуьлгуьл, комиреки Гьомуил э фурмундеигьо ве шефдигьоревоз вегирдени эри хуьшде э зени, одохлуй Сосун — Хумор, келе зен Эвшэгь ве де эзир муьрс дерие жофокешгьойгей дигь поисдет э гьэршуй гьоширгьо. Гье-

мме гъозиегъой повесть эдете бирмунденуът руз-беруз тиж биренигъо-социальни хуьжетгъоре.

Хь. Авшалумов, очмиш сохде зулумкоригъо ве гужсохигъой ковхогъо ве гюширгъой дигъире, эдее бирмунде руз-беруз гужлуь биренигъо-биразин жофокешгъоре, гъовхой энугъоре э гъэршуй гюширгъой дигъи эри тозе зиндегуни. Гьеммей эни гъозиегъо бирмунде оморет э мэгIэнолуье жире элогъолуь сохдеиревоз угъоре э политически гъозиегъоревоз, комигъоки гирошденбируът э Догъисту ве Урусиегъо э вэхд эз екимуьн довгIой гIуьломи варасден те Хуькуьмет Совети бесгъун дорен.

Гъонунлуь ве дузгунлуьи эхир повесть, кейки жофокешгъо бесгъун доренуът ве овурденуът эришу социальни азадире эзир гIэлем ленинизм эеки э де хэлгъгъойгей Урусиегъо ве Догъистуревоз. Шоул, гирошде эз гъэземетгъо ве ссылкагъо, вогошдени э дигъ хуьшде э тиге вэхд гъовхой класси э салгъой революцие. У овурдени шоре хэбере э товун бесгъун дорен Революцией Социалисти Буьзуьрге Октябрь ве гуьнжэ оморен Хуькуьмет Совети, комиреки рэхъбери сохдени лап гъэгълуье ве хьохмолуье одоми гIуьлом, дусд ве вождь косибе жофокешгъо—Ленин.

Э е повестигей Хь. Авшалумов «Зенбирор» бирмунде оморени гъисмет зен тати Марал, комики элогъолуьни э вэхд гъозиегъой суьфдеи довгIой гIуьломиревоз, революциеревоз, граждански довгIо ве суьфдеи салгъой хуькуьмет Советиревоз. Рачесер бугъо духдер Марале бебешу Худодот хьэлвочи фурухдени э гюшире Ошир-Килэхь лугуи. Жовонезен, комики чаруьсдени э дуьрлуьг гюшире Ошир, офдорени эзир гIэзиегъой вэхъшие куьгъне гIэдотгъой диндогIот ве девр падшогъети. Марале нисе бире не муьгъбет, не бэхд, не олхоине зиндегуни. Гъисмет эну эдее бирмунде чуьтам бед ве гурунд буге гъисмет зенгъой тати, комигъоки дебируът эзир муьрс диндогIот ве шуьвергъошу ве гьемчун эзир лэгъэмлуье хуьрд-хиник сохие гуфди-мугуй одомигъой увэхди.

Оммо шуьвергъой ю Ошир ве бирор эну—Обой муьрде бэгъдо, Марал биренге сэхъиб богъгъо, хунегъо ве девлет, неденишире э у кор, ки у бу духдер косибе хьэлвочи, гирдени тараф дуьшменгъой Хуькуьмет Советире. Драматически чигърет энуре Хь. Авшалумов эдее бирмунде э жуьрбежуьре увэхдине дегишуьгигъой зиндегуни гуьре. Шуьвер ю муьрде бэгъдо, у гирошдени эз тирозуй беде, вэхъшие гIэдот «хьэлисе», комики э бидэгIэтиревоз уре хуьрд-хиник сохде, межбур сохдени эри бире сеимуьн зен бирор эн шуьвер ю—Обой, комиреки у э чум диреш нисе хосденбу. Тэхъно мундеи уре межбур сохдени эри дусд бире ве ошнеети гировунде э косибе гъуллугъчи хуьшдеревоз. Эз бологъош гирошдениге Марал, генеш у э чум хуьшде дире нисе хосде тозе девр советире, дуьл эну эхи гъиле нисе сохде, эз дес эну вадарафди богъгъо ве хунегъо...

Талантлуьи ве усдоети Хь. Авшалумов веде бирени эзу кор, ки игидгъой повесте у дануьсди доре вогогъруш нисе биренуьтгъо чигъретгъо, комигъоки гъисдуьт хосиетлуье представительгъой хэлгъ тати. Гуфдире оморуьтгъо произвениегъой Хь. Авшалумов мэгIэнолуье жире гюшир сохдет, неки прозай татире, гьемчун согъэ литературей энвреш.

Оммо, э варасиреимуревоз тэгIрифменди хундегоргъоре Хь. Авшалумов гъэзенмиш сохди э лугъонде жире мэгIэнолуь гъисдуьтгъо очеркгъо, ихдилотгъо ве новеллагъой сатирикен ве юмористи хуьшдеревоз.

Хь. Авшалумов ведилуье бэхш хуьшдере дори э кор параменд сох-деи жанр очеркире э согъэ литературей Догъисту. Э очеркгьой энуге келе усдоетиревоз бирмунде оморет игиде коргьой жоборде жофокеш-гьой Догъисту. Ижире очеркгьо гьисдуьт «Э кифлет игид», «Зен догъи», ведиеш. Э угьо э келе дананмендиревоз бирмунде хосиет ве традицие-гьой миллети догълуьгьоре тогъин сохде оморени гьэгъигъэте дусди ве бирори урусгьо ве догъистонигьо э элогъолуьигьой кифлети ве зиндегу-ни. Меселен; э очерк «ГӀэруьс уруси» э лап дузе жиреревоз Хь. Авша-лумов бирмунди, чуьгам жовоне учительницей уруси Надежда Петров-на, э шуьвер рафде э рутули Эмир Гусейнов, э темизедуьли, нижихогъи ве жофохогъи хуьшдереvoz гьэзенмиш сохдениге дуьлхогъи хуьсуьргьой хуьшдере — Навруз ве зен энуге Саяте, комигьоки уре хосденуьт эз дуь-ли, чуьн лап гӀэзизе одомишу.

Э буьлуьнде художественни верзуьшие ве усдоетие гуьнжундеире-воз тӀрифлуьни очерк энуге «Эз гӀэжел гужлуьте». Хь. Авшалумов, ко-мики э салгьой довгъо ченд гилегьо э чум хуьшдереvoz винири гӀэжелде, э дуьлхогъиревоз бирмунде чигьрет догъистонире — разведчик Абду-рахманов Гусейне эз Чиркей, комики гьовхо бердени эри Ленинград, песде офдорени э есири, э унжош бирмундени мердьети ве игидире. Неденишире э у кор, ки фашистгьо ведешенденуьт дендугьой энуге, векеденуьт чумгьой юре, буррануьт гьулгьой юре, у генеш жугьоб ни-се доре э пуьрсуьш дуьшменгьо, боворинлуь ведироморе э Ватан хуьшде. Лап хубе награда эри игид гьисди э боворинлуьи ве бофолуьиревоз де-ниширеи э вогъшеи энуге одохлуь ю ве рафдеи э у э шуьвер, недениши-ре э шуькестию. Ихдилотг сохде э товун разведчик, э синей комики шевгъ доренуьт орденгьо ве медалгьо, комики гьэзенмиш сохди хуьр-мет кукгьо невегьой хуьшдере ве гьеммей хӀлгъэ, писатель эдее тӀриф доре хосдеи одохигьой советире экин Ватан, жобордигьой энугьоре э салгьой Келе Довгъой Ватани.

Творчески параменд сохде традициегьой миллетире, гьувот вегир-де эз художественно-эстетически синогъи хьӀлуье дидактически сати-рей С. Стальский, Г. Цадаса, новелист-ихдилотчи Ю. Гереев, классик-гьой уруси ве азербайджани, Хь. Авшалумов бирмунди э и тараф но-ваторски талант сатирик-юмористе. Эри гьеймогьоине мӀгӀэнолуь бирей гьисди хосиетлуье тефигӀэти ихдилотгьо ве новеллагьой энуге. Э угьо во-жиблуьи гуьрсуьшгьой гьеймогьой э усдоетиревоз гуьнжо овурде оморет э художественни тегьеревоз.

Хэндей юмористи гьисди вожиблуье ерӀгъ Хь. Авшалумов, коми-реки у э дананмендиревоз дануьсдени э кор овурде э новеллагьой хуьш-де, комигьоки лап куьндуьт эз мӀгӀэсигьой хӀлгъи. Э гьӀдимие мӀгӀэси гуьфдире оморени, ки Беди ве Шори вохурдет гуьфдире эеки шев э више ве, дуь-екире нешинохе, эвленмиш бирет, эз комигьоки хьӀсуьл оморит юмор.

Эри юмор Хь. Авшалумов омбариш гуьнжолуьи гуьфдирей Маркс э товун энуге, ки килитлемее юмор хьӀсуьл оморени эзу товуне, ки ин-соньети э хӀндереvoz жейле бире эз пушотейней хуьшде. Э гӀӀрей то-зеи не куьгъней, гьелбет минкинлуь нибу дебирей шолуми ве эвленмиш

бирей эеки. Диеш, неденишире э у кор, ки те егъэдер вэхд угъо элогъо-луьнуьт эеки, чуьн еклуье э гъэршуйеки поисдеигъо, гъе э увэхд угъо эз еки жейлеют ве кеиш-кеиш селт жейле мибошут. Идейно-художественни везифей хэндей юмористи Хь. Авшалумов гьисди куьнд овурдеи у селт жейле бирейре. Чуьн талантлуье юморист Хь. Д. Авшалумов дирени, ки эз вэхд э хьуьжет офдореиревоз тозее ве куьгънеи ёгъин бесгъун дорени тозее, эз гъеймогъоине реальни зиндегуни хэлгъгъой Догъисту дануьсдени вегирде уьшуьгъменде корисохие журкумгъой Догъонолуье хэндере ве э хэйрлуьиревоз э кор венгесде угъоре.

Гьертарафлуь дениширенигъо писатель Хь. Авшалумов винирени жуьрбежуьрее сифет зобуне коргъо, хосиетгъо ве дивэГгъоре. Лулей туфенг сатирей хуьшдере у чарундени э тараф пиёнискегъо (ихдилот «Гъэгър»), алишваришчигъо, туьнеядцигъо ве хуьшденхогъгъо («Дуьшменме — Гъуншимени»), руьхшенд сохдени э куьгъне гъэдотгъо («Шобош»), очмиш беде ве герексуьзи боворсохире э диндоГот («Шэхьиту»), дузе жире неварасирей номус мердире э товун зенгъо («Э сер билогъ», «СениГэт зени») ведеиш. У гъеммише хьэрекет сохдени эри бирмунде вожиблуьи бесгъун дорей тозее куьгънеире.

Усдоети художествои Хь. Авшалумов веде бирени эзу кор, ки э ихдилотгъой хуьшеде э жейлее хосиетгъоре очмиш сохдеиревоз у бирмундени жэгъимие мэГнолуьи энугъоре. Гошире варасирей энугъе дануьсдеи зиндегуни ве гъэдотгъой хэлгъире, фольклоре дорени уре минкини эри гьертарафлуь кешире шекуьл объектгъой произведениегъой хуьшдере. Меселен, э ихдилот «Шэхьиту», комики вегирде омори эз гъозией зиндегуни, писатель бирмунди е согъэ кесег зиндегуни нэхирчи Тагире, гирошдигъоре э хосиетлуье овхьолетгъой дигъи Догъисту. Гъеймогъоине жовоне Тагир, ошугъ биригъо э жовоне духдер Чичек бовор нисе сохде э туфдиреигъой лелешу Абакар, терс доренбугъо уре э шэхьитуревоз. Хэнделуье везифей эни ихдилот уни, ки ю хуьшдени Абакар офдорени э болой бирорзерере э шэхьитуревоз терс дорейгъой хуьшеде ве э сер энугъе оморени «шэхьиту».

Фирегъуне тегъер даьуьсдеи гъозиегъой зиндегунире кумеки сохдени э Хь. Авшалумов эри жэгъим сохде хосиетгъой одомигъоре ве э гьер нуьвуьсде новелла бирмунде э жейлее чигърет ве хоснет жофокеше, никихогъе, темизедуьле Шими Дербенди. Э и образ гуьрд сохде оморет е согъэ цикл новеллагъой сатирикее ве юмористи Хь. Авшалумов. Шими Дербенди гьисди холисе представитель жофокеше хэлгъ. У дери э гъэрей хэлгъ. Уре иму миданим винире э гъэрей тухумгъойму, дусдгъо-шинохгъойму, гъуншигъойму, корсохгъой коллектив жофоиму ведеиш. У эгъуьлменди, зарифетчини, хьохмолуьни, уре гьисди Гошире зиндегунилуье синогъи, у нисе дануьсде денишире э гъэйгъусуьзи ве гушесуриривоз э зобуне хосиетгъой одомигъо.

Шими Дербенди те революцие батрак бири. Э тиге зугъун ве хьохмолуьи хуьшдеревоз у омбар фурмунди Гоширгъо ве жоллодгъой девр падшогъетире. Э салгъой хьуькумет Совети огъиле колхозчини, сэхьиб вилеети, э дуьл комики хьэсуьл омори варасирей хьуьрметлуьи инсонире. Гъич хомуш нисе биренигъо, гьер коре варасиренигъо Шими Дербенди, э ю гуьнжолуь гьисдигъо темизедуьлиривоз ве очугъиревоз гъов-

хо бердени э гъэршуй энү хосиетгъой одомигъо, комигъоки мешет биренуьт э тогӀин сохдеи хъэџлуьи социалистире, э комигъоки гъемчуьн руьхшенд сохде оморени э де сатирически ве юмористически произведениегъойгеш, комигъореки нуьвуьсди Хь. Авшалумов. Кими вэхдгъо Шими Дербенди ухгъой юмор хуьшдере э кор овурдени эри хилос сохде эз кемсуьгигъо куьнде одомигъой хуьшдере — зен юре, гӀэруьсе, куке, бирорзерере веднеш.

Оммо Шими Дербендире неки хубе хосиетгъо вери, чуьн одоми, ди-роморигъоре э литература эз гӀэрей хэлгъ, уре вери кими суке хосиетгъой одомиш. Гъеммише зобунигъоре бесгъун доренигъо, у кими вэхдгъо юш фурмунде оморени, меселен, э ихдилот «Э ичку сер денуьгъо, эгъуьле вир мисоху».

Представитель хэлгъ гъисдигъо Шими Дербенди, вероморигъо эз раггъой фольклори — гъисди художественни гуьнжо овурдеи Хь. Д. Авшалумов. У гъисди шогъоди энү кор, ки жэгӀм сохде оморе хосиетгъо, комигъоки гъисдуьт софой жофогъой творчествои автор, гурд бире э гъеймогъоине реализмевоз, э гъеймогъоине овхьолет революцией гӀилми ве техникиш ве параменд бире литературеш, неки вир нисе сохденуьт зиндегунилуье мэгӀэной хуьшдере, диеш зенденуьт хъэвеслуьире э дуьлгъой хундегоргъо. Шогъоди энү кор гъисди варафдеи Шими Дербенди э сегней театри. Кемедиёй энуре, бирмунде оморенигъоре э сегнегъой театр хэлгъи тати ве гъумугъи э нум А.-П. Салаватов, э келе хъэвеслуьиревоз томоше сохденуьт дениширегоргъо. Чигърет Шими Дербенди, чуьн чигъретгъой Дон-Кихот, Кола Брюньона, Кичи Гъэлейчи, гъечу э дузгунлуьиревоз дарафди э зиндегуни, ки кими вэхдгъо уре сечмиш сохде нисе бире эз юре гуьнжундегор. Хъэвеслуье ве бэхдлуье гъисмети уре, комики гуфдирени э товун гъэгъигъэтиш хэлгълуь бирей талант Хь. Авшалумов.

Образ Шими Дербенди эшгълуь ве уьшуьгъмендлуь бирени эзу товуне, ки Хь. Авшалумов э новеллагъо ве ихдилотгъой хуьше э кор венгесдени гӀошире ранггъой художествои ве мэгӀрифетире. Келе хэйрлуьи хэнде ве дузгунлуьире денуьсдеи венгесде э произведениегъой хуьше э гъемметарафлуь гъимет дореиревоз кемедиёлуье гъоэиегъой зиндегунире, дуз гуьнжундеиревоз келмегъой гофире, килитлемегъо ве зарифетгъоре, э кор венгесдеиревоз фантастике ве ховдиреигъоре, э усдоетиревоз гуьнжунде оморе диалоггъоре, кими вэхдгъо авториш бэхш вегирдени э гъоэиегъо, диеш гужлуь сохде корисохи энугъоре.

Зугъун ихдилотгъо ве новеллагъой Хь. Авшалумов лошинлуьни, темизи, э у герексуьзе гофгъо недеруьт, эри хэлгъ куьнд ве варасиренини, чуьнки э у деруьт мэгӀнигъо, мэгӀэсигъо ве метелегъой хэлгъи ве зарифетгъо, гешденуьтгъо э гӀэрей хэлгъ.

Новеллагъой Хь. Авшалумов очмиш сохденуьт вожиблуье пуьрсуьшгъой зиндегунире, э угъо жиге гирди гӀошире зугъун хэлгъи ве унегуьре угъо эри гъеммишелуьги мунденуьт э ёр хундегоргъо ве доренуьт минкини эри э асантиривоз бирмунде э сегнегъой театргъо, редачегъой телевидение ве хунде э радио. Чуькле бирей новеллагъо, э комигъоки гофгъо кем деруьт ве гъе э увэхд э ветрониревоз пурлуьнуьт э хьохмолуье хэндей сатирикеи ве юмористиревоз, дорени минкини эри

дефус зере угьоре э тозитгьош. Угьо гьисдуьт гьиметлуье ве гшошире материал эри идейно-нравственни ве художественно-эстетически тербие доре жофокешгьоре ве вероморенигьо эрхэгьоре. Э негьогъ нисдики угьо изучать сохде оморенуьтгьо э вузгьо ве школегьой республикейму, э товун энугьо гировунде оморенуьтгьо конференциегьой хундегоргьо, вохурдеигьо ве суьгьбетгьо. Омбаргьой энугьо тержуьме сохде оморет э зугьунгьой, неки республике ве вилеет иму, гьемчун э фрацузски, испански, польски, немецки ве зугьунгьой е ченд де вилеетгьойгеш.

Жофогьой Хь. Авшалумове хубе гьимет дорет хэлгъ ве партиейму. Уре доре омори гьуьзетлуье нум Верзуьшлуье корсох культуры РСФСР ве ДАССР, премией республикеи э нум С. Стальский ве орден «Знак Гьуьзети».

Гьуьзеле суьгьбетчи ве хьэеменде, темизедуьле, ватанхогье гьэзизе хэлеф хэлгъ тати Хьизгьил Давыдович Авшалумов э гьуьзетлуье хьоф-додсали хуьшде вохурди увэхд, кейки гьувотгьой творчествои энугьисдуьт э гуьллуье вэхд параменди хуьшде, шогьоди чуьки гьисди, гьэре недоре дефус зере оморенуьтгьо тозе ихдилотгьо ве новеллагьой энугьозитгьо, журналгьо ве жейлее сборникгьо. У гьеммише э пушои жергегьой вокурдегоргьой коммунисти дери, эри бесгьуни комики э урезоз эеки эдегьовхо берде гьуьзетлуье ве хьуьрметлуье игиди энугьо — Шими Дербендиш.

Эз зугьун урусн тержуьме сохди
Ася ИЗГИЯЕВА

Нисон Гьлядов

ХЬУЬРМЕТЛУЬЕ НУМТУЬ

Одоми, э товун жомики воисдени ихдилот сохде, мэгьлуьми, неки э одомигьой хэлгъ иму, уре гьемчун шинохденуьт одомигьой де хэлгьгьойгей республикеймуш, чуьн еки эз тэгьрифлуье кукгьой Догьисту. Пор э гозит «Дагестанская правда» дефус зере оморегьу ихдилот мэгьлуьмлуье нуьвуьсдегор Догьисту Ахмед-Хан Абу-Бакар «Капсюл». У ихдилот сер гирде оморегьу гьечи:

«Гьисди мере е хьэрмэхь. Эз зуревоз шинохим иму дуь эекиревоз. У телефонгьоре ремонт сохеднигьо усдои, верзуьшлуье корсох связини, э синей комики эдегь шевгъ доре орден. Ишму лап хуб шинохденит уре енебуге варасирит э товун киниге ихдилотме. Эри, у одоми Ашурови. Лап дуьлтемизе номуслуье одомини, гьемме хосиетгьоюш хубе хосиетгьоют. У хьозури гьер вэхд эри кмиеки сохде э одоми, гьер гьуьллуьтгь одомире веровунде. У дуьлочугъ ве хэнделови. Эге э у вохурдитге ве пуьрсиритге: «Чуьтами коргьой туь?» Э и пуьрсуьш у жугьоб мидуь э пуьрсуьш хуьшдеревоз:

— Чутьами связь?

— Согъбоши, э кумеки туьревоз хуби, г'Эзизе дусд Ашуров.

— Биреш гьечу биё бу, — э эрк-луьиревоз мигую у».

И хьуьрметлуье гофгьоре нуьвус-дегор хэлгъи Догъисту А. Абу-Бакар нуьвуьсди э товун г'уьзетлуье кук хэлгъ иму, кавалер орден Ленин Ашуров Урил Борисович. Э чуйкле ихдилотле э келе усдоетиревоз бурмунде омори чуйкле шекуьл эни верзуьшлуье одоми. Оммо мере воисдени екем омбарте ихдилот сохде э товун Урил Борисович, шинох сохде ишмуре, г'Эзизе хундегоргьо, э рэхъ зиндегуни ве жофои энуревоз.

Ме е ченд бо оморем э станции телефони шегьер Махачкала, оммо ебош эзунжо офде недануьсдем Урил Борисовиче: кеиш миоморумге, гьербой жугьоб мидоруьт, ки у э «линия» гуфдире. Эжеи у «линия», чуйтам мида-нуьм офде ме Ашурове? «Инжо ишму

уре офде ниданит, — мугу эз ме рэхъбер линейни цех Гаджиев. — Бурайт э управнией связи э мейду энум В. И. Ленин, иму э телефоновоз миофим уре ве мифуьрсим унжо». Эз расдекиш э управление ме уре офдум. Э пушорэхъиме эденбу оморе лэгъэре, назушменде, миёнеебалее мерд. И миёнее салгьой г'уьмуьр верие мерд эденбу оморе э тарафме э хэндее ловгьо ве очугъэ сифетевоз.

Гьетте уре дирe ве руз эхэйрбуй юре вогордунде, э ёрме омо, ки ме пушотеш дирем гуфдире уре. Шинохдум уре эз лугъонде, екем назуке сес. И сес лап хуб мунди э ёрме ве мундет э ёрме гофгьой энуш, коми-гьореки у гуфдиребу эзи се сал пушоте э гуьрдлемей жэг'миет шегьер. Гье у туьтем оморуьт э ёрме гофгьой э эшгьлуьи ве э эловлуьиревоз гоф сохденбугьо, э пушойме омо шекуьл эну, президиум, одомигьо пур бугьо зал клуб жэг'гиргьой шегьер, ве гене э гушме дарафдуьт у гуфдире гофгьо:

«Чуй воисде дуьшменгьоймуре — дуьшментгьой хэлгъгьой совети ве де бирорие вилеетгьойгей социалистире? — и бу гуьрдлеме э гьэршуй милетпересие ве довг'охэ политикей Израиль. Зингилере хуно эденбу оморе сес. — Уре воисдени нэхогъи венгесде э г'Эрейму, бирорие миллетгьойму, дуьшме сохде имуре дуь-эекиревоз ве э гьечиревоз буш сохде позициегьоймуре, нисд сохде системай социалистире. Иму лап хуб варасиреним пэхъникие метлебгьой дуьшмере ве э хьэрекетигьой эну жугьоб мидим э диеш муьхъкем сохдеиревоз жергегьоймуре».

Э ёрме оморенге и гуьрдлеме, чигьрет эни одоми, гофгьой эну, ме фикир сохдум, ки у гьисди гуфдире гьэгъйгьэте патриот, дуьруьсде интернационалист, фегьмлуье, данандее одоми. Оммо гьеймогьой э пу-

шойме нуьшдебу екем гІэйбкеше, хъэеменде одоми ве евош-евош, сесе келе несохде, эденбу ихдилот сохде э товун зиндегуни хуьшде.

... Э вэхд довгІо э Махачкала поисдебируът е чендІ воински часть-гьо. Е руз гьеминон 1943-муьн сал э пушой гьопуй воински часть поисдебу чордегь сале лэгъэре кук, гьугинегьой комики эз гиснеи доруне дарафдебируът. У бирмунде э постовой е когъозе, эденбу минет сохде, юре ихдиёр дуът гуфдире эри э часть giroшде, андуьрмиш сохде, ки уре фуьрсорет гуфдире эри линиере ремонт сохде. Солдат поисдебу дим-дуз ве гофгьой гІэиле э гуш нисе гирденбу. Чендгъэдер мибу гуфдире э и гІэил, ки: «гІэмел ниёв гуфдире, ихдиёр нисди». Оммо кук дес нисе вегирденбу. У гогь э езугъбериревоз эденбу минет сохде ве гогьиге э жуьргІэтлуьиревоз талаб сохде дуът гуфдире юре ихдиёри эри э часть giroшде, ки юреш ихдиёр нисди, гьуллугъэ бегьем несохде эри э кор вогосде. Памятнике хуно, поисдебу солдат ве э пойбирэхънее гІэил, э кул комики вебу келе сумкей связисти, андуьрмиш сохдембугьо чуьнигере э солдат, гоф сохде гьеебо э сесевоз, чумгьоревоз ве десгьоревоз, дениширегор мибисдоге, томошее кор миомо эрию.

Ки данвьсде, чуьтам миварасдге эхир эни гъозие, эгенер ивэхди эз гьопу ниведиромоге полковник. У буйругъ до гІэиле экин ю дирувунуът гуфдире. Эз е-дуь минутиге бэгъдо, кук поисдебу э пушой дер кабинет полковник. У гьелеш хомуш небиребу, эз гІэрс буге енебуге эз гъэгьр буге, чумгьой энупови биребируът. Чуь жугьоб мидо у келеишуре, чуь мигуфди? Эхи э у тапшуьрмиш сохдебируът, зу бурав э часть ве линиере ремонт соху гуфдире, чуьнки одомигьо вес нисе сохденуът. Оммо ини у е сэгІэт корсуьз поисди. Ловгьой гІэил эденбируът лерзире эз гъэгьр. Бегем у тэхсиркори гьечи чуькле ве ди бире гуфдире...

Эз тэхъле фикиргьо у тоймиш бисдо шиниренге гофгьоре:

— Инжо биё, гІэил!

Э утогъ нуьшдебу гье у пире, хэсде ве ди биренбугьо полковник. Эз нэхисиреи гьирмизи биребируътгьо чумгьой энупови эденбируът миже куфде.

— Туьни Ашуров Урил, — пуьрси у эз гІэил э тогІин сохдеиревоз, мигуиге э у эз зуревоз мэгІлуьм бу кук миё биёв гуфдире.

— Эри, менуьм, — э лерзире сесевоз жугьоб до гІэил, комики гьеле бовор нисе сохденбу гене юре ниведекинуът гуфдире эз часть. Уре воисденбу гьеммере ихдилот сохде эри полковник, юре э кор фуьрсорет гуфдире, оммо и овоме солдат юре е сэгІэт э пушой гьопу гирди, корсуьз поюнде. Ю кор юре дануьсдени гуфдире, оммо у солдат э ю бовор нисе сохде. Гьеймогьой мирам кор мере мисохум ве мибурмунум э угьо, ки ме гІэил нисдуьм, кор мере дануьсденуьмгьо фэхълеюм гуфдире. Оммо у энжэгъ гуфди:

— Мере... — ве эз гъэгьр дуьл ю э у гьирке вепичире, дне гоф сохде недануьсд.

— Берит гІэиле э хурекхоне, герме хурек дит, — мугу полковник эз солдат э кабинет ю дебугьо. Песде денишире э гъэгьрлуь бугьо сифет гІэил ве гирисдени бире поисдебугьо, комики лэгІэре вокурдебу эри гуфдире, ки юре гисне нисд, эри гиснеи хуьшде тенги нисе сохде, эри корсуьз мунден эдее гъэгьр кешире, ю инжо эри хурек хурде неомори, эри кор сохде омори, зиёд сохд, — песде мисохи кор туьре, тэгІди нисди.

Эз се-чор сэгІэтиге бэгъдо, Урил коре верасденге, гье у солдат де-

но э сумкей энү е бухэнке нуне ве е чейтенле гьургьуте. Кук рази нисе биренбу эри и «бэхше» вегирде. Оммо солдат э хьуькуьмлуйревоз гуфди:

— И буйругь полковники, эжиге неовурде гIэмел ниёв.

ГIэил вегирд: у бэхш небу — у бу суьфдеи награда эри хубе жофо...

Эз увэхдевоз гирошдет чуьлдуь салгьо зиёдте. Эри жоборде жофо кеширеи э вэхд довгIо уре доре омори медаль «Эри гьэлхэнди Кавказ». Оммо «суьфдеи наградаре» Урил гьич фурмуш нисе сохде.

Гье э у гурунде салгьо Урил Борисович бегьем сохди омбаре жугьобдорлуье тапшурмишигьоре. Пееде, пойбирэхьне гьем э гьизгьин герми гьеминон, гьемиге э маладе, немуйше поиз у гешди гьеммей шегьере эз аэродром экуьндигьой Екимуьн Махачкала бугьо сер гирде те дигь Агьач-Аул ведарафде. У верафди э гьозор зиёдте гьитгьой телефони, чуьнки увэхди линия хэреб мибисдоге, хэребире офде бирембу энжэгь э фегьм сохдеиревоз эз е гьит те е гьитиге. Вокурде э бирэхьнее пойгьо се-чор килои гьэрмэгьгьой гьовунире эз гез те гез, эз верс те верс, пойгьой ю хунериже бире-бире, фегьм сохди у линиегьоре... «Гьеймогьоиш э ёрме оморенге, э жендекме лерз офдоре», — мугу Урил Борисович.

Э е ченд хьовиргьой кори Урил Борисовичевоз иму нуьшдейм э еки эз утогьгьой линейни цех. Э сер стол веруьт пенж-шеш телефонгьо, комигьоки, гIэре недоре эдете зенг зеренуьт. Связистгьо э биразииревоз дениширенуьт э телефонгьо, чуьнки зенг энугьо нисе гьишденуьт имуре суьгьбет сохде. Оммо суьгьбет иму э товун лап дусде ве хьуьрметлуье хьовир энугьой. Гьеркишуре воисдени е хубе гоф семе гую э товун Ашуров. Гьеммей энугьо эз зуревоз эдете кор сохденуьт э уревоз, кимигьо бирет шегуьртгьой энү.

— Ме шинохденуьм Уриле экуьнди си салгьо, эз 1955-муьн салевоз. У кор сохдени э буьлуьнде верзуьшлуйревоз, чуьтам гуфдиренуьтге «темиз», — мугу еки эз ветерангьой шегьерие связь Мушоил Шахманов.

— Ашуров, ю хуьшдениюш темизе, поке одоми, — зиёд сохд гоф энуре е куьгьне связистиге Казават Казаватов, — у гьер гьуьллуьгьэ веровундени э буьлуьнде жугьобдорлуйревоз, гьимиш несохде не вэхд, не жофой хуьшдере, э келе сабурлуйревоз, чуьтам гьерекиге э гьер кор, иллогьки э кор иму — связь. Эзуш бэгьэй у бэхш вегирдени э гьемме коргьой жэгIмиети. Неденишире э салгьой гIуьмуьри, у гьеймогьоиш гьисди еки эз лап эшгьлуье дружинникгьойму... У гьисд е тэхьное одоми, неки э коллектив линейни цех, гьемчун согьэ связь шегьериш, комиреки доре омори орден Ленин, ве мере гуфдире воисдени, ки э ижире гьимет дорей жофой юре эз гьемме пушоте верзире. Верзуьшлуье наградаи. Верзирение одомини. Мере ихдиёри эри и гофгьоре гуфдире, чуьнки ме 26 салгьо эдее кор сохденуьм э уревоз ве лап хуб шинохденуьм уре.

Эз ёр ветерангьой связь шегьер гьич фурмуш нибошу зимисдуй 1947-муьн — 1948-муьн салгьо эз келе зуьгIбе хэреб биребу томом согьэ связь телефон ве радиои шегьер. Э товун желдлуье, зарблуье жофой связистгьо гозит «Дагестанская правда» у рузгьо нуьвуьсдебу статьяре «Игидлуье жофо». Омбаре хубе тэгIрифие гофгьо нуьвуьсде

оморобу э и статья э товун жовоне связист Урил Ашуров. Э ёр ветеран-гьой связи мундет туфонлуье кулокгьой 1954-муьн, 1968-муьн ве 1969-муьн салгьо, кейки бурра оморебируьт телгьой связи, хуьрд биребируьт омбаре гьитгьо. У салгьо связистгьо э дуь-се суткегьоревоз, гIэре не-доре жофо кеширенбируьт, ремонт сохденбируьт угьоре. Гьеммей эни гьозиегьо гиросдет эз зиндегуни Урил Борисович Ашуров.

Урил Ашуров гьеммише бири ве гьисди эшгьлуье одоми. Гьеймогьо-иш у кор сохдени э зарблутьиревоз, рэхьэ рафдени зури-зури. Э дуьл энугь гьелеш демунди руьхь комсомоли, эшгьлуье бэхшвегир коргьой жовонгьо бирей, энжомсох тозе сергирдеигьо бирей. Пенж салгьо, эз солдати вогошде бэгьдо у бири рэхьбер идорей комсомоли шегьерие узел связи. Э кутэхьэ вэхд у гуьнжунди хубе коллектив художественни самодеятельностире ве ю хуьшдениу бири еки эз хубе мэгIнихунгьой энугь. Эз е-дуь салиге бэгьдо, э 1950-муьн — 1951-муьн салгьо кружок энугьо вегирдени суьфдеи жигегьоре э гIэрей самодеятельни кружокгьой шегьер. У гьемчуьн хубе жире гуьнжо овурде э гIэрей жовонгьой корхонешу коргьой спортире. Э негьогь нисдики э гIэрей жовоне корсохгьой энугьо дебиретгьо омбаре разрядникгьой спорти, значкистгьой ГТО ве БГТО, э суьфдеи жергей комигьоки дебири комсорг. Увэхди гьемчуьн у рэхьбери сохди кружок вомухдеи торих партиере, гировунди дерс дорейгьой политикеире. Эшгь комсомоли гьеймогьиш дери э дуьл эни жовон нисдигьо одоми.

— Э товун Ашуров мибу гуфдире энжэгь хубигьоре, — мугу рэхьбер линейни цех Нажмутдин Гаджиевич Гаджиев. — Неденишире э салгьой гIуьмуьр, у лап жофохогье одомини, бэхш вегирдени э гьемме коргьой жэгIмиети, хубе данандее рэхьбирмуй жовонгьои. Омбардеки корсохгьойму гьевелине шегуьртгьой энунуьт. Э гIэрей энугьо деруьт ижире хубе корсохгьойму чуьн Эльдаров, Магомедов ве чендигьойгеш. Э ветрониревоз дори у э меш синогьи кори хуьшдере. Меш хуьшдере шегуьрт энугь хьисоб сохденум.

Лап жугьобдорлуье коргьо тапшуьрмиш сохде оморе э Урил Борисович. Эз чуьлсе салгьо, комигьоки у жофо кеширени э связь, бисднуьгь салгьо зиьди у эдее веровунде гьуллугьгьой связи лап зверие идорегьой хуькуьмети республикейумре: обком КПССе, Совет Министргьоре, Верховни Совете, Дагоблсовпрофе ведиеш. Ве гьеммише у ихьдиборлуь ведироморе э ю тапшуьрмиш сохде кор.

Неденишире э огьили хуьшде, у гене чуьн гьевелире хуно, хьозури, неки эри веровунде гьемме э ю тапшуьрмиш сохде коргьоре, гьемчуьн эшгьлуье бэхш вегирде э гьемме коргьой жэгIмиети. Эз ижире эшгьлуьи энугь кифлетиш кими мэхьэл мэхьтел мунде. «ГIэилгьо, кими вэхдгьо, пуьрсиренуьт, — мугу Урил Борисович, — бебе, туь 59 салаи, беге туь той э дружина бэхш вегирдеи? — Ме нисе дануьсденуьм чуь жугьоб дуьмге, чуьтам андуьрмиш сохумге э угьо, ки ме гьисдуьм одоми энугь эрхэ, комики гьич ебош нисе дануьсде э гьирогь поисде эз коргьой жэгIмиети. Гьечи дануьсденуьм угьо мере дуз ниварасуьт гуфдире».

Омбаре одомитгьо уре шинохдегоргьо ве хьовиргьой кори энугь гуфдиренуьт эзу: «Лап хубе хосиети хоснет ишму! Гьеммише гьечу гириг хуьшдере!» И гофгьоре эзу гуфдири Ватан, буьлуьнде гьимет доре жофогьой энуре. И гофгьоре эзу эдете гуфдиренуьт, пенж гIэилгьой энугь.

Белки э гофевоз нэгI, э ишу сохденуытгьо коргьоревоз, чуьнки хосиетгьой энугьо лап ухшешинуыт э хосиетгьой бебешу.

Урил Ашурове келе хьуьрмети, неки э гIэрей коллектив ишу, гьемчуьн э гIэрей жэгIмет хэлгь татимуш. Уре лап хуб шинохденуыт омбаре одомигьой хэлгь иму, э гIэрей энугьо ведилуье, верзуьшлуье одомигьош. «Ашуров гьисди еки эз лап синогьилуье ве данандее связистгьой республикейму, — мугу мэгIлуьмлуье нуьвуьсдегор тати, лауреат премией республикеи э нум. С. Стальский, Верзуьшлуье корсох культуры РСФСР ве ДАССР. Хьизгьил Авшалумов. — Уре хубе хьуьрмети, неки э гIэрей коллектив корсохгьошу, гьемчуьн э пушой хэлгьиш. И хьуьрмете, и ихьдиборире у гьэзенмиш сохди энжэгь э хубе, дуьруьсде, дилбоше ве данандее кор сохдеиревоз. Урил Борисович гьеммише хьозури эри гьуьллугь одомире веровунде, э у кумеки сохде. Э ужире хьэеменди ве гIэсуьлменди хуьшдереваз гьэзенмиш сохде у дусди одомигьоре. У гьеммише э войгей хуьшдереваз бэхш вегирде э коргьой жэгIмети. Ченд гилегьо ме дирем уре э гоф сохдеки э митинггьой жофокешгьо, э гьэршуй провокациегьо ве дуьшменигьой спонистгьо. Э негьогь нисдики э синей энү шевгь доренигьо буьлуьнде наградей Ватан — Орден Ленин».

Хьэнуьх Анисимов

ДАНАНМЕНДЕ ШЕКУЬЛКЕШ

Лугьонде чумгьой энү, гуйге гьеммише фикирлуьнуыт. Э рэхь рафдекиш у эдее э товун чуьниге думит сохде. Сифет энү очугь бирмунде дуьлтиже одоми бирей энуре. Энжэгь куьнде жире шинохугьо одоми мидануь, ки Тамара Мусаханова э рэхь рафдекиш эдее тозе шекуьлгьоре кешире гьуьлдире.

Омбаре жофогьо кешире Тамара Нахамиевна эри кор параменди мэгIрифет шекуьлкеш республикейму. Э 1946-муьн сал, бисдек сале жовоне духдер гьисдики, у варасди художественни училищей Алма-Атаре, эз чор салиге художественни училищей Масков э нум Калинин. Училищере верасде бэгьдо, у сер гирдени эри кор сохде э Дагпотребсоюз шекуьлкеш рекламай. Эз екемиге уре огол зеренуыт эри кор сохде шекуьлкеш э 6-муьн школей шегьер Махачкала. Э школе кор сохдигьо салгьо у сер гирдени эри гуьнжунде шекуьлгьоре, темай комигьоки бирени шолумихогье политикей партией Коммунисти ве Хьуькуьмет Совети.

Гье э у салгьо Тамара Нахамиевна нуьвуьсдени шекуьлгьо эри книгьой гIэили ве гьемчун карикатурагьо. Э гIэрей шекуьлгьо, комигьореки у гуьнжунди э у салгьо, ведилуье жигере гирденуыт шекуьлгьо, кешире оморетгьо эри книг гIэили, комиреки нуьвуьсди Роман Билалов э 1966-муьн сал. Э верэгьгьой эни книг ишму миданит винире духдире, комики нуьшди э ён зэгIифе гIэил, э ён мошин нен назу поисдигьо гIэиле. чуьтам пионер пожаре куьшдениге ве де шекуьлгьойгереш.

Тамаре Мусаханова э келе эшгьлуьиревоз кешире шекуьлгьой каракатурайре. Шекуьлгьой карикатураи ве омбаре гешдеитгьой творче-

ствои овурдени уре экин гуьнжундеи тикмелегьой гIэилире. Эз пембе гуьнжунде тикмелегьо эдете шори-шори вежегьисденуьт, жегьисденуьт э сер велосипед ведиеш.

Гуфдире герек бире, ки Тамаре Мусаханова э гьер кешире шекуьл бирмундени гуфдире герекие тарафгьой вихде темай хуьшдере, чуйки сохдени творчествой энуре варасирени эри гьер винирегор. Дананменди хуьшдере у бирмунди гьемчун э коргьой сохдеи керамикей гиловире. Э и тараф веди бири бегьеме усдоити ве данани энуге. Эз тикмелегьой гIэили сер гирде те дуьруьжде гьобгьой керамикей — ижиреют жофогьой творчествой Тамара Мусаханова, комигьореки у гуьнжунди эз гилов. Дананменди ве усдоети энуге бирмунде омори э выставкей «Юг», э комики бэхш вегирдет ижире жофогьой энуге: шекуьлгьо «Нэхирчи», «Кечи», «Гусбенд», «Зен Дербенди э гIэил ве бале хэрлеревоз», декоративни скульптура — «Почтальон э дигь» ве керамикей — «Наргов э овхур».

Э усдоетиревоз гуьнжунди у керамикере, э комики бирмунди чуйтам пегьливонгьо э сер расе э догьгьо гешденуьтге ве де коргьойгеш, комигьоки бирмунде оморет э каталог «Урусие Совети» э 1975-муьн сал. Диренге дананменди ве талант Тамаре Нахамиевнаре, уре огол зеренуьт эри кор сохде э дачей Союз художникгьой РСФСР, эжеки у омбариш жофо кешире эри бирмунде торих Догьистуре. Унжо у гуьнжунди шскуьлгьо, э комигьоки бирмунди чуйтам гьовхо берденуьтге жовоне догьистонигьо э боржгьой спорти, дуьлшори гIэруьс не доморе, мозоллуьи энугьоре, чуйтам чупончи гусбендгьоре хорундениге, сипре рушгьо верие келе мерд э кул хэр венуьшде э рэхьгьой догьи гешдениге, духдергьой Балхари эз гилов совугьо-кузовгьо сохденуьтге, чуйтам зенгьо тен гIэилгьоре шушденуьтге, жовоне духдергьо, сипре дуьгуьргьо дегирде, вежегьисденуьтге, мэгIни хунде-хунде, чуйтам эз зир думон ведироморе догьгьо товуши диренуьтге ведиеш.

Э 1976-муьн — 1977-муьн салгьо Тамара Мусаханова бэхш вегирдени э хьозур бирей экин 60-сали Буьзуьрге Октябрь ве э каталог «Э рэхь Ленини» дешенде оморенуьт е ченд коргьой энуге: декоративни рельеф «Дигь догьи», скульптура «Кифлет» ведиеш.

Эз 1978-муьн салевоз Тамара Нахамиевна гьисди член Союз художникгьой СССР. Эз умогьоевоз сер гирде э республикейму негирошди гьич е выставкеш, э комики у бэхш невегируь. Э 1979-муьн сал э каталог «Физкультура ве спорт» дарафди декоративни композицией энуге «Олимпиада э Масков» ве «Бокс».

Э центральни выставочни зал э Масков гирошдебуге Гьеммесозие художественни выставке «Ковре рэхьгьой Ватан». Чуйтам нуьвуьсде оморевуге э гозит «Комсомолец Дагестана» 13-муьн ноябрь 1979-сал, э выставке бэхш вегирдебируьт сад зиьдте усдогьой шекуьлкеш гьемме союзни республикегьо. Э еки эз залгьой выставке бирмунде оморевуге творчествой усдогьой Догьисту, э гIэрей энугьо шекуьлгьой Тамара Мусахановеш, эз комигьоки лап хубе гьимет доре омори шекуьл «ЖэгI-гиргьоре».

«Усдоети ве талант дори Тамара Мусахановаре, — нуьвуьсди жугьобдорлуье секретарь комитет шолуми Догьисту хьовир Тищенко э гозит «Дагправда» 9-муьн октябрь 1980-муьн сал, — минкини эри расире э келе барасигьой творчествой. Эге э выставкей художествой ав-

тономни республикго э 1971-муьн сал у бирмундебуге «Дедей э ён гуфореј гІэил» ве «Велосипедисте», э выставкегьой 1974-муьн — 1980-муьн салго у бирмунди омбаре жуьр-бежуьре коргьой художествоире. Э хотур эшгълуье бэхш вегирден э выставкеј художествои, гировунде оморебугь э гІуьзет 60-сали Буьзуьрге Октябрь ве расиреи э хубе барасигьой творчествои уре доре омори диплом Мнистерствой культури РСФСР ве правлений Союз художникгьой РСФСР».

Ижире барасигьо оворди Тамара Мусахановаре экин хьуьрметлуви ве буьлуьнде гьимет дореи жофогьой энуре. Уре доре омори нум Верзуьшуье художник Догьисту. Омбаре тэгІрифлуье гофгьоре нуьвуьсди э товун Тамара Мусаханова э статьей хуьшде сернуьш Союз художникгьой Догьисту хьовир Курбанов э гозит «Дагправда» эз 8-муьн февраль 1981-муьн сал. И статья нуьвуьсде оморебу э товун барасигьой выставкеј художникгьой республикејму, гировунде оморебугь э гІуьзет 60-сали Догьисту ве куьнд бирембугьо 26-муьн съезд КПСС.

Е кор керамикеи хуьшдере «Сову э бушгьобевоз» Тамара Мусаханова дори э фонд шолуми. Э жогьоз хуьшде э нум комитет шолуми Догьисту у нуьвуьсди: «Лап келе гІошириму гьисди шолуми. Уре иму муьхькем сохде миданим энжэгъ э гьувот екиревоз. Кемиш гьисдиге и жофойме бигьил гьэриш бу э гьувот шолумихогьго эри муьхькем сохде шолуьми ве дусди хэлгьгьой гІуьломе».

Тамара Мусаханова эдее веноре хьэрекети хуьшдере эри диеш параменд сохде усдоети художествои хуьшдере. Пор у бэхш вегирди э выставкеј художествои э Масков «Ватан иму — СССРи», эжеки омбаре тэгІрифлуье гофгьоре гуфдирет, неки одомигьой вилеет иму, гьемчун эз де вилеетгьойге оморе гуьногьгош. Гьемчун пор коргьой энубирмунде оморет э гІэрейхэлгье выставка, комики гирошди э Австрия, эжеки бирмунде омребируьт, жофогьой творчествои художникго, гуьнжунде оморетго эри гІэилго.

Э выставкеј художествои «Юг Совети — 84», комики гирошди э шегьер Нальчик э кабардино-Балкария, бирмунде оморет 15 жуьр-бежуьре жофогьой энуб, э гІэрей комигьоки ведилуье жигере гирдени керамике, э комики бирмунде омори мэгІэной мэгІлуьмлуье мэгІни шогьир хэлгьи Догьисту Расул Гамзатов «Довдогьго».

ГІэзизе хундегорго, и очерк нуьвуьсде оморебугьо вэхд Тамара Мусаханова эдембу хьозур бире эри бэхш вегирде э Гьеммесоюзиэ выставкагьо «Художникго эри гІэилго» ве Усдогьой культурай совети э гьовхо эри шолуми ве дусди», комики гировунде миёв э гІуьзет 40-сали Буьзуьрге Бесгьуни хэлгъ Совети э Келе довгІой Ватани. Гьувотгьой творчествои Тамара Нахамиевна э гуьллуье вэхд параменди хуьшдеют, имидики гьеле омбаре вэхдго шор мисоху у имуре э тозе шекуьлгьоревоз.

Э ГІЭРЕЙ СИОНИЗМ НЕН ФАШИЗМ ДЕРУЪТ РАГГЬОЙ ТУХУМЛУЫ

Э песини вэхдгьо радиостанцигьо «Сес Израиль» ве гье э у гьэршуйсоветие волна кор сохденуьтгьо радиостанцигьой Запад гьер руз. ГІэре недоре, гуфдиренуьт э товун «протестгьошу» э гьэршуй, егІни, э СССР гировунде оморенуьтгьо «жугьурнэхогьие компанигьо», э вэхд комигьоки, чуьтам гуфдирениге «сес» тель-авиви, бирмунде оморени биразии э, соки, «дузе коргьоревоз» — «нике метлебгьой сионизмевоз». Гье ежире э пропагандей израилевоз кор сохденуьт, гьемчун, де хьэшолуье гьуллугьгьойгей международни сионизм ве эн суьфде э Америка гьисдигьо филиал энун. Эз хуьшде небири, гьелбет, у кор, ки э и компание гьэриш бирен Сипре Хуне, тэхсиркор хьисоб сохде СССРе э товун, соки, «бедигьоре» гировундеи э гьэршуй жугьургьо. Ихдилот эдее гирошде э товун гуьрд ве рэхьбери сохде оmore антисоветие компания, метлеб комики гьисди вешендеи хьэшогьоре э сер политикей миллети СССР, дегесундеи гІэтош дуьшменире э гьэршуй социализм. Сионизме э кор венгесденуьт реакционни серворгьой империализм, чуьн еки эз лап гужлуье десдегьой Рейган мэгІлуьм сохдигьо «крестовый поход» э гьэршуй коммунизм.

Эге хосиетгьой эни публикере недануьсдге, мибу гІэжоиб бире, ки э товун комини жугьурнэхогьи бирен э СССР гирошдеге ихдилот. Уш э у вилеет, эжеки расизм, дуьшмени миллети, э у ГІэре жугьурнэхогьиш гьэдэгьэ сохде ве тембихь доре оморени э гьонуневоз. Кор неве, гьелбет э у, ки Израиль ве тараф энуре гирденуьтгьо вилеетгьой империалисти лап хуб дануьсденуьт э товун эни гьонун. Дануьсденуьт, оммо э дуьл дуьшмениревоз той сохденуьт э жугьурнэхогьиревоз критикей сионизмаре. Чуьтам бирмунде омorige э резолюцией Генеральни Ассамблеей Идорей Гуьрд Бире Миллетгьой ГІуьлом № 3379, гьобул сохде омorigьо 10-муьн ноябрь 1975-муьн сал, «сионизм гьисди расизм ве дискриминацией расисти».

Той сохдеи антисионизме э жугьурнэхогьиревоз дери э бинелуье раггьой эз хуьшде вегирде теорие э товун «гьеммэгІуьломие миллет жугьури». Э гуфдирей эни дургуне теориеревоз гьемме жугьургьо, зигьисденуьтгьо гьем э Израиль, гьемиге э де вилеетгьойгей гІуьломиш хьисоб биренуьт одомигьой е «еклуьгие миллет жугьури». Э хуьькуьм эни теориеревоз э пузмиш сохдеиревоз нормагьой гІэрейхэлгьие гьонунгьоре, серворгьой Тель-Авив эдете хьэрекет сохденуьт эри веноре юрисдикцией Израиле экуьнди э сер гьемме вилеетгьой гІуьлом. Серворгьой гІэрейхэлгьие сионизм талаб сохденуьт, ки гьемме жугьургьо гьемметарафлуь гьувот дуьт хуьькуьмет Израиле, э у ГІэре материальни гьувотиш, бошут э товун Израиль, соки, «лояльнигьо» ве хьозур бошут гьетте у огол зере эри рафде э, соки, «худо вихде хори бебегьо». Гьемме одомигьой де миллетгьойгере, комигьоки дивунлуь сохденуьт ижире метлебгьой серворгьой Тель-Авиве, сионистгьо хьисоб сохденуьт жугьурнэхогьгьо. Оммо у жугьургьо, комигьоки рази нисе биренуьт

эри доре э дес сионистгъо ихдиёри огъоети сохдеире э сер ишу ве гъисмет зиндегунишу, угъо хъисоб сохденуът «хогъингъо». Ижире терминология ве тегъер талаби сохдеи шинохуът эри гъеммеш эз практикей огол зерен гитлеровцигъо гъувот дуът гуфдире «фатерланде» — Германияре гъемме гуфдире оморембируътгъо «фолксдойчегъо» — немцгъо, зигъисденбируътгъо э де вилеетгъойге, комигъореки фашистгъо хъисоб сохденбируът граждангъой Германия. Увэхди омбаре немцгъо, гъеймогъоине жугъургъоре хуно, э де вилеетгъойге зигъисденбируътгъо, рази нисе биренбируът эри хъурмет гирде ве муьди бире э хъуькуьмет гитлери.

Политикей серворгъой хъуькумет Израиль ве гъэрейхэлгъие сионизм зендени гъэгъерегуни ве дивунлуь сохдеире э дуьлгъой гъемме дуз вара-сиренуътгъо одомигъой гуьлом, э у гъэре э дуьлгъой граждангъой совети эз миллет жугъуриш. Угъо очугъ мэгълуьм сохденуът, ки ишуре нисе воисде гуфдире гъич е жэгъимие кориш гирде э сионизмаревоз. Шогъоди энун кор гъисди гуьнжо омореи э вилеет иму тозе идорей жэгъимие — Антисионистие комитет. Уре гуьнжундегоргъо дорет дузе ве очугъэ характеристикей сионизмаре, чуьн пушолуье десдей реакцией империалистире, дивунлуь сохдет вэхъшие бедкоритгъой довгъокоргъой сионистире э Ближни Восток, э гъэгълуьиревоз той сохдет угъоре э у коргъоревоз, комигъореки гировунденбируът нацистгъой гитлери э оккупировать сохде хоритгъо.

Э штабгъой пропагандей сионисти ве центргъой довгъой психиологи империализм эзи кор угъо, чуьн делуьгъоре хуно, хъуршлуь биренуът. Той сохдеи сионизмаре э фашизмаревоз, эдет тогъин соденуът угъо, соки, гъисди гуфдире «фолчиети», «руьхшенд сохдеи э едигори жугъургъо, комигъоки куьшде оморет э концлагергъой нацисти». Алишвариш сохдеи э едигори эз дес нацистгъо пуч биретгъо жугъургъоревоз нисе венгесде тозеире э практикей сионисти, неденишире э у кор, ки омбаре гъоэиегъо очугъ бирмунденуът сионистгъо ве нацистгъо эеки коргъо гировундеире.

Э вэхд гирошдеи э Израиль процесс эри Кастнер, гъевел, э вэхд довгъо представитель пушолуье идорей гъэрейхэлгъие сионизм — агентствой жугъури э Венгрия биригъо, очугъ мэгълуьм бирет э товун омбаре разимендигъой эни агентство э хунхуре жоллодгъой Эйхманевоз, эзир рэхъбери комики дебири отдел гестапо «Эри коргъой жугъуртгъо». Э и разимендигъо гуьре сионистгъоре герек нисдуьтгъо жугъургъо фуьрсоре оморет э лагергъой одомикуьши, оммо «гереклуьгъо», э суьфдеи нубот ужире активистгъой партиегъой сионисти ве у одомигъо, комигъоки э сионистгъо сохденбируът кумеки пулире, фуьрсоре оморенбируът э нейтральни вилеетгъо.

Чуьтам нуьвуьсдебуге еки эз журналгъой Западни Европа, «эге сионистгъо ве националистгъо гъечу зурие тегъер вебердетге рассаре ве миллете э буьлуьнде вегирлуьи, э гъэрей энугъо ёгъин дебири жэгъимие куьрпи». Десдектгъой эни куьрпи бирет антикоммунизм ве антисоветизм. Омбаре жэгъимлуьигъо офдет сионистгъо эришу э фашистгъоревоз гъем э теорией «темизе расе», гъемиге э гуфдирейгъо э товун, соки, бирей «зофруе» ве «буьлуьнде» хэлгъгъо. «Сионистгъо, — э гофгъой журналист Америка Морис Коэнавоз, — гирденуът тараф идеологией жугъурнэхо-

гьире эз бинеден, оммо энжэгъ э ежирейге нетижегъо сохдеиревоз: эжи-гей тезгон, угъо вегирденуът жугъуре, комики, соки, гьисди лап темизе ве буьлуьнде расса».

МэгІлуьм гьисдигьоре хуно, Гитлер талаб сохденбу эри куьшде э' миллионгьоревоз одомигьой, соки, «зофруте расаре». Ве ини гье ужире гуфдирейгьой еки эз серворгьой сионизм Макс Нордау, комики гуфди-ребу э товун гІэребгьой Палестина гьеле ченд гъэдер вэхд зуте эз гъо-бул сохдеи гъэрорномей Идорей Гуьрд Бире Миллетгьой ГІуьломе э товун гуьнжундеи э мемзуьлгьой Палестина хьуькуьметгьой жугъури ве гІэребире. Гьеле увэхди у нуьвуьсдебу: «Зофруе раса э и зуригьо селт мимуьруь. Ме нисе диренуьм эри энугъич е муьгълет хилосиреш». И гуфдирей Макс Нордауре синонистгьо эдете гировунденуът гІэре недоре, э гужлуь сохдеиревоз геноциде э гъэршуй гІэребгьо. Ве и кор гьисди еки эз себебгьо, э сереботи комигьоки бегьем сохде неомори гъэрорномей Идорей Гуьрд Бире Миллетгьой ГІуьлом э товун гуьнжун-деи хьуькуьмет Палестинаре.

Сионистгьо омбаре салгьо декирдет огъу э варасирей хэлгъ Изра-иль, вэхизунде э дуьл энугъоги ве дуьшменире экин «гоягьо», соки, «одомигьо нисдуьтгьо» ве эн суьфде экин гІэребгьо. Э метъ октябрь 1980-муьн сал кнессет Израиль гъобул сохди гъонун э товун гъэдэгъэ сохдеи эй фурухде хорире ве нисе гешденигьо девлетгьоре э «одомигьой де вилеетгьойге». Оммо одомигьой де вилеетгьойге, чуьтам гуфдирейге э гоф сохдеи хуьшде э кнессет депутат эз партией коммунисти Израиль Туби, хьуькуьмет Израиль хьисоб сохдени гьемме одомигьоре, жугъур нисдуьтгьоре. Эз и кор, чуьтам гуфдирейге Туби, мэгІлуьм бири бине-луье мэгІэной эн и гъонун: «гужлуь сохдеи тенденциегьой миллетпере-си ве расистире э Израил». Инжиге чуьтам э ёр ние биёв гъонунгьой нацисти, комигьоки гъэдэгъэ сохдембируът эри жугъургьо кор сохдеире э гъуллугъгьой хьуькуьмети, восдорей хорире ве де нисе гешденуьтгьо девлетгьойгере.

Оммо гьевел жэгІмлуьи фашизм ве сионизм гьечу ве ди небири, чуьтам ве ди бирейге эз гъозиегьо, гирошдетгьо э 1983-муьн сал э Ливан. Операция «Шолуми эри Галилея» чаруьсди э геноцид довгокоргьой сионисти э гъэршуй палестинаигьо ве ливанигьо, комики лерзунди гьем-мей ГІуьломе э лап зобуне бе ди хуьшдеревоз, лап хунризиде комики би-ри э вэхъшиетиревоз куьшдеи зигьисдегоргьой лагергьой Сабра ве Ша-тиларе.

Ижире бе ди сурулигьо сохдеи э Ливан межбур сохди омбаргьоре эз у одомигьой Запад, комигьоки поисдебируът э произраилеи позиции, эри дивунлуь сохде фашистие суруй Бегин ве Шароне ве э буйругъи ве гушесури энугьоревоз сохде бедкоригьоре, той сохде э у коргьоревоз, комигьореки сохдембируът фашистгьой гитлери. Гьевел Канцлер Ав-стрия бугьо Крайский, э миллет хуьшде гуьре, жугъури. У увэхди гуф-дири, ки хьуькуьмет Бегин гьисди гуфдире нимефашистие хьуькуьмет, комики гировундени «политикей апартеиде».

Коммунистгьой Израиль гьеле э 1972-муьн сал э гьевдегьамуьн съезд партиешу бирмундет бинелуье тарафгьой чаруьсдеи сионизмаре э фашизм. «Реакционни идеология ве практикей сионизм, — гуфдире омори э съезд, — гьисди бегьерлуье хок эри вероморе ве муьхъкем би-

рей фашистие ве сионистие партисгьо ве десдегьо, комигьоки гировунденуьт коргьоре э тегьбергьой террористиревоз ве гуьнжунденуьт ниедовгЮолуьт гьисдуьтгьо идорегьоре. Серворгьой хьуькуьмети Израиль ве рэхьбергьой сионисти энэ э жуьр-бежуьре вилеетгьо вэхд эз вэхд жейле биренуьт э тегьбергьой коргьоре гировундеи эн ижире десдегьо. Ижире жейле бирей э гофевози, оммо э коргьошуревоз угьо гьувот доренуьт ве гирденуьт тараф десдегьой фашистие ве гьемметарафлуьт кумеки сохденуьт э угьо». Э 1981-муьн сал э наздегьимуьн съезд партией Коммунисти Израикь гуфдире омори: «Э Израиль гьисди очугь ве ди биренигьо ве кори сохденигьо фашизм».

Э мегь сентябрь 1982-муьн сал еки эз коммунистгьой Израиль Ганс Лебрехт э товун увэхдине хьуькуьмет Израиль э еки эз интервьюгьо гуфдири: «Э и хьуькуьмет деруьт, неки кими элементгьой профашисти, гьемчун элементгьой фашистиш, чуьн Бегин ве эн суьфде Шарон».

Гьемчун песде биригьо премьер-министр Израиль Ицхак Шамир бу еки эз серворгьой террористие десдей сионисти «Штерн Ганг», э 1941-муьн сал бэхш вегирдигьо э меслэхьэтигьо, гировунде оморетгьо э представительгьой гестапоревоз э гировундеи еклуье бедкоригьой террористие э гьэршуй англичангьо э Палестина.

Шамире премьер-министр нореки э парламент Израиль вэхиде бируьт келе хьуьжетгьо. Э очугьэ когьоз хуьшде, нуьвуьсде оморебугьо эри членгьой кнессет израилие «Ассоциацией гьовхо бердеи э гьэршуй фашизм ве нацизм» нуьвуьсди, ки Шамире э серебоги гировундеи энэ ологьолуьигьоре э гитлеровцигьоревоз гИэмел ниёв норе премьер-министр Израиль. Неденишире э ижире биразии, уре доре оморени «вотум ихьдибор сохдеи».

Э Израиль эз партиегьой фашисти гуьрд сохде оморетгьо э е партией «Ликут», комики вегирди хьуькуьмете э дес хуьшде, бэгьэй деруьт омбаре гьэдер десдегьо, ижирегьо, чуьн «дикуй богдим» — «тасундеи хогьингьоре». Жовоне террористгьой эн штурмовое десдегьой сионизм очугь бирмунденуьт эз фашизм хьэз омореишуре. Угьо э курабирегьошу оморенте, э гьулгьошу веноренуьт свастикей фашистие.

Ижире э кор венгесдеи атрибутгьой нацистие тозени нисди. Э сиимуьн салгьо э Польша кор сохденбу биненорегор партией «Херут» Жиботинский ве Бегин гуьнжундебируьтгьо гьэчэгьэ десдегьой сионисти «бетаре». Угьо гердунденбируьт гухэ ранг гьэфей верие шейгьо, гьирможгьо ве мэхьсгьой фашисти, комигьоки хьэсуьл овурденбируьт гьэгырегунире э дуьлгьой жугьургьо. Омбаре жугьургьо пуьрсиренбируьт эз бетаровцигьо: «Чуьтам рафде дуьл ишму эри копировать сохде нацистгьой гитлерие эз десдегьой СА?» Публицист Израиль Шмул Шакел, ихдилот сохдигьо э товун эни кор э гозит партией Коммунисти Израиль «Зо гадерах», э гьэгырегуниривоз нуьвуьсдебу: «Угьо межбур биренбируьт эри гуфдире, ки ишу пушоте вокурдет гуфдире ижире шейгьоре ве фашистгьо эз десдей «бетер» копировать сохдет гуфдире ижире парталгьо вокурдеи».

Гье эз вэхд хьэсуьл омореи хуьшде сионизм, фашизмаре хуно, бири гьуллугьсох эн келе девлетмендгьо, эн серворгьой державагьой империалисти, комигьоки сионизмаре гирдет э дес хуьшде чуьн ерэгь гировундеи политикей хуьшдере. Сионизм э нубот хуьшде тарафгири ве

гъувотдореи энугьоре гировундени эри веровунде диеш реакционни гьисдуйгьо метлебгьой хуьшдере. И коре лап очугъэ тегьер бирмундени э рузгьойму «стратегически сотрудничествуй США ве Израиль», еклубгие гъэчэгъие коргьой энугьо э Ливан, активлуби бэхшвегири гьердуйшу э довглой психологи э гъэршуй вилеетгьой социалисти.

КПСС эз суьфдеи рузгьой гуьнжо омореи хуьшдеревоз, гIэре недоре, эдее гъовхо берде э гъэршуй сионизм. В. И. Ленин нуьвуьсди, ки «идеей сионисти эз бинеден дургу ве реакционни гуфдире э мэгIэной хуьшдеревоз». Гьеле те Революцией Социалисти Буьзуьрге Октябрь бире большевикгьо дефус зеренбируьт верэгъго ве брошюрагьо, бирмунденбируьтгьо сионизмаре чуьн эри жофокеше жугьургьо дуйшме гьисдигьо движение, комики хэйрлубни эри келе куьф ишу лап гьолинд гьисдигьо буржуазией жугьури. Роволюцией Социалисти Буьзуьрге Октябрь бире бэгъдо сионистгьо очугъ вэхишдебируьт э гъэршуй Хуькуьмет Совети, омбаргьошу, ерэгъ э дес гирде поисдебируьт э жергегьой белогвардейцигьо ве лешгергьой Антанта. Унегуьре Хуькуьмет Совети межбур биребу эри гъэдэгъэ сохде кор сохдеи идорегьой сионистире э мемзуьлгьой СССР. Э 26-муьн съезд КПСС ебойгеш бирмунде омори, ки партиейму эзимбэгъдойгеш гъовхо миберуь гуфдире э гъэршуй сионизм ве нигьилуь гьич жугьурнэхогьи биреире э вилеет иму.

СССР гирдени тараф ихдиёригьой гьемме хэлгъгьоре эри зигьисде э шолуми ве хэтосуьзи, э у гIэре вилеет Израилиш, хэлгъ комики гьеле э диву микешуь серворгьой сионистире.

Одомигьой совети гирденуьт тараф прогрессивни гъувотгьой Израиле. «Гъовхо бердеи э гъэршуй сионизм, чуьн реакционни идеология ве практикей буржуазией жугьури, — гуфдири Генеральни секретарь партией Коммунисти Израиль Меир Вильнер, — неки непоисди э гъэршуй метлебгьой хэлгъ Израиль ве могьлугъгьой жугьури гьемме вилеетгьой гIуьлом, диеш у гъуллугъ сохдени эри веровунде у метлебгьоре». И гъовхо гьисди бинелуье бэхш гъовхо бердеи хэлгъго э гъэршуй реакцией империалисти.

Вегирде омори эз гозит «Правда» эз 17-муьн январь 1984-муьн сал, эз зугьун урусн тержуьме сохди Ася ИЗГИЯЕВА.

ТЕМЭХЬКОРЕ ВЕЗИР

Э девр Шихали-хон э Дербенд е жосибе мерд Юсуф гуфдиренигьо зигьисденбу. Кифлет энуре не бегьем эри хурде нун бу, не эри вокурде партал. Оммо Юсуф, неденишире э косибигьонии хуьшде дуьлшоре, дуьлфирегье одои бу. У гьемише э гьэд хэлгь, э пушой кервонсуре, э базар хон Дербенде тэҮриф доренбу. Омбаргьо и тэҮрифи энуре э товун хон шиновусденге омбар мэхьтел мунденбируьт. Шихали-хон эз де хонгьойге хубте небу. Уш де хонгьойгере хуно сурул бу, хэлгьэ, рэгьигьете омбар инжимиш сохденбу, гьэзиет доренбу.

ТэҮриф дореигьой эни косиб раси э Шихали-хон. Хон огол зе везир хуьшдере, гуфди э у, Юсуфе дир несохде э ки ю биёру расуну гуфдире.

Юсуф оморенге э ки хон, хон эзу мипуьрсуй:

— Туьни мере э кучегьо, базаргьо, э гьэд хэлгь тэҮриф доре гешденигьо?

— Эри, огьойме хон, — жугьоб мидуй Юсуф.

— Чуйни эхи себегь эни туь мере гьечи тэҮриф дорен? — мугую эзу хон. — Ме эритуь е ники, е хуби несохдем. Туь е косиб, гьоние одомини. Парталгьойтуь гьечи жундури, э сертуь е тэгьэ эрзуь декуьрдиге, е доне э хори тигьни нибу. Белки туьре эз ме е бхш, е чи воисде?

— Нэгь, огьойме хон, мере, хуьшденимере эз туь гьичиш нисе воисде, — мугую Юсуф. — Ме туьре тэҮриф доренуьм э дуьлтуь рэхьм биёв гуфдире эри чуймуни косибгьо: угьоре э бигор неберуьт, эзиму, небирегоре косибгьо-кусубгьо, одомигьойтуь хэрж невегируьт, ихдиёр ди чуймуни косибгьоре э вишегьойту эри беш-хуьзуьм бурра, куймуьр сунде.

Хоне хэнде мигируь э гофгьой эн косиб. Песде у мегируь гьэлеме, минивуьсуь е когьоз, мидуй э Юсуф, мугую и когьозе у эз гьэлечей энэ э ведарафдеки дуь гуфдире э еки эз ённуьшигьою.

Э и когьоз хон фирмон нуьвуьсдебу: и когьозе дорегоре одомире, э хэзине дербендени, килэхь юре суьрх пур сохдени, песде рэхьо дорени.

Э и килэхь суьрхэвоз Юсуф дуз оморени э базар, э пушой кервонсуре, верафдени э сер е келе сенгь, гуфдирени эз хэлгь:

¹ Шихали-хон — хон Дербенд э суьфден салгьой эн XIX век бири. Муьрди э 1821 сал. (ред.)

— Эй хэлгъ-жэгмет! Кире гуш вериге шиновит! Хон е пура килэхь эн суьрх дори мере эз хэзинеи хуьшде, ме косиб-кусубе бэхш сохум дуьм гуфдире. Денишит винишит, чуй рэхьмедуьлиге хон иму? Худо гьишдге, десиге у имуре эзи омбартеш мидуь.

Юсуф гье инжиге гьеме юре доре суьрхэ бэхш мисоху мидуь э иловлей ю кура бире косиб-бичорере.

Хэбер эни кориш мирасуь э Шихали-хон. Шихали-хон эри хуьшде теслих мисоху и мерде эри еки эз ённуьшигьой хуьшде сохде. Мифуьрсуь гене везире, бурав огол зенуь биёру гуфдире Юсуф-косибэ э ки эну.

Везир эн хон лап бэхиле, темэхькоре одоми бу. Уре нисе воисденбу и жундур-гловдол той ишу бу, э мэгрекешу дебу, ённуьши эн хон бу. Песде хон уре эри эз хэзинеи хуьшде е пура килэхь суьрх дореиш, дуьл эну дорд доренбу.

Те ебо Юсуфе э ки хон дебегде, везир овурд уре э хуней хуьшде гьунсгьлугьи сохд, до уре гьингьэр э сир-суьркеревоз. Пушой э ки хон дерафде, везир мугу эзу:

— Небу э хоневоз гоф сохдеки э ён буз эну пои. Хоне омбар гьегьр оmore эз одоми буй сир оморенге. Туь э уревоз э гоф сохдеки, десе э лэгйэтуь вени, руйтуьре э улойге чарун.

Юсуф э везиревоз мидировт э ки хон. Юсуф сер мизенуь э хон. Хон гьетте уре дире, э десевоз теклиф мисоху биёв э ки ю нуьшуь гуфдире.

— Мере воисдени туьре э киме ённуьши вегируьм. Эдее диренуьм, туь хубе одоми, туьре э гьэд хэлгъ хубе хьуьрмети, — мугую эзу хон.

Косиб десе э лэгйэ веноре, сифете э улойге чарунде, мугую:

— Омбар согъ боши, огьойме хон.

Хон э и кор эн косиб омбар мэхьтел мимуну. Сер ебо у е гоф пуьрсире, Юсуф десе э лэгйэ веноре, сифет хуьшдере эз нефес хон э улойге чарунде, жугьоб мидо уре. Хон эз жигей хуьшде вэхуьшде, э куьнж утогь огол мизенуь э ки хуьшде везире, евошлей, Юсуф нешиновусде, мипуьрсуь эзу и чуй кориге. Везир мугую эзу:

— Огьойме хон, туь и гловдоле суьфдеи гиле огол зеренге э китуь, у эз гьэлечейтуь э ведарафдеки эз ме мугу: «Эз лэгйэ хон беде буй оmore, э ён нефес эну ме нисе дануьсденуьм поисде».

Хоне эзи «гофгьой» эн косиб омбар гьэгьр миев оммо хуьшдере э шек нивенуь. Хон гене мегируь гьэleme, минивуьсуь когьоз, сэхд мисоху, э сер ю муьгьуьр менуь. Э и когьоз у минивуьсуь: «И когьозе дорегоре одомире дир несохде, дес-пой юре э менжар бесде, миберит э мейдуй шегьер э дор дуьллу мисохит».

Хон мидуь когьозе э Юсуф, мугую эзу:

— Эри мере келе тэгрифигьо дорей э пушой хэлгъ омбар согъ боши. Ги и когьозе, у десинере хуно пушой эз дервозейме э ведарафдеки, ди уре э еки эз ённуьшигьойме.

Везир гьечу дануьсд, хон гене нуьвуьсди: и косибэ эз хэзине е пура килэхь суьрх дит э рэхь декинит.

Гьетте Юсуф эз утогь падшогь ведироморе, темэхькоре везир микешуь медешенуь и когьозе эз дес эну. У видов-видов миев мидуь и когьозе э лэгйэ гьопу поисдебугьо ённуьши хон. Везир дуьвойне эдембу

шори сохде: у имбуруз э сер хуьшде лап келе дуразе килэхь хуьшдере венори — сурх омбар мидарав.

Оммо гьетте э лэгIэй гьопу поисдебугьо ённуьши хон хунде когьозе, э буйругьги энуревоз жоллодгьой хон гье усэгIэт бесдуьт дес-пой везире, дир несохде бердуьт уре э мейдуй шегьер э дор дуллу сохдуьт.

Косибе Юсуф согь-саламат ведиромо эз гьэлечей хон. Оммо дис у эзу эйлереваз хоне тэгIриф нисе доренбу, энжэгь нифри сохденбу э везиргьо-векилгьоюревоз э еки.

Нуввуьсде омори эз гофгьой Рафанл Рафанлов э шегьер Дербенд э июнь 1950-муьн сал. Нуввуьсди бирор энуп Александр РАФАИЛОВ.

ШОГЬ-АББАС НЕ РАНЖБЕР

Рузгьой е рузгьо Шогь-Аббас э везир хуьшдереваз, парталгьой севдегери вокурде, ведироморебу эри сейл зере э шегьер хуьшде, эри дирс, шиновусде хэлгь чуй сохдеге, чуй гуфдиреге. Угьо гьечи гешде-гешде омсрут ведироморут э гьирогь шегьер. Инжо угьо мивинуьт е ранжбер эдее э нарговгьоревоз хорире хиш зере. Ранжбер те ебо хише э хори деноре, гье э сер бере диг-диги зере межегьисд. Песде у хиш зере, э эхир бере оmore расиренге, гене диг-диги мизе эй хуьшде межегьисд.

Шогь-Аббас омбар мэхьтел мибу э и томошей эни ранжбер денишире. Мипуьрсуй эз везир хуьшде: чуй кор дериге э и кор.

— Шогь-Аббас огьойме, — мугую везир. — Ведини и ранжбере е дердиш нисди, дуьл ю шори. Э хьисобевоз эз хуней хуьшде, эз зен хуьшде дуьл энуп омбар дуьруьсди, олхогьини, унегуьреи у э сер береш, э эхир береш эз шори, олхогьини дуьл хуьшде диг-диги зеренигьо-вежегьисденигьо.

Шогь-Аббас е кем э хуьшде мидомуну, песде мугую эз везир:

— Везир! Гьечу буге гу э у ранжбер эз нуминейме имишев э зен хуьшдереваз биёв э хунейме э гьуногьлугьги.

Везир Шогь-Аббас гуфдире буйругь юре хэбер дорени э ранжбер. Ранжбер мэхьтел мунде э и буйругьги-текелифи эн шогь. У э дуьл хуьшде мугую: «Ме е косибе ранжбер, тирохопой. Ме эже Шогь-Аббас эже мере э гьуногьлугьги эри огол зере?»

Дие падшогь буйругь доре бэгьдо чуй биё сохде биёв?

Шохьонгум ранжбер эз кор э хуне вогошденге, зен шори-шори гьемишейней хуьшдере хуно медиров э пушорэхуй шуьвер хуьшде, хьол-руз юре мипуьрсуй, чейтен юре эз дес ю мегируь. Чорей зен мибисдоге юре, шуьвер хуьшдере, эз гIэзизи гьужогь зере мидеберд э хуне.

Гьетте ранжбер э хуне диromоре, зен зури-зури мекенуь поигьой энуре, миёру е логон герме гIове поигьой энуре эри шушде. Песде угьо чишуре хурде бэгьдо, ранжбер гуфдирени э зен хуьшде э товун буйругь Шогь-Аббас.

Угьо зен-шуьвер дес-партал косибешуре вокурде, офдоренуьт э

рэхь. Э пушой энугьо нуькере дебу. Ранжбер венорени зен хуьшдере э душ хуьшде, э хьйтиётиревоз гирошдени эз нуькере.

Гьетте ранжбер э зен хуьшдеревоз оморе э дервозей Шогь-Аббас расиренки, гьопучигьой јэн падшогь, э комигьоки пуш-пушоки гуфдире оморебу э товун энугьо; ранжбер не зен юре мидекинуьт э ки Шогь-Аббас.

Шогь-Аббас э хьуьрметевоз гьобул мисоху ранжбере, гьуногь мисоху, песде мипуьрсуй эзу: чуйниге метлеб гьечи э хиш зереки ебо э сер бере, песде э эхир бере диг-диги зере вежегьисдеи энугь.

— Метлеб энугь у кори, огьойме падшогь, — мугую ранжбер, — дуьлме эз хуне ве эз зенме лап динжи. Иму дуь эз еки лап разиним. Ме дануьсденуьм, ки те ме эз кор вогошде, зенме гьер кормере бегьем сохди, денишири кей ме эз кор дуьлшор, олхогьин могордумге. Унегуьре мере е дердиш нисди эри тенги сохде, могобул бире.

— Эгенер гьечу туь гуфдирере хуно гьисдиге, — мугую падшогь эз ранжбер, — зентуьре бигьил инжо, э жигей энугь гьер се зенмере бер эритуь.

Мерд-ранжбер демунд э келе мэхьтели. «Мере и се зен падшогь эричуьни? — эдембу гуфдире у э дуьл хуьшде. — Чуьтам ме э рэхь мибериуьм и се гьэзроиле зенгьой энугь? Меш имогьой эдее келе мерд биренуьм. Косибе зенмере эз ме эричуь биё жейле соху?»

Оммо ранжбер у кореш хуб дануьсденбу: буйругь падшогье бегьем несохдиге — вой волелен эри ю. Дие чорей мерд небисдо, вегуьрд гьерсе зенгьой падшогье, вогошд э хуне.

Ранжбер э се зенгьой падшогьевоз оморе расиренки э гьирогь нуькере, ранжбер вегирдени еки эз зенгьой падшогье, венорени э душ хуьшде эз гьов нуькере эри гирошде. Оморе расиренге э миглей нуькере, мерд эз э кул ю вебугьо зен Шогь-Аббас пуьрсирени:

— Ой зен! Эричуь ведекурди туьре шувьртуь, Шогь-Аббас? Дузире гуфдири — мугуи, негуфдириге, туьре гье э и туьнде жигей нуькере мидешенуьм!

— Гуюм расдире: зугьунме — беде. Э вихьтей зугьунме нисе ведироморенуьм. Де одомигере минкин нисе доренуьм эри гоф сохде. Хубеш, хэребеш — гьемере эдее пертово доренуьм эз лэгьейме.

— Гьо! — мугую ранжбер. — Егьни, туь э рэхь бердение чи нисди, жигейтуь гье инжой — миглей нуькереи.

Ранжбер шендени эз душ хуьшде зене, гьов нуькере кешире бердени уре. Зенгьойге хьэлегигериуьт: ранжбер э ишуревозиш гьечи несохдге.

Ранжбер вогошдени э лов нуькере, венорени дуьимуьн зен Шогь-Аббаса э душ хуьшде. Э минжи нуькере оморе расиренге, эзуш пуьрсирени:

— Туьре эричуь ведекуьрди шувьртуь? Дузире мугуи — хуб-хос, негуфдириге, туьреш э сайлов эни нуькере мидешенуьм.

Зен эз хьэлегигери хуьшде мугую расдире:

— Ме, жон мерд, ошне гуьрдебируьм гуфдире ведекуьрди мере Шогь-Аббас.

— Гьо! — мугую мерд. — У четин нисди, туьре э рэхь берде мибу.

Ранжбер ведировундени зене, э гьирогь нуькере норени, вогошде-

ни эри сеимуьн зен. Уреш э кул хуьшде веноре, дерафдени э нуькере. Э минжи нуькере оmore расиренки, эзуш пуьрсирени, Шогь-Аббас эй-чуть ведекуьрдиге уре.

— Ме пул пэхьни мисохдум эз падшогь, — жугьоб мидуь зен.

— Туьре диеш хубте э рэхь берде мибу, — мугую ранжбер.

Угьо э хуне оmore расиренге, ранжбер гуфдирени эз суьфдеи зен:

— Виниш зен, и хуне, и туь ме эритуь шуьвер. Эгенер ме да-нуьсдуьмге туь эритуь ошне гуьрдей, дануьсде юш, ме туьре гье унжо-микуьшуьм де дуборе гоф несохдеки. Туь, дуьимуьн зен, виниш: гьис-дигьо пул-молме э и дэхуьл э догьле деригьо дери. Эзимбэгьдойгеш чуй гьэзенж сохдуьмге — гьеме унжиге мидебу. И дэхуьле эдее доренуьм э туь. Вой туь э и дэхуьл деригьоре эз ме пэхьни сох, войге дуьзд, энжэгь-хэржи эни хунере, чуй герек гьисдиге гьер чире э вэхд ю хьозур ми-сохи.

Гьердуь зенгьо э е лэгIэ гуфдируьт:

— Болгу, жон мерд, туь гуфдирере хуно мисохим.

Мерд эз кор оmore сэгIэт, зенгьо еқишу логон, екишу хьофдофой герме гIов, тозе десмол овурде, пойгьойюре мишушдуьт, мипокурдуьт, гьужогь зере э сер нимдер минушундуьт. Те мерд жумуьсде-чаруьсде, зури-зури суьфрере э пушой энумаравундуьт, мерде воисде чигьо мидоруьт.

Гьечи мигирорут хэйли рузгьо. Зен падшогь, эзу пул дуьздиренбу-гьо, мугую эри хуьшде: «И мерд гьеме ихьдиборире э ме доренге, гьеме пул-хэржи хуне э десме дебиренге, дие мере дуьзди сохден эйчуьи? Эз ки пэхьни сохденуьм ме и пул-моле. НэгI, ме дие дуьзди нисохум». Дуьимуьн зен, ошне гирденбугьо, виниренге, ранжбер гьетте кор хуьш-дере варасде э хуне дери, э ишуревоз хурдени, нуьшдени, меслэхьэт-зарифат сохдени, угьоре дуь эз еки не сури, не гофи, нум ошне гуьрде-ире эслогь эз хуьшде терг сохде, эз дуьли-жуни зигьисденбу э ранжбе-ревоз.

Имогьой хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз Шогь-Аббас. Ранжбер эз хуней Шогь-Аббас вогошденге, Шогь-Аббас огол мизенуь везир хуьшдере, мидуь э у ижире буйругь:

— Эри зен ранжбер мини е гьэревош, мидекини гьердуьй энугьоре э е жейлее хуне. Оммо гьэдэгьэ мизени: гьэревош е дэгьдэгьэш эз зен жейле небу, не шев, не руз, не э хурдеки, не э хисиреки, не э буру э ведерафдеки. Оммо зен е инжимишиш мевинигу э и хуне.

Хэйли вэхд гирошде бэгьдо, е руз Шогь-Аббас мугую эз везир хуьшде:

— Гьери ведарайм э гьирогь шегьер, виним чуй хэбериге эз ранж-бер.

Шогь-Аббас не везир ю оmore расиренге э ён муьлк эн ранжбер, миденуьшуьт мивинуьт, теимогьой ранжбер э сер бере не э эхир бере диг-диги зере вежегьисденбуге, имогьой э минжи береш оmore раси-ренге; у нарговгьой хуьшдере поюнде, диг-диги зере вежегьисдени.

Падшогь и дес диеш мэхьтел мунде, мипуьрсуй эз везир, чуйтам оmore эри энум и томошей эн ранжбер?

— Огьойме, падшогь, — мугую везир, — вединики, зиндегунни эн ранжбер имогьой диеш хуби.

— Гьечу буге, — мугую падшогь, — эз нуминейме буйругъ ди э ранжбер имишев э зенгьой хуьшдеревоз биёвгу э хунейме э гъуногъ-лугъи.

Везир куьнд миёв эз ранжбер салам-алейкум мидуь, алайкум-ас-салам гъобул мисоху, мугую э у буйругъи Шогъ-Аббаса.

Ранжбер мэхьтел бире, мугую э дуьл хуьшде: «Гене чуй офдорибу э дуьл Шогъ-Аббас?»

У имбуруз э хуне зуте могорду. Зенгьо уре гъужогъ мизенуьт, мидировунут э хуне. Угьо чи шохьонгуминешуре хурде варасденге, ранжбер мугую э угьо:

— Гьери имогъой вокунит партал ишмуре — эдейм э хуней Шогъ-Аббас э гъуногъ-лугъи рафде.

Эз нуькере э гирошдеки ранжбер суьфде ебо е зен хуьшдере, песде дуьимуьне э кул хуьшде веноре эз нуькере гировундени.

Ранжбер э зенгьой хуьшдеревоз э дервозей Шогъ-Аббас оmore расиренге, Шогъ-Аббас теклиф мисоху угьоре э ки хуьшде, песде огол мизенуьт везир хуьшдереш, гьемчун зен ранжбереш э гъэревошевоз, э хуней ю бугьоре.

Шогъ-Аббас диренге, ки ранжбер э дуь зенюревоз омори, сеимуьн веди нисди, мипуьрсуй эжеиге сеимуьн зен. Ранжбер ихдилот мисоху эри Шогъ-Аббас чуьтам ве э товней эн чуй у э нуькере дешендиге суьфдеи зен энуре. Песде Шогъ-Аббас мипуьрсуй хьол-руз энуре, чуьтам у рэхь рафдиге э и дуь зенгьой энуревоз, эйчуй у имогъой э миглей эн береш э хиш зереки нарговгьой хуьшдере поюнде, диг-диги зере вежегъисденбуге.

— Эйчуй невежегъуьм? — мугую ранжбер. — Зенгьо мере эз кор оморенге эдете гъужогъ зеренуьт э хуне деберде. Зиндегуниме э угьоревоз диеш хуби.

— Чуьтам эхи? — мэхьтел бире, мугую Шогъ-Аббас. — Эхи угьо еки дуьзди, екиге ошнегири?

— Э товней эни кор туь эз зенгьойтуь пуьрс, — жугьоб мидуь ранжбер.

Увэхди Шогъ-Аббас э ки дуьзди сохденбугьо зен хуьшде руй бире, мипуьрсуй, чуьтам шендиге у и хосиет хуьшдере.

Эз Шогъ-Аббас пул зеренбугьо зен ю, мугую:

— Ранжбер гьеме ихдиёри хунере, сохде пул хуьшдере э ме дорени, э ме ихьдибор сохдени. Гьечу биреки, мере эзу пул пэхьни сохде, эзу пул зере эричуьни. Мере эз хуьшде гъэиб омо ижире коре эри сохде.

Песде Шогъ-Аббас руй бире э ки ошне гуьрденбугьо зен хуьшде, мипуьрсуй:

— Туь чуьтам шендей хосиеттуьре?

Ошне гирденбугьо зен Шогъ-Аббас мугу:

— Зене ошне эричуьни, эгенер шуьвер ю гьемише э ён ю биренге, э оринегьоревоз юре шенде, э де жигегьойге нисе биренге, э е дуьл, э е зугьу биренге.

Шогъ-Аббас эзи кор эн ранжбер эри хуьшде фегъм вегуьрд. Эз ранжбер мугу:

— Омбар согъбоши, ранжбер. Зентуьре эдее вогордунденуьм э туь. Э у екиш дегмиш бирегор небири, чуьтам туь уре инжо овурдейге, у

гъе ужирей, гъемише тэхьно, э гъэревошевоз э е утогъ зигъисди. Веги зентуьре согъ-саламат бер э хунейтуь, зенгъоймере битгил э киме. Меш эз имбурузевоз гъе гъечу туь сохдере хуно мисохум.

Нуьвуйсди эз гофгъой **Бинсиин АВАДЪЯЕВ** Семен Садыков э июль 1976 сал э шегъер Дербенд.

СЕРНОМЕ

Э ГИУЪЗЕТ 40-САЛИ БУЪЗУЪРГЕ БЕСГЪУНИ

Хьизгъил Авшалумов	
40-сали Буъзуърге Бесгъуни эн хэлгъ совети э Келе довглой ватани	3
Борис Гаврилов	
Шовгю	11
Суьфдеи когъоз	12
Яков Ильягуев	
Иму хьофд бирим	12
Зоя Семендуева	
Ме немуърдем	13
Александра Путерброт	
Э гьовхогьо эри Познань	16
Э хотур Бесгъуни	21
Лазарь Амиров, Михаил Овчаров	
Баллада э товун дудунеигьо (ихдилот)	23

СТИХИГЪО

Александр Семендуев	
12-муьн апрель	33
Шимшуьн Сафанов	
Гушдор, дуьл	34
Дуь десде гуьл	34
Бош рэхьмедуьл	34
Михаил Гаврилов	
Шогьир Коста	35
Гъэлетн жовони	35
Веснет	36
Бэхш	36
Беньямин Сафанов	
Лугъэй нун	36
Нофугъой биёвгьо	37
Мичаруьсдуьм	37
Дусди	38
Нике туме кошдегоргьо	38

Борис Ханукаев		
Догъисту		39
Ранжбер	39
Сабур	40
Зугъун тати		40
Пейсах Мишиев		
Дербендме		40
Эдем хунде		41
Муьгъбет васали		41

ПРОЗА

Хъизгъил Авшалумов		
Жезгъ э нимешев (песини серне эз повесть «Муьрде э гIэрей зиндегъо»)		42

ОЧЕРКЪО ВЕ СТАТЪЯГЪО

Малик Гасанов		
Хъизгъил Авшалумов (э гIуьзет 70 сал бирен эз руз хъэсуьл оморен)	59
Нисон Гилядов		
Хъуьрметлуье нумтуь	67
Хъэнуьх Анисимов		
Дапанменде шекуьлкеш		72
В. Большаков		
Э гIэрей сионизм нен фашизм деруьт раггъой тухумлуьи	75

ФОЛЬКЛОР

Овосунегъо		
Темэхькоре везир	80
Шогъ-Абас ве ранжбер	82

40 Коп.

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

Сборник татарских писателей

На татарском языке